

**TÜRKİYE'DE
IRK VEYA ETNİK KÖKEN TEMELİNDE
AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ RAPORU**

1 Ocak – 31 Temmuz 2010

**Hazırlayanlar
SEDA ALP
NEJAT TAŞTAN**

İstanbul, Şubat 2011

**Türkiye’de
İrk veya Etnik Köken Temelinde
Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu**

1 Ocak – 31 Temmuz 2010

Raporu Hazırlayanlar

**Seda Alp
Nejat Taştan**

İstanbul, Şubat 2011

Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu
1 Ocak – 31 Temmuz 2010

Raporu Hazırlayanlar: Seda Alp, Nejat Taştan
Raporu Değerlendiren: Kenan Çayır, Ulaş Karan
Yayına Hazırlayanlar: Burcu Yeşiladalı, Gökçeçiçek Ayata

İstanbul, Şubat 2011

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kurtuluş Deresi Cad. Yahya Köprüsü Sok. No:1 Dolapdere 34440 Beyoğlu-İstanbul

Tel: 0 212 253 87 42

Faks: 0 212 256 53 63

E-mail: insanhaklarimerkezi@bilgi.edu.tr

Web: <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>

Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu, bağımsız araştırmacılar Seda Alp ve Nejat Taştan tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin Şubat 2009 – Mart 2011 arasında yürüttüğü Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Proje, Avrupa Birliği’nin Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı ve Global Dialogue tarafından finansal olarak desteklenmiştir.

Raporun içeriğinin sorumluluğu tamamen yazarlarına ait olup, hiçbir suretle Avrupa Birliği’nin, Global Dialogue’un ve İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin görüşleri veya tutumu şeklinde yansıtılamaz.

Raporun içeriği kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Rapor ticari olmayan amaçlarla ve kaynak göstermek kaydıyla çoğaltılabilir.

İÇİNDEKİLER

Raporu Hazırlayanlar	5
Teşekkür	6
Kısaltmalar	7
Sunuş	9
Giriş	11
Tanımlar, Arka Plan Ve Yöntem	13
TANIMLAR	13
ARKA PLAN	14
YÖNTEM	18
Ayrımcılıkla İlgili Mevzuat, Politikalar ve Vakalar	21
İSTİHDAM	21
Hukuki Düzenlemeler	21
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	21
<i>Ulusal Mevzuat</i>	21
<i>Ayrımcılığı Yasaklayan Mevzuat</i>	21
<i>Ayrımcılık İçeren Mevzuat</i>	22
Hükümetin Eylem ve Politikaları	23
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	23
<i>Romanlar</i>	23
<i>Kürtler</i>	23
<i>Rumlar ve Ermeniler</i>	27
<i>Sığınmacı ve Mülteciler</i>	27
<i>Kayıt Dışı Göçmenler</i>	28
<i>Çeçenler</i>	29
<i>Mağdurunun Etnik Kökeni Belirlenemeyen Vaka</i>	29
EĞİTİM	30
Hukuki Düzenlemeler	30
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	30
<i>Ulusal Mevzuat</i>	30
Hükümetin Eylem ve Politikaları	32
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları	32
<i>Romanlar</i>	32
<i>Kürtler</i>	36
<i>Ermeniler</i>	40
<i>Rumlar</i>	43
<i>Sığınmacı ve Mülteciler</i>	44
<i>Herhangi Bir Hukuksal Statüye Sahip Olmayan Gruplar</i>	46
<i>Çeçenler</i>	47
SAĞLIK	47
Hukuki Düzenlemeler	47
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	47

<i>Ulusal Mevzuat</i>	48
Hükümetin Eylem ve Politikaları.....	48
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları.....	48
<i>Romanlar</i>	48
<i>Kürtler</i>	49
<i>Rumlar ve Ermeniler</i>	51
<i>Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenler</i>	51
BARINMA	53
Hukuki Düzenlemeler.....	53
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	53
<i>Ulusal Mevzuat</i>	54
Hükümetin Eylem ve Politikaları.....	54
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları.....	54
<i>Romanlar</i>	54
<i>Kürtler</i>	57
<i>Rumlar ve Ermeniler</i>	58
<i>Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenler</i>	59
<i>Çeçenler</i>	62
MAL ve HİZMETLERE ERİŞİM	62
Hukuki Düzenlemeler.....	62
<i>Uluslararası Mevzuat</i>	62
<i>Ulusal Mevzuat</i>	63
Hükümetin Eylem ve Politikaları.....	63
Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları.....	63
<i>Romanlar</i>	63
<i>Kürtler</i>	64
<i>Ermeniler ve Rumlar</i>	64
<i>Mülteci, Sığınmacı ve Göçmenler</i>	66
Değerlendirme ve Öneriler	69
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	69
ÖNERİLER	78
Ekler	81
EK-1: Bilgi Edinme Başvuruları	81
EK-2: Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	82
Kaynakça	85

Raporu Hazırlayanlar

SEDA ALP

Lisansını 1995 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Matematik Bölümü'nde tamamladı. 2001-2002 yılları arasında Londra Üniversitesi Goldsmiths College'de Kültürel Çalışmalar alanında yüksek lisans yaptı. Dünya Gazetesi, Ulusal Demokratik Enstitü, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi farklı kuruluşlarda görev alan Alp, halen Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nde çalışmaktadır. Eşit Haklar İçin İzleme Derneği üyesidir.

NEJAT TAŞTAN

1986-2007 yılları arasında İnsan Hakları Derneği'nde aktif olarak görev alan Nejat Taştan, başta insan hakları ihlallerinin izlenmesi ve raporlanması olmak üzere, kara mayınları vakaları, işkence gibi pek çok izleme ve raporlama çalışmasında yer almıştır. Halen engelli haklarının izlenmesi ve raporlanması konusunda çalışmalar yürüten Taştan, İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği ve Eşit Haklar İçin İzleme Derneği üyesidir.

Teşekkür

Kısıtlı olanaklarına rağmen hak ihlallerine ve ayrımcılığa ilişkin veri toplayan sivil toplum örgütlerine,

Raporun ilgili olduğu alanda daha önce yapılan araştırmalara emek verenlere,

Arşivini kullanımımıza açan AGOS Gazetesine ve çalışanlarına,

Yaptığımız görüşmelerde ellerinde bulunan bilgi ve belgeleri bizimle paylaşan tüm kişilere,

Hazırlık sürecinin tüm aşamalarında desteklerini esirgemeyen İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görevli akademisyenlere gönülden teşekkür ederiz.

Bu rapor ortak bir emeğin ürünüdür ve bu emeğin sadece çok küçük bir kısmı yazarlarına aittir.

Seda Alp ve Nejat Taştan

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
A.g.e.	adı geçen eser
A.g.g.	adı geçen görüşme
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
Bkz.	bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMAB	Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ECRI	İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
Eğitim Sen	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ESKHK	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
IAOKK	İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
IAOKS	Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İHD	İnsan Hakları Derneği
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHK	İnsan Hakları Komitesi
İHOP	İnsan Hakları Ortak Platformu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
para.	paragraf
PKK	<i>Partiya Karkerên Kürdistan</i> (Kürdistan İşçi Partisi)
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STÖ	sivil toplum örgütü
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCK	Türk Ceza Kanunu
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UAÇS	Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

Sunuş

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesine dair bu rapor, Şubat 2009 – Mart 2011 arasında yürütülen Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlandı. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen projenin genel amacı, Türkiye’de süregelen ayrımcı uygulamaların ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmak ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi idi. Sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve sendikaların insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasında ve ayrımcılıkla mücadelede oynadığı önemli rolün projenin çıkış noktası oldu. Proje kapsamında ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımcılık temelleri olarak ele alındı. Proje ile bu temellerde ayrımcılık meselesini ele alan ve bu alanda çalışmalar yapan STK’ların ve sendikaların ayrımcılıkla mücadelede oynadıkları rolün güçlendirilmesi, dolayısıyla bu temellerde ayrımcılığa uğrayan kişi gruplarının durumlarının iyileştirilmesine katkı sağlanması hedeflendi. STK temsilcileri, aktivistler, sendika temsilcileri ve avukatlar ise projenin hedef grubunu oluşturdu.

Şubat 2009’dan bu yana projenin genel amacı ve hedefleri doğrultusunda bir dizi faaliyet düzenlendi. Bunlardan ilki, ayrımcılık ile mücadele eden veya bu konular üzerinde çalışan belli başlı STK’ların ve sendikaların ayrımcılıkla mücadelede mevcut durumlarının belirlenmesini hedefleyen bir haritalama çalışması oldu.¹ Haritalama çalışması ile bu alanda çalışan kurumların profili çıkarılarak, ayrımcılık yasağı alanındaki uzmanlıkları ve ihtiyaçları tespit edildi, ayrımcılıkla mücadelede karşılaştıkları güçlükler ortaya çıkarıldı. Bu çalışmayı takiben Kasım 2009’da STK ve sendika temsilcilerine yönelik olarak İstanbul’da iki günlük “İletişim ve Ağ Kurma Semineri” düzenlendi. Her iki çalışma ile STK’lar ve sendikalar arasındaki mevcut ağların güçlendirilmesi ve yeni ağların oluşmasının teşvik edilmesi hedeflendi. Ocak 2010’da biri STK ve sendika temsilcilerine, bir diğeri ise avukatlara yönelik “Ayrımcılık Yasağı Eğitim Semineri: Kavramlar, Hukuksal Temeller, İzleme ve Belgeleme” başlıklı üçer günlük iki eğitim semineri gerçekleştirildi. Bu seminerlerin ardından Haziran 2010’da Batman’da, Temmuz 2010’da ise Bursa’da gene STK ve sendika temsilcilerine yönelik ve önceki seminerlerle benzer içerikli birer günlük eğitim seminerleri gerçekleştirildi. Projede ayrıca, ayrımcılık ve ayrımcılığın izlenmesi ve belgelenmesi konularına ilişkin eğitimlerde ve STK’lar ile sendikaların yürüttüğü izleme ve belgeleme faaliyetlerinde kaynak olarak kullanılmak üzere iki rehber kitap hazırlandı.²

Projenin son bileşeni olarak projede ele alınan dört farklı ayrımcılık temelinde tespit edilen ayrımcılık vakalarını kapsayan dört farklı izleme raporu hazırlandı. Ayrımcı mevzuata,

¹ Sevinç Eryılmaz Dilek ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan haritalama çalışması raporuna <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

² İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan tarafından ayrımcılık yasağı ile ilgili hazırlanan rehber kitaplara <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

politika ve uygulamalara dair güvenilir verileri derlemenin ve analiz etmenin, bunun ardından bu verilere dayanarak nitelikli ve kapsayıcı raporlar hazırlamanın ayrımcılıkla mücadele için yürütülen savunu faaliyetleri açısından önemi ve gerekliliği, izleme raporlarının hareket noktası oldu. Raporlar ile Türkiye’de ayrımcılığın varlığı ve yoğunluğu hakkında bilginin yaygınlaştırılması ve artırılması hedeflendi. Irk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temellerinde gerçekleşen ayrımcı muamelelerin derlendiği bu dört rapor bağımsız araştırmacılar tarafından hazırlandı.

Raporları hazırlayacak araştırmacıları belirlemek için insan hakları özellikle de ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan kişi, grup, STK ve sendikalara yönelik açık çağrı yapıldı. Açık çağrıya dair yapılan başvurular bir kurul tarafından değerlendirilerek raporu hazırlayacak gruplar belirlendi. Bunun ardından raporların içeriği için belli standartlar geliştirildi. Araştırmacılarla düzenlenen bir dizi toplantı, bilgi-görüş alışverişi ve değerlendirme sürecinden sonra raporlar son haline getirildi. Raporların açık çağrıyla duyurulduğu günden tamamlandığı güne kadar birçok kazanım elde edildi. Bunlardan en önemlileri; bu alanda çalışan kişi ve grupların izleme ve raporlama faaliyetlerine teşvik edilmiş olması, raporu kaleme alan araştırmacılar ve proje ekibi arasında ayrımcılığın tespitine ve rapor hazırlamaya yönelik geçen verimli tartışmalar, farklı temeller üzerine rapor hazırlayan araştırmacılar arasında gerçekleşen bilgi-tecrübe paylaşımı ve ayrımcılığın izlenmesi için yeni koalisyonların ve çalışma gruplarının oluşmasının gerekliliği yönündeki fikir birliği oldu.

İzleme raporlarında, istihdam, eğitim, barınma, sağlık hizmetleri ve mal ve hizmetlere erişim alanlarında yukarıda belirtilen dört farklı temelde ayrımcılık ele alındı. İzleme raporları ile ayrımcılık vakalarını izlemenin, düzenli veri toplamanın ve bu verilerin analizinin ayrımcılıkla mücadelede ne derece önemli olduğuna dair anlayışın gelişmesi beklenmektedir. İzleme raporlarının aynı zamanda, Türkiye’de ayrımcı mevzuat ve uygulamaların benzer şekilde izlenmesi, belgelenmesi ve raporlanmasına yönelik çalışmalara kaynaklık etmesi ümit edilmektedir. Bu nedenlerle, hazırlanmış olan izleme raporları ilgili ve konuya ilgi duyan kurumlar, girişimler ve kişilerle paylaşılacaktır.

Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılığa ilişkin izleme raporu Seda Alp ve Nejat Taştan tarafından hazırlandı. Proje ekibi olarak, kendilerine bu çalışmada yer aldıkları için teşekkür ediyoruz.

Raporun taslak metinleri Doç. Dr. Kenan Çayır, Arş. Gör. Ulaş Karan ve proje ekibi tarafından değerlendirildi ve raporun geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunuldu. Proje ekibi olarak, Kenan Çayır’a ve Ulaş Karan’a bu çalışmada yer aldıkları için teşekkür ediyoruz.

İzleme raporunun hazırlanış sürecinde proje ekibiyle ve araştırmacılarla bilgi ve belge paylaşan, görüşme taleplerini kabul eden herkese, tüm STK ve sendika temsilcilerine ve kurumlara müteşekkirdiğimizi belirtmeliyiz.

İzleme sürecine yön vermemiz ve standartları belirlememiz konusunda proje ekibi olarak bizlere ve bu raporu hazırlayan araştırmacılara destek olan ve konuyla ilgili birikimlerini bizlerle paylaşan İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi üyeleri Yrd. Doç. Dr. İdil Işıl Gül ve Arş. Gör. Ulaş Karan’a izleme raporuna ve projeye sundukları katkı için teşekkür ediyoruz.

Son olarak, projeye finansal destek sağlayan Avrupa Birliği’ne ve Global Dialogue’a, ayrıca proje süresince çalışmalarımıza sunduğu katkı ve destekten dolayı İstanbul Bilgi Üniversitesi’ne teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Proje Ekibi
Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata

Giriş

Elinizdeki rapor 2010 yılının ilk yedi ayında ırk veya etnik köken temelinde gerçekleşen ayrımcı uygulamaları, ayrımcılığı yasaklayan veya ayrımcılık içeren mevzuatı, hükümetin bu konuyla ilgili eylem ve politikalarını ve bu tarihler arasında devam eden ve sonuçlanan idari ve yasal süreçleri içermektedir. Rapor kapsamında istihdam, eğitim, barınma, sağlık hizmetleri, mal ve hizmetlere erişim alanlarında gerçekleşen ayrımcı muameleler ele alınmıştır.

Raporun amacı ırk veya etnik köken temelinde gerçekleşen ayrımcılık vakalarını izlemek ve izleme sonuçlarını hazırlanan raporla belgelemek, bu sayede izleme ve belgelemeye dair iyi bir örnek oluşturmaktır. Bu çalışma ile izleme raporlarının sistematik ve devamlı hale gelmesi, benzer raporların başka kişi ve gruplarca veya farklı ayrımcılık temellerinde hazırlanmasını kolaylaştırması, bu alanda çalışanları cesaretlendirmesi ve destek olması ümit edilmektedir. Bu ve benzer raporlar sayesinde Türkiye’de gerçekleşen ayrımcılık vakalarının tekil vakalar olmadığı fark edilmesi beklenmektedir.

Rapor, Türkiye’de yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan etnik gruplar yanında mülteci ve göçmen statüsünde olanlar ile hukuki bir statüsü olmadan Türkiye’de bulunan etnik grupların yaşadığı ayrımcı muamelelere ilişkindir. Raporlama çalışması Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı statüsüne sahip etnik gruplardan Roman, Kürt, Ermeni, Rum ve Çerkezleri kapsamaktadır.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılığa dair hazırlanan bu izleme raporu ilgili bakanlıklara, milletvekillerine, ilgili TBMM komisyonlarına, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı’na, il ve ilçe insan hakları kurullarına, belediyelere, sivil toplum kuruluşlarına (STK), sendikalara, bu alanda çalışan veya çalışmaya gönüllü avukatlara ve hukukçulara, uluslararası izleme örgütlerine, bu alanda çalışan aktivistlere, konu üzerine araştırma yapan akademisyenlere, üniversite öğrencilerine, konuya ilgi duyan medya mensuplarına kısacası ayrımcılık konusuyla ilgilenen herkese yönelik hazırlanmıştır.

Rapor, 1 Ocak – 31 Temmuz 2010 tarihleri arasında gerçekleşen ayrımcılık vakalarını kapsamaktadır. İzleme raporlarının 12 ayı içine alacak şekilde yılda bir hazırlanması daha alışıldık bir yöntemdir. Yıllık raporlar verilerin yıl ve ay temelinde karşılaştırılabilmesini ve eğilimlerin yıllara göre değişimini görebilmeyi sağlarlar. Ancak bu rapor bir proje kapsamında hazırlandığından ve bu projenin zaman sınırlarına tabi olduğundan yılın ilk yedi ayına ilişkin hazırlanmaları gerekmiştir. Bu durum, ayrımcılığın dönemsel olarak yoğunlaştığı ya da azaldığı eğitim veya istihdam gibi bazı alanlarda izlemeyi sınırlamış veya zorlaştırmıştır. Aynı nedenle araştırmacılar tarafından kamu kurumlarına yapılan bilgi edinme taleplerinde itiraz prosedürü işletilememiştir. Zaman kısıtının ortaya çıkardığı diğer problemler ise kişi ve kurumlarla yeni ilişkiler kurulmasının zorlaşması, daha fazla kişi ile görüşülebilmesi ve daha fazla saha çalışması yapılamaması olmuştur.

Proje kapsamında dört farklı ayrımcılık temelinde hazırlanan izleme raporlarında yer alacak alanlar Avrupa Birliği Konseyi'nin Irk Eşitliği Direktifi³ ile İstihdamda Eşitlik Direktifi⁴ dikkate alınarak belirlenmiştir. Raporlarda istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, mal ve hizmetlere erişim alanlarında araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olan ayrımcılık vakalarına yer verilmiştir.

Ayrımcılık vakalarının tespiti, izlenmesi ve belgelenmesi oldukça zorlu bir süreçtir. Ayrımcılığa uğrayan kişilerin yaşadıkları olayı kimi zaman ayrımcılık olarak tanımlamaması, yaşadıklarını kimse ile paylaşmak istememeleri, kendilerine destek olabilecek kişi veya kurumlara güvenmemeleri, nereye başvurabilecekleri konusunda bilgi sahibi olmamaları veya vakalara ilişkin bilgiye genellikle olay medyaya veya yargıya taşındığında ulaşılabilir olması gibi nedenler izlemeyi zorlaştırmış veya sınırlandırmıştır.

³ Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi.

⁴ İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/ EC sayılı Konsey Direktifi.

Tanımlar, Arka Plan Ve Yöntem

TANIMLAR

Bu raporda kullanılan kavramlar uluslararası/bölgesel insan hakları sözleşmeleri veya sözleşme komitelerinin genel yorumlarındaki anlamları ile kullanılmıştır. Bu kaynaklarda tanım bulunmadığı hallerde ise genel kabul gören anlamları ile kullanılmıştır.

Ayrımcılık: Irk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da diğer görüşler, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir zemin üzerine dayandırılan ve bütün hak ve özgürlüklerin eşit ölçüde bütün bireyler tarafından tanınmasını, kullanılmasını veya yararlanılmasını kaldırma veya zayıflatma amacına sahip, herhangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya üstünlük tanımadır.⁵

Doğrudan ayrımcılık: Bir kişiye, ırk veya etnik kökene dayalı olarak, karşılaştırılabilir bir durumda, diğer bir kişiye göre daha az tercih edilir şekilde muamele edilmesi, edilmiş olması veya edilebilir olması halinde doğrudan ayrımcılık söz konusudur.⁶

Dolaylı ayrımcılık: Görünüşte tarafsız olan bir düzenleme, ölçüt veya uygulama, bir ırk veya etnik kökene mensup kişilere, başka kişilerle karşılaştırıldığında belirli bir dezavantaj yaratıyorsa ve söz konusu düzenleme, ölçüt veya uygulama meşru bir amaçla haklı kılınmadıkça ve söz konusu amaca ulaşmak için kullanılan araçlar uygun ve gerekli olmadıkça, dolaylı ayrımcılık teşkil eder.⁷

İrk ayrımcılığı: Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır.⁸

Çoklu ayrımcılık: Bir kişi ya da grubun ayrımcılığın yasaklanmış olduğu birden fazla temelde ayrımcılığa uğraması durumu.

Sistemik ayrımcılık: Özellikle bazı gruplara karşı, ayrımcılığın yasaklandığı temellerden bir ya da birkaçı üzerinden uygulanan ayrımcılığın yaygın ve süregiden bir niteliğe sahip olması ve toplumsal davranış ve örgütlenmeye derinden nüfuz etmiş olması hali.⁹

⁵ İnsan Hakları Komitesi 18 No'lu Genel Yorum. Alıntının yapıldığı makale: Mehmet Ergün, *Ayrımcılık ve Özürlüler*, Özveri Dergisi, www.ozida.gov.tr/ozveri/ov3/ov3ayrimveozurlu.htm (erişim: 31.07.2010)

⁶ 2000/43/EC sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi.

⁷ 2000/43/EC sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi.

⁸ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme. Resmi çeviri için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020616.htm> (erişim:31.07.2010).

⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, *20 No'lu Genel Yorum*. Türkçe çevirisi için bkz. İnsan Hakları Ortak Platformu, www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKGY20.pdf (erişim: 31.07.2010)

Mülteci: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'ne göre mülteci "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi"dir.¹⁰

Ulusal azınlık: Bir devletin toprakları üzerinde oluşmuş ve tanımı yapılmış olan, mensuplarının söz konusu devletin vatandaşı olduğu ve nüfusun çoğunluğundan sahip oldukları dil, din, kültür ya da diğer karakteristik özellikleriyle belirgin olarak ayrılan ya da farklı gruplar.¹¹

Göçmen: Herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın kişinin hür iradesiyle hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri ve ailelerinin gelecekte beklenenlerini artırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır.¹²

ARKA PLAN

Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (IAOKS), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Ayrıca birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmesi de ırk, etnik, dilsel ve dinsel azınlıkların haklarına ilişkin düzenlemeler içermektedir. Sözleşmeler, taraf devletleri azınlık haklarını ulusal hukuklarında güvence altına alınmasını ve azınlık mensubu bireylerin bu hakları kullanabilmelerini sağlamakla yükümlü kılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti genel olarak azınlıklarla ilgili düzenlemeler içeren sözleşmeleri ya onaylamamakta ya da ilgili maddelere çekinceler koyarak onaylama yoluna gitmektedir. Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), ESKHS, MSHS ve IAOKS gibi uluslararası sözleşmeleri, azınlık hakları ile ilgili maddelerine çekince koyarak onaylamıştır.

Türkiye sözleşmelere azınlık hakları açısından koyduğu çekincelerde kendisini Lozan Barış Antlaşması hükümleri çerçevesinde yükümlü görme hakkını saklı tuttuğunu beyan etmektedir. Türkiye halen bu antlaşmaya dayanarak ve sadece dini azınlıklarla sınırlı olarak Musevileri, Ermenileri ve Rumları azınlık olarak tanımaktadır. Bu gruplar dışında farklı ırk ya da etnik kökene sahip hiçbir grup azınlık olarak tanınmamaktadır. Oysa Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi (İHK) MSHS'nin azınlık haklarıyla ilgili maddesine yönelik genel yorumunun 5.2. sayılı paragrafında şöyle demektedir:

27. maddede taraf Devlet'in ülkesinde 'mevcut' azınlıklara değinilmektedir. Söz konusu maddede belirtilen hakların kapsamı ve içeriği dikkate alınır, 'mevcut' teriminin ne ölçüde bir süreklilik anlamı içerdiğinin tespiti gereksiz olacaktır. 27. maddede belirtilen haklar azınlıklara mensup olan kişileri, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmaya yöneliktir. Söz konusu kişiler, taraf Devlet'in vatandaşı olmak zorunda değildir veya o ülkede yerleşmiş olmak zorunda da değildirler. Bu nedenle, göçmen işçiler hatta bir taraf Devlette azınlık oluşturan ziyaretçiler dahi belirtilen haklara sahip olabilmelidir. Aynı zamanda, taraf Devlet'in ülkesinde bulunan herhangi bir birey gibi, örgütlenme özgürlüğü, toplanma ve ifade özgürlüğü

¹⁰ Bkz. www.unhcr.org.tr/MEP/index.aspx?pageKey=MulteciKimdir (erişim: 30.06.2010)

¹¹ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Azınlık Hakları Üzerine 1990 tarihli ve 1134 sayılı Tavsiye Kararı, bkz. <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta90/EREC1134.htm> (erişim: 31.07.2010)

¹² Bülent Çiçekli (editör), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü, 2009, http://www.turkey.iom.int/documents/goc_terimleri_sozlugu.pdf (erişim: 31.07.2010)

haklarına da sahip olmaları gereklidir. Bir taraf Devlet'in toprakları üzerinde etnik, dini ve dilsel bir azınlığın bulunup bulunmadığı taraf Devlet'in kararına değil objektif kriterlere bağlıdır.¹³

Komite yaptığı bu yorumla MSHS'nin 27. maddesindeki hakların toplu olarak kullanılabilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle birey, haklarını grubun bir mensubu olarak, diğerleri ile birlikte kullanabilmelidir. Komite aynı zamanda oldukça geniş bir azınlık tanımı yapmış ve bu grupların tanınması ile ilgili olarak devletlerin kararlarının değil objektif kriterlerin belirleyici olacağını altını çizmiştir. Komite'nin bu yorumu, Türkiye'nin sözleşmelere azınlıkların tanınması ile ilgili olarak koymuş olduğu çekincelerin geçersizliği anlamını taşımaktadır.

Benzer bir biçimde BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (IAOKK) Türkiye Raporunda şu tespitte bulunmuştur:

... etnik grupların varlığının belirlenmesi konusunda kısıtlayıcı ölçütlerin uygulanmasının; bazı grupların resmen tanınıp diğerlerinin tanınmamasının farklı etnik ve diğer gruplara birbirinden farklı muamele yapılmasına yol açabileceğinden ve bu durumun Sözleşme'nin 5. maddesinde belirtilen hakların ve özgürlüklerin kullanılmasında fiili (de facto) bir ayrımcılığa neden olabileceğinden kaygı duymaktadır (Madde 2 ve 5).¹⁴

Okumakta olduğunuz raporda, farklı ırk veya etnik kökene sahip gruplar komitelerin yukarıdaki yorumları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rapor, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan etnik gruplar yanında mülteci ve göçmen statüsünde olanlar ile hukuki bir statüsü olmadan Türkiye'de bulunan etnik grupları da kapsamaktadır. Raporlama çalışması Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı statüsüne sahip etnik gruplardan Roman, Kürt, Ermeni, Rum ve Çerkezleri kapsamaktadır. Kapsamın belirlenmesinde gruplarla ilgili verilerin ulaşılabilirliği temel alınmıştır.

Romanlar; Türkiye'de yaşayan Romanların sayısı konusunda resmi bir rakam bulunmamaktadır. Farklı kaynaklarda 500 bin ile 2 milyon arasında değişen rakamlar verilmektedir. Yine tahminlere göre 20 bin Roman halen göçebe olarak yaşamını sürdürmektedir. Yaklaşık 100 bin Romanın nüfus kaydının olmadığı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin hemen hemen bütün illerinde yaşamakta olan Roman kökenli insanların büyük çoğunluğu İstanbul, Edirne, Çanakkale, Bursa ve Sakarya'da yaşamaktadır. Türkiye'de yaşayan Romanlar Dom, Lom ve Rom etnik kökeninden gelmektedir. Değişik bölgelerde Çingene, Karaçi, Elekçi, Mırtip, Abdal ve Dom gibi farklı isimlerle adlandırılmakta ve bunlardan en yaygın kullanılanı Çingenedir. Halen kendilerini Roman yerine Çingene olarak tanımlayan gruplar bulunmaktadır. Romanlar yaşadıkları her yerde dışlanma ile karşılaşmaktadır. Cimri, küfürbaz, kavgacı, güvenilmez, esrarcı, hırsız, pis, vb. küçük düşürücü ve aşağılayıcı birçok ifade onları tarif etmekte kullanılmaktadır. Türkiye'de çok sayıda Roman sivil toplum örgütü (STÖ) aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Kürtler; Kürtler Türkiye'nin sayısal olarak en büyük etnik gruplarından birisidir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi kent nüfuslarının ağırlıklı oranını oluşturmaktadır. Türkiye'de

¹³ İnsan Hakları Komitesi 23 No'lu Genel Yorum. Türkçe çevirisi için bkz. Lema Uyar (derleyen ve çeviren), *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

¹⁴ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, *Sonuç Gözlemleri: Türkiye*, 24.03.2009, CERD/C/TUR/CO/3, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/412/83/PDF/G0941283.pdf> (31.07.2010). Türkçe çevirisi için bkz. İHOP, http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf (erişim: 31.07.2010)

Kürtler Kürtçenin Kırmanci ve Zazaki lehçesini konuşmaktadır. Bugün Türkiye'nin bütün illerinde Kürt kökenli insanlar yaşamaktadır. 1983 yılından bu yana *Partiya Karkerên Kürdistan* (Kürdistan İşçi Partisi - PKK) ile devletin güvenlik güçleri arasında süregelen çatışmaların yarattığı siyasal ortamın da etkisiyle Türkiye'de kimlik, dil ve kültürel hakları en çok tartışılan etnik grup Kürtlerdir. Kürtlerin, etnik kimlik temelli siyasal ve kültürel talepleri, önemli oranda ortaklaşmış bir siyasal harekete dönüşmüş durumdadır. Kürtler çeşitli nedenlerle ülke içinde göç hareketliliği yaşamıştır. Ekonomik nedenler yanında çeşitli tarihlerde çıkarılan iskan yasaları ve 1984 sonrasında devletin uyguladığı güvenlik politikaları sonucu zorla yerinden edilmeler yaşanmıştır. 1984 sonrası 4.000'e yakın köy boşaltılmış ve yakılıp yıkılmıştır. Bu dönemde zorla yerinden edilen toplam nüfus resmi rakamlara göre yaklaşık 379 bin kişidir. Bölgesel kaynaklar ile insan hakları örgütlerine göre ise 3-3,5 milyon kişi olarak belirtilen göç edenlerin sayısı, yapılan çeşitli araştırmalarda yaklaşık 1,5 milyon kişi olarak verilmektedir. Yerleşim yerlerinden hiçbir planlama yapılmadan göçe zorlanan bu insanlar başta Diyarbakır, Van, Adana, İstanbul, Antalya, Mersin ve İzmir olmak üzere büyük kentlere ya da bölgedeki diğer şehir merkezlerine yerleşmiştir. Zorla yerinden edilen insanlar arasında özellikle kadınların büyük kısmı okuma yazma bilmemekte ve Türkçe konuşamamaktadır. 2008 yılında İstanbul Tarlaşahı'nda yapılan bir araştırma ile göçle gelen kadınların %50'sinin Türkçe bilmediği tespit edilmiştir.¹⁵ Araştırmanın yerinden edilmelerden 8-9 yıl sonra yapıldığı göz önüne alındığında, Türkçe bilmeyenlerin oranlarının göçün gerçekleştiği dönemde çok daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çerkezler; Farklı kaynaklarda Türkiye'de 3 ila 6 milyon arasında Çerkezin yaşadığı belirtilmektedir. Çerkezlerin hepsi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır ve 45 farklı ilde ikamet etmektedirler. Türkiye'de yaklaşık 900 Çerkez köyü bulunmaktadır. Türkiye'de yaşayan Çerkezlerin çoğunluğunu Abhazlar (Marmara Bölgesi) oluşturmakta ayrıca Osetler (Muş-Sarıkamış yaklaşık 30.000), Adigeyle (Kayseri-Göksun) bulunmaktadır. Anadilleri Abhazca, Adigece ve Osetçedir. Çerkezler arasında anadilini bilen ve konuşan sayısı giderek azalmaktadır. Çukurova Üniversitesi'nin yaptığı araştırmaya göre anadilinde okuyup yazanların 60 ve üzeri yaşlarda %90,9 oranında olduğu, 0-10 yaş grubunda ise %11 olduğu ortaya çıkmıştır. Son yıllarda yaklaşık 1.000 Çerkezin Türkiye'den Kafkasya'ya göç ettiği belirtilmektedir.¹⁶

Ermeniler; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Ermenilerin sayısına ilişkin kesin bir veri bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde Anadolu'da yaşayan yaklaşık 2 milyon Ermeni olduğu bilinmesine rağmen, günümüzde vaftiz kayıtları ve vakıf seçimleri için oluşturulan listelerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda bu sayının 60.000-80.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁷ Ermenilerin büyük bölümü İstanbul'da ikamet etmektedir. Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı Vakıflı Köyü, Anadolu'daki tek Ermeni köyü olarak bilinmekte, Anadolu'da yaşayan diğer Ermenilerin sayıları ve yaşadıkları yerlere ilgili net bilgiler bulunmamaktadır. Ermenilere ait kiliselerin, okulların ve hastanelerin bağlı olduğu birçok vakıf bulunmaktadır. Hrant Dink'in öldürülmesinin ardından 2007 yılında kurulan Uluslararası Hrant Dink Vakfı, yürüttüğü çalışmalar bakımından Türkiye'deki sivil toplum örgütleri arasında önemli bir yere sahiptir. Türkçe ve Ermenice olmak üzere iki dilde yayınlanan haftalık AGOS Gazetesi Türkiye'deki Ermenilerin kendilerini ifade ettikleri önemli bir iletişim aracıdır. İzleme ve

¹⁵ Ayhan Kaya, Emre Işık, Bahar Şahin, Esra Elmas, Basri Çağlayan ve Pelin Aksoy, *Türkiye'de İç Göçler Bütünleşme mi, Geri Dönüş mü? İstanbul, Diyarbakır, Mersin*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009

¹⁶ Kafkas Dernekleri Federasyonu temsilcileri ile yapılan görüşme.

¹⁷ Ferhat Kentel, Füsün Üstel, Günay Göksu Özdoğan ve Karın Karakaşlı, *Türkiye'de Ermeniler: Cemaat-Birey-Yurttaş*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009

raporlama sürecinde araştırma ekibi tarafından düzenli olarak takip edilen ve arşivinden yararlanılan gazete önemli bir kaynak olma niteliği de taşımaktadır.

Rumlar; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Rumların sayısının 3.000 civarı olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸ Bir zamanlar Türkiye'deki en kalabalık azınlık nüfusuna sahip olan Rumların, 1942 yılında uygulamaya koyulan Varlık vergisi, 6-7 Eylül olayları ve 1964 yılında Kıbrıs olaylarına misilleme olarak Yunanistan uyruklu Rumların göç ettirilmesi kararının alınmasının ardından sayıları azalmıştır. Rum nüfusunun büyük çoğunluğu İstanbul'da yaşamaktadır. Bozcaada (Tenedos), Gökçeada (İmroz) ve Antakya civarında yaşayan Rumların da çoğu İstanbul'a göç etmiştir. Rumca olarak haftalık basılan Apoyevmatini Türkiye'deki en eski azınlık gazetesidir.

Sığınmacılar ve mülteciler; Türkiye Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni imzalarken koyduğu coğrafi çekince nedeniyle sadece Avrupa ülkeleri kökenlilerin mültecilik başvurularını kabul etmekte, bunun dışında kalan hiç kimseyi mülteci olarak tanımamaktadır. Avrupa dışındaki ülkelere sığınma talebinde bulunan kişiler, mültecilik statüsü almaya hak kazandıktan sonra, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere gönderilmektedirler. Türkiye'nin sürdürdüğü bu uygulama, Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerin vatandaşı olan kişilere karşı ayrımcı bir muameledir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) 2010 Haziran sonu (ilk altı aylık) verilerine göre Türkiye'deki mülteci ve sığınmacı sayısı 6.059 kadın ve 8.705 erkek olmak üzere toplam 17.764 kişidir. Türkiye'ye Avrupa ülkeleri dışında 59 farklı ülkeden yapılmış sığınma başvurusu bulunmaktadır. Bu ülkelere başvuru sayısı olarak ilk beş sırayı Irak (5.281), İran (4.005), Afganistan (3.053), Somali (1.175) ve Sudan (210) almaktadır. Sığınmacı ve mülteciler, İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen 28 uydu kentte¹⁹ ikamet edebilmektedirler. Mülteci ve sığınmacıların yoğunlukta olduğu ilk beş şehir İstanbul (1.879), Kayseri (1.142), Van (1.912), Gaziantep (787) ve Eskişehir (717)'dir.

Herhangi bir yasal statüye sahip olmayan kişiler (yasa dışı göçmenler); Türkiye'de herhangi bir hukuksal statüye sahip olmadan yaşayan kişilerin sayılarına ilişkin net veriler bulunmamaktadır. Konuyla ilgili çeşitli kurumların raporlarından elde edilen veriler, mevcut sayının azımsanamayacak kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin; herhangi bir resmi kaydı olmadan farklı şekillerde istihdam edilmiş bir milyon üzerinde kişinin var olduğu tahmin edilmektedir.²⁰ Türkiye'de 'herhangi bir statüye sahip olmayan 50.000-70.000 arasında Ermeni uyruklu kişinin bulunduğu tahmin edilmektedir.²¹ Mülteci ve sığınmacılardan farklı olarak, daha çok ekonomik nedenlerle Türkiye'de bulunan bu kişiler, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde 'göçmen'²² olarak kabul edilseler de 5543 sayılı İskan Kanunu'nun 3. maddesi gereğince, Türkiye sadece "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı"

¹⁸ Samim Akgönül, *Türkiye Rumları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007

¹⁹ Uydu kentler şu illerde bulunmaktadır: Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Hakkari, Isparta, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Silopi, Sivas, Tokat, Van ve Yozgat

²⁰ Özlem Işığışık, "Küresel Gerçeklerle Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçi Sorunu: Boyutları ve Sonuçları", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı, Sayı 50, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005, <http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/253/246> (erişim: 31.07.2010)

²¹ Alin Ozinian, *Identifying the State of Armenian Migrants in Turkey: Sociological Qualitative Research*, Euroasia Partnership Foundation, 2009, s. 4, http://epfound.am/files/epf_migration_report_feb_2010_final_march_5.pdf (erişim: 31.07.2010)

²² Bülent Çiçekli (editör), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü, 2009, http://www.turkey.iom.int/documents/goc_terimleri_sozlugu.pdf (erişim: 31.07.2010)

kişileri göçmen olarak kabul etmektedir.²³ Aynı kanunun 4. maddesinde, “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye’ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmezler”²⁴ hükmü yer almaktadır. İltica ve göç ile ilgili mevzuat ve uygulamaların ayrımcı nitelikte olması, Türkiye’de bulunan binlerce insanı hukuksal bir statüye sahip olmadan ve temel haklarını kullanamaz durumda yaşamak zorunda bırakmaktadır.

Çeçenler; Türkiye Hükümeti tarafından varlığı tanınan ancak hukuksal çerçeve dışında bırakılmış bir grup olan Çeçenler izleme ve raporlama çalışması kapsamına alınmıştır. Çeçenler, 1999 yılında çıkan ikinci Çeçen-Rus savaşı nedeniyle, başta Dağıstan, Gürcistan ve Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere sığınma talebinde bulunmuşlardır. Bu dönemde Türkiye, Gürcistan’a sığınan 500 Çeçen sığınmacının Türkiye’ye gelmesi için görüşmelere başlamış, bu görüşmelerin ardından, 2000 yılında yaklaşık 1.500 Çeçen sığınmacı Türkiye’ye giriş yapmıştır. Daha sonraki yıllarda Türkiye’ye giriş yapan veya geri dönen Çeçenlerin olduğu bilinmektedir. Çeçenlerin büyük bölümü İstanbul’da Fenerbahçe (188 kişi), Beykoz (155 kişi), Ümraniye (103 kişi) ve Yalova’da bulunan kamplarda toplu olarak yaşamaktadır.²⁵ Vatandaşı buldukları Rusya Federasyonu, Avrupa Konseyi’nin bir üyesi olduğu için Avrupa’dan gelen sığınmacı pozisyonundadırlar. Ancak Türkiye Hükümeti, Çeçenlere herhangi bir sığınma hakkı tanımamakta, mevzuatta hiçbir karşılığı olmayan “misafir” statüsünde Türkiye’de bulunmalarına izin vermektedir.

YÖNTEM

Raporlama çalışması Türkiye’deki farklı ırk veya etnik kökene sahip kişi ve grupların eğitim, barınma, sağlık hizmetleri, istihdam, mal ve hizmetlere erişim alanlarında hakların kullanımı konularını kapsamaktadır. Ancak, gündelik hayatta, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcı uygulamaların kimi durumlarda, mağdurların konuştuğu dil temelinde gerçekleşmesi nedeniyle araştırmanın anadile ilişkin hakları da kapsamı uygun görülmüştür. Araştırmada kullanılan veriler Türkiye genelini kapsamaktadır. Araştırma sırasında herhangi bir coğrafi öncelik gözetilmemiştir.

Türkiye’de bulunan farklı ırk veya etnik kökene sahip gruplar, hukuki statüleri açısından iki farklı kategoride izlenmiştir:

- I. Farklı ırk veya etnik kökene sahip olan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları; Roman, Kürt, Ermeni, Rum ve Çerkezler;
- II. Mülteci ve sığınmacı statüsünde geçici süre Türkiye’de ikamet eden gruplar ile herhangi bir hukuki statüye sahip olmadan Türkiye’de bulunan farklı ırk veya etnik kökene sahip kişi ve gruplar (Çeçenler ve kayıt dışı göçmenler).

Verilerin toplanması, sınıflandırılması ve analizi

Araştırma, altı farklı düzlemde veri toplanması ve bunların analiz edilmesi ile oluşturulmuştur:

1. **Uluslararası metinler ve Türkiye mevzuatının taranması:** Uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri ve ilgili komitelerin genel yorumları, raporun içerdiği haklar açısından incelenmiştir. Ulusal mevzuat, uluslararası standartlara uygunluk ve ırk veya etnik kökene dayalı doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa neden oluşturacak düzenlemelerin tespit edilmesi açısından gözden geçirilmiştir.

²³ 5543 sayılı İskan Kanunu, madde 3, d), e), f), g) ve ğ) bentleri.

²⁴ 5543 sayılı İskan Kanunu, madde 4

²⁵ Bkz. www.kafkasyaforumu.org (erişim: 31.07.2010)

2. **Konuyla ilgili rapor ve istatistiklerin toplanması:** Araştırmaya veri oluşturabilecek bilimsel çalışmalar, STÖ'ler tarafından hazırlanmış raporlar, resmi istatistikler ve raporlar, kamu idareleri tarafından hazırlanmış eylem planları ve strateji belgeleri taranmıştır.
3. **Medyada çıkan haberlerin takibi:** Yaygın ve yerel medyada, 01 Ocak- 31 Temmuz 2010 tarihleri arasında yer alan haberler taranmış, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı konu alan veya ayrımcılığa neden oluşturabilecek haber ve yorumlar değerlendirilmiştir.
4. **Derinlemesine görüşmeler:** Azınlık grupları mensupları, temsilcileri ve ilgili STÖ temsilcileri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, grupların gündelik yaşam pratikleri sırasında karşılaştıkları hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamaları tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Raporlama sürecinde toplam 22 derinlemesine görüşme yapılmıştır.
5. **Dava takibi:** Türkiye'de ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) Türkiyeli başvurucuların ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılık iddiası ile açtıkları davalar taranmıştır.
6. **Bilgi edinme başvuruları:** ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılık konusunda karşılaşılan vakalar, ayrımcılığa neden oluşturabilecek mevzuat ve uygulamalar, konuyla ilgili resmi kayıtlarda ulaşılamayan veriler, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan bilgi edinme başvuruları ile talep edilmiştir. Raporlama konusu ile ilgili olarak 16 farklı kuruma toplam 22 bilgi edinme başvurusu yapılmıştır.

Araştırma ekibi, izleme ve raporlama çalışması esnasında iki temel problemle karşılaşmıştır. Birincisi, ayrımcılığa ilişkin toplumsal bilincin/algının zayıflığı, ikincisi ilgili hiçbir kamu kurumunun, ırk veya etnik kökene dayalı veri toplamaması ve/veya topladığı verileri kamuoyu ile paylaşmıyor olmasıdır.

Araştırma esnasında ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı belgelemenin neredeyse imkânsız olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, etnik gruplara ilişkin elde edilen veriler, ilgili alanda Türkiye geneli verileriyle karşılaştırılarak kullanılmıştır.

Ayrımcılıkla İlgili Mevzuat, Politikalar ve Vakalar

İSTİHDAM

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

İstihdam alanında en temel hak olan çalışma hakkı birçok uluslararası sözleşmede tanınmış ve güvence altına alınmıştır. Çalışma hakkına ilişkin en kapsamlı düzenleme ESKHS’de mevcuttur. İstihdam alanında azınlıkların hakları IAOKS düzenlemeleri ve AB’nin Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi ve 111 No’lu ILO Sözleşmesi (İş ve Meslekte Ayrımcılık) tarafından güvence altına alınmaktadır.

Sözleşmeler çalışma hakkının kişinin kendi seçtiği bir işte, adil ve elverişli koşullarda, insan onuruna yaraşır biçimde olmasını düzenlemektedir. İstihdama erişimde ayrımcılık yasağı, sözleşmelerde yer alan çalışma hakkının gerçekleşmesinin koşullarından biridir. AB Direktifi, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklarken aynı zamanda ispat yükünün yer değiştirmesi konusunda da düzenlemeler içermektedir. Direktif, ayrımcılığın önlenmesi için yeterli yasal koruma mekanizmaları yanında eşitlik kurumlarının oluşturulmasını önermektedir.

Ulusal Mevzuat

Ayrımcılığı Yasaklayan Mevzuat

Anayasa’nın “çalışma hakkı ve ödevi” başlığı taşıyan 49. maddesi çalışmayı herkesin sahip olduğu bir hak ve ödev olarak tanımlamaktadır. Madde devleti “... çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri...” almakla yükümlü kılar. İş Kanunu’nda Türkiye mevzuatının ayrımcılık alanında en ayrıntılı ve ileri sayılabilecek düzenlemesi yer almaktadır. İş Kanunu’ndaki düzenlemenin temel eksikliği iş ilişkisi kurulduktan sonraki dönemi kapsamamasıdır. Ayrıca söz konusu düzenleme ispat yükü açısından 2000/43/EC sayılı AB Direktifi’ni tam olarak karşılamamaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu’nun “eşit davranma ilkesi” başlıklı 5. maddesinde aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz.

...

İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir. 2821 sayılı Sendikalar Kanununun 31 inci maddesi hükümleri saklıdır.

20 nci madde hükümleri saklı kalmak üzere işverenin yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davrandığını işçi ispat etmekle yükümlüdür. Ancak, işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur.

5. madde çalışma yaşamında ayrımcılığın açıkça yasaklandığı ilk düzenlemedir. Aynı zamanda maddenin gerekçesinde yer alan dolaylı ve doğrudan ayrımcılık tanımlamaları ilk kez Türkiye hukukuna girmiştir. Maddede ispat yükü işçiye yüklenmiş olmasına rağmen “işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur” ifadesi ile ispat yükünün yer değiştirmesini de düzenlemiştir. Madde, iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Etnik köken yasaklanmış ayrımcılık temelleri arasında yer almamaktadır.

Ayrımcılık İçeren Mevzuat

Türkiye mevzuatının en fazla ayrımcılık içeren düzenlemeleri de çalışma yaşamı ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. 2527 sayılı Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Meslek Ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş Veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun ve bu kanun dayanak yapılarak çıkarılan yönetmelik ve genelgede etnik temelde doğrudan ayrımcılık yapılmaktadır. Türk soylu yabancıların Türkiye’de çalışmalarına, kamu, özel kuruluş veya işyerlerinde çalıştırılabilmelerine izin verilmesine yönelik esas ve usulleri kapsayan bu kanunun amacı 1. maddede “... Türkiye’de ikamet eden Türk soylu yabancıların ihtiyaç duyulan meslek ve sanatları serbestçe yapabilmelerine, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Güvenlik Teşkilatı hariç olmak üzere kamu, özel kuruluş veya işyerlerinde bu meslek ve sanat dallarında çalıştırılabilmelerine olanak sağlamaktır” şeklinde ifade edilmektedir.

Aynı kanunun 3. maddesi “Türk soylu yabancıların, kanunlarda Türk vatandaşlarının yapabileceği belirtilen meslek, sanat ve işlerde çalışabilme ve çalıştırılabilmeleri için ...” olanak tanımaktadır.

Yine, 23.02.2009 tarihli, 2009/14699 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile gizli olarak yürürlüğe konulan Çalışma İzninden Muaf Tutulacak Türk Soylu Yabancılara Dair Yönetmeliğe göre, “...07.03.2009 tarihinden önce ikamet tezkeresi almış olup, Türkiye’de ikamet eden, kamu düzeni, milli güvenlik ve Devletimizin dış politikası bakımından sakıncası bulunmayan; a) Batı Trakya Türkleri, b) Irak, c) Çin (Doğu Türkistan), ç) Afganistan, d) Bulgaristan, uyruklu olanlar, bu Usul ve Esaslar uyarınca çalışma izninden muaf tutulacak Türk soylu yabancılar olarak, bu Usul ve Esaslara göre başvuru yapabilecektir.”²⁶

Yönetmelikle Türkiye’de bulunan yabancı uyruklular arasında Türk soylu olanların çalışma izninden muaf tutulmasına ve meslek odalarına üye olmalarına olanak tanınmaktadır. Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası, yönetmeliğin iptali ve yürütmenin durdurulması için dava açmıştır. Danıştay 10. Dairesi 2009/9270 sayılı kararı ile iptal istemini reddetmiştir.

²⁶ Bkz. Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği internet sitesi, www.balgoc.org.tr/2009/duyuru9.html (erişim: 31.07.2010)

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Romanlar ve Kürtler ile ilgili istihdam verileri bu grupların etnik işsizlikle karşı karşıya bulunduğunu gösterir niteliktedir. Türkiye’de etnik gruplar için istihdam verileri tutulmamaktadır. İstihdam alanında etnik ayrımcılığın önlenmesine ilişkin hükümet tarafından uygulanmaya konulmuş bir politika belgesine ulaşılamamıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Romanlar

Romanların ayrımcılığa maruz kaldığı alanların başında istihdam gelmektedir. Araştırma ekibi tarafından Roman gruplarla yapılan görüşmelerde, Bartın hariç olmak üzere istihdama erişim konusunda ayrımcılık yapıldığı ve iş başvurularında ayrımcılığın ikamet edilen mahalle ve ten rengi üzerinden yapıldığı belirtilmiştir. Romanlar arasında işsizlik oranının %80-85 olduğu belirtilmektedir. Romanlar geçimlerini geleneksel ve mevsimlik meslekler dışında gündelik işlerde çalışarak sağlamaktadır. Görüşme yapılan kişiler, sosyal güvenlik sistemine dâhil çalışanların oranının %1-2 civarında olduğunu ve kamuda çalışanların büyük çoğunluğunun belediyelerde istihdam edildiğini belirtmişlerdir.

Roman Çalıştayı Sonuç Metni’nde²⁷ işsizliği azaltıcı tedbirler yanında mesleki eğitim de talepler arasında yer almıştır. Raporlama döneminde medyaya yansıyan haberlerin hemen hepsinde işsizlik en önemli sorun olarak belirtilmiştir. Romanlar Sosyal Kültür Dostluk ve Dayanışma Derneği Başkanı Cemal Moğoltekin yaptığı açıklamada şunları dile getirmiştir:

... İşsizlik sorunun önüne geçebilmek için belediyeler ve sivil toplum örgütlerinin desteği ile açtığımız çeşitli meslek kurslarına katılım sağladık. Ancak istihdam noktasında henüz net çözümler elde edemedik. Fakat gerek eğitim gerekse meslek edinme konusunda bizden sonraki nesiller için ciddi çalışmalar yapmaya devam ediyoruz.²⁸

Raporlama döneminde herhangi bir ayrımcılık vakası bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak Türkiye ortalaması %11-14 olan işsizlik oranının görüşme yapılan Romanların belirttiği şekilde Romanlar için %80-85 seviyesine ulaşması süregelen ayrımcılığın yarattığı bir sonuçtur.

Kürtler

Açıklanan resmi istatistiklere göre Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı illerde işsizlik oranları Türkiye ortalamasının üzerindedir. Köylerinde tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan insanlar zorla yerinden edilme uygulaması sonunda kentlere işsiz olarak gelmiştir. Göç alan illerin istihdam olanaklarının, göçle gelen insanları istihdama dâhil edecek potansiyele sahip olmaması kentlerde işsizliğin daha da yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Yerinden edilen nüfusun ikinci kuşağı da işsizlikle karşı karşıyadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2008 yılı verilerine göre işgücüne katılım oranının en düşük olduğu iller %26,9 ile Diyarbakır, % 27,2 ile Siirt ve %29,8’le Şırnak olmuştur. 2009 yılı verilerine göre istihdam oranının en düşük kaldığı iller ise yine Diyarbakır (%26), Siirt (%25,9) ve Şırnak (%25,5) olmuştur. Veriler bölge illerinin kronik işsizlikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerden yaklaşık 300 bin kişi her yıl mevsimlik tarım işlerinde çalışmak üzere Karadeniz ve Akdeniz bölgelerine gitmektedir. Bu insanlar işsiz

²⁷ T24, *Roman Çalıştayı Raporu*, 01.03.2010, <http://80.93.210.124/content/newsdetail.aspx?cat=34&newscode=71526> (erişim: 31.07.2010)

²⁸ Cumhuriyet, *Romanlar “eğitim, iş ve konut” istiyor*, 19.02.2010, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?kn=7&hn=116000> (erişim: 31.07.2010)

olmaları sebebiyle son derece kötü koşullarda ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Bu süre zarfında mevsimlik tarım işçisi olan Kürtlere karşı ırkçı ve milliyetçi tutumlar sergilenmektedir. Raporlama döneminde bu durumla ilgili medyaya çok sayıda haber yansımıştır. Giresun Ekspres kaynaklı haber şu şekildedir:

Emniyet, ağustos ayında başlayacak fındık sezonu öncesi bir dizi önlem aldı. Bölgeye sızan PKK'luların provokasyonu sonucu bölge halkının fındık işçilerine olası saldırılarına karşı çözüm bölgeden işçi getirtilmemesi oldu.

Gelecek işçiler için ise sıkı denetim uygulanacak. Fındık üreticileri çalışacak işçilerin kimlik bilgilerine önceden Tarım İl Müdürlükleri'ne bildirecek. Buradaki bilgiler valiliklere iletilecek. Amaç, etnik çatışma yaratmak isteyen PKK'luların işçilerin arasına sızmasını engellemek...²⁹

Birgün Gazetesi olayla ilgili haberinde şu bilgilere yer vermiştir:

... Ordu Valiliği yayınladığı genelge ile bir skandala imza atarak, fındık toplamak için Kürt illerinden gelecek tarım işçilerinin toplanma ve konaklamasını yasakladı. ...Önlemler arasında fındık toplamak için gelecek tarım işçilerin kente gelmeden önce kimlikleri güvenlik güçlerine verilerek, GBT sorgulaması yapılacak. İşçiler çalışacakları yerleri İl Tarım Müdürlüğü ve Ziraat Odası Başkanlığı'na birdirme zorunluluğu gibi uygulamalara maruz kalacak...

İşçilerin hangi bölgeye gidecekleri, kaç gün kalacakları da tutanağa işlenecerek, 'Şüpheli ve hastalıklı görülen işçi' derhal güvenlik güçlerine bildirilerek, hakkında yasal işlem yapılması sağlanacak. Valiliğin aldığı karara göre işçilerin kent ve ilçe merkezlerine inmesi yasak...

Fındık toplamaya gelen Kürt işçiler, günlüğü 18 YTL'ye çalıştırılıyor. İşçilerin konaklama ve yeme-içme masrafı fındık sahibi tarafından karşılanıyorsa bu fiyat 15 YTL'ye kadar düşebiliyor. Buna karşın, daha fazla çalıştığı gerekçesiyle yerli işçiye ise 25 YTL yevmiye verilmesi, Kürt işçiler tarafından ayrımcılık olarak değerlendiriliyor...³⁰

Basında yer alan bu haberler karşısında savcılıkların işlem yapıp yapmadığına ilişkin bilgiye ulaşamamıştır.

Serpil Yılmaz Milliyet Gazetesi'ndeki köşe yazısında çalışma hayatında karşılaşılan ayrımcılığın değişik tezahür biçimlerini kendi duyularına dayanarak şu şekilde ifade etmiştir:

Bir süredir, "Kürt işçilere ayrımcılık uygulanıyor" iddiaları medyaya yansıyor...

İstatistiklerde etnik kökene göre istihdam bilgileri yer alıyor mu? Sanmıyorum. Oysa şimdi demokratik açılım sürecinin ateşinin yükselmesini bahane eden bir kısım işveren, çalışma barışının altına "etnik ayrımcılık" dinamiti koyabiliyor.

Kimi tersanelerde "Tehlikeli işler Kürt kökenli işçilere veriliyor" yakınmaları duyulmaya başlandı.

Çağlayan'da bekâr evlerinde kalan tekstil işçisi gençler; Kürt oldukları için sokağa çıkmaktan korktuklarını söyler oldular.

Ayrımcılıkla ilgili duyduklarımızın hepsi bu değil.

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) Başkanı Başaran Ulusoy ile memleket hallerini konuşuyorum.

Ulusoy, kaygılı bir ifadeyle, "Bizim arkadaşlar (TÜRSAB üyeleri) Doğu ve Güneydoğulu çalışanları işten çıkarıyorlar. Gidip onlara 'Ne yapıyorsunuz? Birlik olmamız

²⁹ Giresun Ekspres, *Fındık Sezonu Öncesi Tedbir*, 10.06.2010, www.giresunekspres.com, (erişim: 31.07.2010)

³⁰ Birgün, *Kürt İşçilere Ordu ve Trabzon'da 'Irkçı' Uygulama*, 02.07.2008, www.birgun.net, (erişim: 31.07.2010)

gerekir' diyorum, ikna edemediğimi görüyorum. Çok tehlikeli bir tutum, hepimizin konuya hassasiyetle yaklaşması gerekiyor" diyor.³¹

Yine basında yer alan başka örneklere ait haberler Serpil Yılmaz'ın yazdıkları ile paralellik göstermektedir:

... Van, Muş ve Bitlis'ten inşaatlarda çalışmak için Ankara'ya gelen Kürt işçilerden Harun Meydan, Adem Bozkurt, Hayrettin Küfrelî, Kayhan Boztepe ve 3 arkadaşları Mutlu Mahallesi'nde ev tutmaları ile hayatları değişti. Ev tuttıkları zaman mahallelilerin kendilerine gelip, "Kürt iseniz bu mahallede barınamazsınız. Bu evi boşuna tuttunuz" diye tehditlerde bulunduğunu kaydeden 7 işçiden Harun Meydan, "Biz mahallede gezdiğimiz zaman bize düşman gibi bakmaya başladılar. Kimse bizimle konuşmak istemiyordu. Sanki biz onlara bir şey yapmışız gibi sürekli bizi izliyorlardı" dedi...³²

Muğla'nın Datça ilçesinde çay içmek için oturdukları bir kahvehanede aralarında Kürtçe sohbet eden Ağrılı 3 inşaat işçisinin polis tarafından gözaltına alınarak darp edildiği, ardan ise ilçeden kovulduğu ileri sürüldü. Görgü tanıklarının iddialarına göre olay şöyle gelişti: 6 Mart Cumartesi günü Datça merkezde bulunan bir kahvehanede çay içmek için oturan Vefa Dursun, Ali İhsan Bayram ve Fırat Bayram isimli Ağrılı inşaat işçileri, aynı yerde İşçi Partisi ilçe teşkilatının kongresi bulunduğu için dışarıya çıktı. Dışarıda bulunan masalardan birine oturan işçiler kendi aralarında Kürtçe sohbet etmeye başladı. Bu sırada kongre esnasında İstiklal Marşı'nın çalınması üzerine işçilerin yanına gelen ve adının Kadir olduğu öğrenilen bir polis, 3 işçiye neden ayağa kalkmadıklarını sordu. İşçilerin duymadıklarını söylemesi üzerine ağır küfürler eden Kadir isimli kişi, diğer polis ekiplerine haber verdi. İşçiler apar topar gözaltına alınarak, Datça emniyet müdürlüğü terörle mücadele şubesine götürüldü. Burada önce kameralı odada kayıtları alınan işçiler, ardından emniyetin bodrum katına indirilerek feci şekilde dövüldü. Aldığı darbelerle vücudunda darplar oluşan işçiler, savcılığa sevk edilmeden serbest bırakıldı. Serbest bırakıldıktan sonra 3 işçiyi yeniden takibe alan polisler, 'Datça'yı hemen terk edeceksiniz, yoksa sizi burada yaşatmayız' diye tehdit etti. Polis otosuna bindirilerek ilçe otobüs garajına götürülen işçiler, çalıştıkları inşaatın paralarını dahi almalarına fırsat verilmeden ilçeden kovuldu...³³

... Giresun'un Doğankent İlçesi Yaşmaklı Yaylası mevkiinde Kolin A.Ş. Yaşmaklı Baraj inşaatında çalışan 100'ün üzerindeki Kürt işçiye saldırıda bulunuldu. 700'ün üzerinde işçinin çalıştığı inşaat, Kürt işçilerin hedef gösterildikleri ve önceki gün Giresun ve Doğankent İlçesi'nde toplanan 400'ü aşkın kişinin baraj inşaatına gelerek işçilere saldırdığı belirtildi. Büyük bölümü silahlı ve sopalı olduğu öğrenilen grubun, inşaatın Giresunlular dışında kimsenin çalışmasına izin vermeyeceklerini söylediği bildirildi. Grubun, inşaatın çalışan Kürt işçilere de silahla ve sopa ile saldırdığı, saldırı sonucu çok sayıda kişinin yaralandığı kaydedildi...³⁴

Edinilen bilgilere göre, Muğla'nın Kötekli Mahallesi'nde bulunan ve Nusaybinlilerin işlettiği Meşem Çamaşırhanesi'ne bir grup ülkücü dün akşam saatlerinde saldırı düzenledi.

³¹ Serpil Yılmaz, *Karadenizli TÜRSAB Başkanı'nın isyanı: Kürt çalışanları işten atıyorlar*, Milliyet, 07.01.2010, www.milliyet.com.tr (erişim: 31.07.2010)

³² Yeni Özgür Politika, *Ankara'da bir grup Kürt gencinin linç edilmek istendiği ileri sürüldü*, 19.05.2010, www.yeniozgurpolitika.org (erişim: 31.07.2010)

³³ Günlük, *Polis Kürt işçileri önce dövdü sonra ilçeden kovdu!*, 05.03.2010

³⁴ Gündem, *Giresun'da Baraj İnşaatında Çalışan Kürt İşçilere Saldırı*, 19.04.2010, www.gundem-online.net (erişim: 31.07.2010)

Çamaşırhanede bulunan Ali Adıgüzel ve ismi öğrenilemeyen bir kişi ağır yaralanarak, Muğla Devlet Hastanesi'ne kaldırıldı. 2 kardeşin durumunun ağır olduğu öğrenildi.³⁵

Hatay'ın Dört Yol İlçesi'nde Diyarbakırlılara ait olan Eski Hal Sezgin Kiraathanesi önünde toplanan bir grup Kürtler aleyhine slogan atıp sözlü tacizde bulundu. Kiraathanedekilerin de karşılık vermesi üzerine kavga çıktı. Olay yerine gelen polisler iki grup arasına girerek olayı yatıştırmaya çalıştı...³⁶

Şırnak'ın Cizre İlçesi'nden Antalya'nın Kumluca İlçesi'ne bir hafta önce gelen Mehmet Teyfik Muştak ile birlikte 7 kişi, Uluslararası Sebze ve Meyve Halı'nda işe başladı. Kürt işçiler, ilk bir hafta sorunsuz işlerine devam ederken, geçtiğimiz gün haldeki kontrol sırasında Şeriban Muştak, arkadaşları ile Kürtçe konuşması üzerine Hal Müdürü'nün 7 işçinin işine son verdiği belirtildi. Bununla yetinmeyen Hal Müdürü, diğer işçileri de, 'Burada Türkçeden başka bir dil kullanılmayacak. Kullanımı kapı dışarı ederim' diye uyardı. İşçilerin iddialarına ilişkin görüştüğümüz Yörükoğlu firması yetkilileri ise, işçilerin Kürtçe konuştuğu için işten çıkarılmalarının söz konusu olmadığını ileri sürerek, işi bilmedikleri için işten çıkarıldıklarını söyledi.³⁷

... Yaklaşık bir buçuk ay önce 37 Kürt inşaat işçisi Diyarbakır'ın Hani ilçesinden Rize'nin İkizdere ilçesine giderek, baraj inşaatında çalışmaya başladı. Diğer işçilerin ve çevrede bulunan vatandaşların da memnun kaldığı Kürt işçiler, bir süre sonra şantiye şefi tarafından işten çıkarılmak istendi. Edinilen bilgilere göre, İkizdere emniyet müdürünün birkaç kez şantiyeye gelip gitmesinin ardından şantiye şefi Kürt çalışanların işlerine çeşitli gerekçelerle son vermek için gerekçeler ileri sürmeye başladı.

Şantiye şefi önce işçileri 'ahlak dışı' davranmakla suçladı. Ancak ahlak zabıtasında görevli bir polisin 'Kürt işçilerin ahlaki olarak herhangi bir olay yarattıklarına tanık olmadık. Aksine çok saygılılar' demesi üzerine bu sefer işçiler hakkında 'bunlar aldıkları ücretleri PKK'ye gönderiyorlar' söylentisi yayıldı. Bu söylentinin de tutmaması üzerine, işçilere 'biz sizin güvenliğinizi sağlayamayız' denilerek işlerine son verildi. İşçiler de bunun üzerine Diyarbakır'a döndüler...³⁸

Bayrampaşa da bulunan Orijin Plastikte yaşananlar 'bu kadarına da pes' dedirtti. Atölyede çalışan işçileri aralarında Kürtçe konuştuğu için işten atan patron, yaptığına kılıf da buldu: "Ya benim arkamdan konuşuyorsanız ben nerden bileyim"...³⁹

Rize'de gerçekleşen olayla ilgili olarak Diyarbakır Milletvekili Akın Birdal TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı'na konunun incelenmesi için alt komisyon kurulması teklifi vermiştir. Antalya, İstanbul Bayrampaşa ve Rize'de Kürt olmaları nedeniyle işten çıkarma olaylarındaki iddialar ayrımcılık yapıldığı yönündedir. Mağdurların yasal yollara başvurup başvurmadığı bilinmemekle beraber ilgili savcılıkların basında yer alan haberler üzerinden re'sen soruşturma yürütmesi gerekmektedir. Ancak bu konuda açılmış herhangi bir soruşturma bilgisine ulaşılamamıştır.

³⁵ Gündem, *Muğla'da üçüncü saldırı*, 06.03.2010, www.gundem-online.net (erişim: 31.07.2010)

³⁶ Hürhaber, *Dört Yol'da Kürtlere saldırı*, 21.07.2010 www.hurhaber.com (erişim: 31.07.2010)

³⁷ Gündem, *Antalya'da 7 işçi Kürtçe konuştuğu için işten çıkarıldı*, 09.01.2010, www.gundem-online.net (erişim: 31.07.2010)

³⁸ ANF, *Rize'de Kürt oldukları için 37 kişi işten çıkarıldı*, 20.06.2010, www.firatnews.org (erişim: 31.07.2010)

³⁹ Evrensel, *Bu iş yerinde Kürtçe konuşmak yasaktır!*, 07.02.2010, http://www.evrensel.net/haber.php?haber_id=64675 (erişim: 31.07.2010)

Rumlar ve Ermeniler⁴⁰

Türkiye’de yaşayan gayrimüslim azınlık grupları içinde hiçbir yasal temeli olmamasına rağmen uygulamada kabul edilen bir gerçek söz konusudur; “gayrimüslimler devlet memuru olamazlar.” Konuyla ilgili araştırma ekibi tarafından görüşme yapılan Ermeni ve Rum cemaatinden hemen hemen herkes bu konuda ortak görüş belirtmiş olup, devlet üniversitelerinde görevli akademisyenleri istisna örnek olarak göstermişlerdir. Mevcut duruma bakıldığında görülmektedir ki TBMM’de, Bakanlıkların üst düzey kadrolarında, Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatının kadrolarında azınlık gruplarına mensup kişiler yer almamaktadır (ayrıca bkz. bu raporun “Eğitim” bölümünün azınlık okullarına öğretmen atamasıyla ilgili kısmı).

Sığınmacı ve Mülteciler

Uluslararası sözleşmelerle tüm bireylere tanınan ekonomik ve sosyal haklar mülteci ve sığınmacılar için de tanınmaktadır. Bu durumda her yetişkin mültecinin çalışma hakkına sahip olması gerekmektedir ve BM sözleşmelerinde ön görülen standartlara göre bu hak, asgari ölçüde o ülkede yasal olarak ikamet eden diğer yabancılara sağlanan haklarla denk olmalıdır.

Türkiye’de mülteci ve sığınmacıların çalışma izni 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile belirlenmiştir. Ancak, kanunun uygulanmasına ilişkin getirilen düzenlemeler hem farklı uyruklu yabancılar arasında hem de aynı uyruklu ancak Türk soylu kişiler arasında farklı uygulamalara neden olmaktadır. Örneğin 23.02.2009 tarihinde 2009/14699 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Çalışma İzninden Muaf Tutulacak Türk Soylu Yabancılara Dair Yönetmelik⁴¹ ile Türk soylu Afganistan, Çin ve Irak uyruklu yabancılar çalışma izninden muaf tutulmaktadır. Ancak, ekonomik nedenlerle (kayıtsız olarak) veya BMMYK’ya kayıtlı olarak Türkiye’de bulunan Afganistan, Çin ve Irak uyruklu kişiler aynı haktan faydalanamamaktadırlar.

İlgili sivil toplum örgütlerinin beyanları ve hazırlanmış olduğu raporlar göstermektedir ki, ikamet belgesi için ödenecek olan harç bedeli başta olmak üzere dil bilmeme, ayrımcı uygulamalar, buldukları uydu kentlerin ekonomik açıdan çalışmaya uygun olmaması gibi nedenler çalışma hakkına erişimin önündeki engeller arasında yer almaktadır. Bu nedenle birçok sığınmacı ve mülteci zor şartlar altında bulabildikleri işlerde kayıt dışı ve düşük ücretlere çalıştırılmaktadırlar. Van Valiliği İnsan Hakları Kurulu’nun Van’da yaşayan sığınmacı ve mültecilerle ilgili hazırladığı raporda konuyla ilgili olarak şu ifadeye yer verilmiştir; “Yabancı olduklarından ve her şeylerini bırakarak ülkemize göç ettiklerinden iş bulmalarının çok zor olduğu, iş bulanların da emek sömürüsü ile karşı karşıya kaldıkları çok cüzi ücretler karşılığı çalıştırıldıkları tespit edilmiştir.”⁴²

Mülteci İnisiyatifi⁴³, araştırma ekibi tarafından yapılmış olan görüşmede, İstanbul’da kayıt dışı ikamet eden birçok mülteci, sığınmacı ve göçmenin olduğunu, bu kişilerin içinde en zor durumda olanların ise Afrika kökenli ve Müslüman olmayanların geldiğini ifade etmişlerdir:

Birçok mülteci ve sığınmacı buldukları uydu kentlerde iş bulamadıkları için İstanbul’a geri geliyorlar. Burada buldukları işler de genellikle temizlik, mal taşıma, inşaat işçiliği

⁴⁰ İstihdam hakkına erişim açısından Ermeni ve Rum azınlık grupları benzer sorunlarla karşılaştıkları için ortak başlık altında ele alınmıştır.

⁴¹ Bu yönetmelik gizli olup, Resmi Gazete’de yayınlanmamıştır.

⁴² Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Mülteci Sığınma Yerleri ve Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubede Yapılan İncelemeler: İnceleme Raporu*, Haziran 2010

⁴³ Başta kadın ve çocuklar olmak üzere ihtiyaç sahibi, mülteci ve sığınmacılara destek olmak için bir araya gelen gönüllülerden oluşmuş bir inisiyatiftir. İnisiyatif sadece İstanbul’da faaliyet göstermektedir.

gibi kimsenin yapmak istemediği işler. Bu kişiler çoğu zaman çok düşük ücretlere veya hiçbir ücret ödemediği çalıştırıyorlar... statüleri nedeniyle talep edebilecekleri hiçbir hakları yok,...

İş bulma konusunda en büyük sıkıntıyı Afrika kökenliler ve Müslüman olmayanlar yaşıyor. Afrikalıları istemiyorlar, aynı işe başvurusunda (kayıt dışı da olsa) Müslüman olanları tercih ediyorlar...

İstanbul'da ikamet eden ve 8 çocuklu Pakistanlı bir aile geçtiğimiz ay (Haziran 2010) Gaziantep'e gönderildi. Buradayken iki çocuğu tüberküloz tedavisi görüyordu... Şu anda durumları çok kötü. Aileyi geçindirebilmek için bulduğu işte günde 14 saat çalışmak zorunda ve bunun karşılığında verdikleri ücret sadece 10 TL. Çocuklarının tedavilerine devam etmesi gerekiyor, düzenli beslenebilmeleri, kalacak yer...⁴⁴

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından üç Geri Gönderme Merkezi'nde⁴⁵ sığınmacılar ve mültecilerle yapılan görüşmelerde de istihdama erişim hakkının kullanımına dair benzeri bir algıyla karşılaşılmıştır. "Talep etmememe rağmen çalışma hakkıma erişimim sağlanır" önermesine araştırmaya katılan grubun sadece %14'ü olumlu yönde cevap vermiştir.

Araştırma süresince sığınmacı ve mülteciler arasında "çalışma izni" ve "sosyal güvenceye sahip" herhangi bir örneğin olduğuna dair bilgiye rastlanmamıştır.

Kayıt Dışı Göçmenler

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri başta olmak üzere (Moldova, Rusya, Ermenistan, Türkmenistan, Azerbaycan) bazı Balkan (Romanya, Bulgaristan) ve Uzak Doğu ülkelerinden (Filipinler) pek çok kişi ekonomik nedenlerle Türkiye'ye gelmektedirler. Bu alanda kesin resmi rakamlara ulaşılamasa da Türkiye'de kayıt dışı istihdam edilmiş bir milyonu⁴⁶ aşkın yabancı uyruklu kişinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu alanda mevzuatta bulunan eksiklikler ve yabancılar için çalışma izninin alınmasındaki güçlükler kayıt dışı istihdamın ve emek sömürsünün önünü açmaktadır. Bu kişiler, diğer taraftan ülkede kaçak olarak bulunmaları nedeniyle çalıştıkları işlerde uğradıkları hak ihlalleri ve ayrımcılık karşısında haklarını arayamamaktadırlar.

Göçmen işçilerin yaşadığı sorunlar mülteci ve sığınmacılarla benzerlik göstermektedir. Ücreti verilmeden uzun zamandır bir şantiyede çalıştırılan Kürt kökenli bir işçinin, aynı şantiyede Gürcistan ve Türkmenistan'dan getirtilen kaçak işçilerin çalışma koşullarıyla ilgili iddiası da bu yöndedir:

"Burada çalışan yabancı işçilerin durumu çok daha kötüdür. Burada patronlar tarafından bir iki aya çalıştırılıyorlar, daha sonra hiçbir para ödenmeden işten atılıyorlar... Burada kuru ekmeğe muhtaç bırakıyorlar..."⁴⁷

Kayıt dışı çalışan Ermenilerin sayılarının 40 bin civarında olduğu, bunların %94'ünü kadınların oluşturduğu, bu kişilerin düşük ücretlere, iş güvenceleri olmadan, çoğunlukla ev işlerinde çalıştıkları bilinmektedir.⁴⁸

⁴⁴ Mülteci İnişiyatifi temsilcisi ile yapılan görüşme, 29.07.2010, İstanbul

⁴⁵ Yasa dışı göçmenlerin sınır dışı edilmelerine kadar barındırılacakları merkezler.

⁴⁶ Özlem Işığışık, a.g.e.

⁴⁷ Evrensel, *Teröristsiniz diye ihbar ederim!*, 24.07.2010, http://www.evrensel.net/haber.php?haber_id=72653 (erişim: 31.07.2010)

⁴⁸ Alin Ozinian, *Identifying the State of Armenian Migrants in Turkey: Sociological Qualitative Research*, Euroasia Partnership Foundation, 2009, http://epfound.am/files/epf_migration_report_feb_2010_final_march_5.pdf (erişim: 31.07.2010)

Çeçenler

Türkiye'deki Çeçenler, statülerinin belirsizliği nedeniyle çalışma izni alamamaktadırlar. Çeçenlerin ikamet ettiği Fenerbahçe kampında araştırma ekibi tarafından yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere göre kadınlar daha çok günlük ev işlerine gitmekte, çalışma izinlerinin olmayışı nedeniyle aynı işi yapan diğer kişilerden daha az ücretle çalıştırılmaktadırlar. Aynı işi yapan diğer kişilerin, günlük ücreti ortalama 80-100 TL iken kendilerinin 40-60 TL ücretle çalıştırıldıklarını beyan etmişlerdir. Bazı durumlarda işveren, ücretlerini vermeden işlerine son vermekte, bu durum karşısında herhangi bir hak talebinde bulunamamaktadırlar. Son zamanlarda bazı temizlik firmalarının kendilerini toplu olarak kamptan alıp, yeni bitmiş inşaatları temizliğe götürdüğü ve karşılığında çok düşük ücret ödediği görüşmeler sırasında ifade edilmiştir.

Kamp dışında yaşayan ancak isminin kayda geçmesini istemeyen bir kişi, bir akrabasının güvenlik şirketine sigortasız çalıştırıldığını ve diğer güvenlik görevlilerinin günlük 70 TL alırken akrabası olan kişiye bu iş için günlük 35 TL ödendiğini söylemiştir.

Mağdurunun Etnik Kökeni Belirlenemeyen Vaka

Raporun kapsadığı dönemde Tekirdağ Tarım İl Müdürlüğü'nde Şube Müdürü olarak görev yapan Hasan Güngördü, Tarım İl Müdürü Hasan Soykan hakkında etnik ayrımcılık ve usulsüzlük yaptığı gerekçesiyle savcılığa suç duyurusunda bulunduğu haberi 07.04.2010 tarihinde Trakya Gazetesi'nde yer almıştır. Haberde Hasan Güngördü'nün etnik kökenine ilişkin bilgi bulunmamaktadır:

...

TRAKYA GAZETESİ: Peki bu olaylar zinciri nasıl başladı?

H. GÜNGÖRDÜ: Göreve geldiğim 2004 yılından bu yana il müdürünün usulsüz talep ve uygulamalarına maruz kaldım... Ancak bu kez de etnik kimliğim baskı unsuru olarak kullanıldı. Hem maruz kaldığım usulsüz işlem ve uygulama talepleri hususunda, hem de üzerimde kurulmak istenen baskı politikasına ilişkin Tekirdağ Valiliği'ne de daha önce de başvurularım olmuştur. Bunlar bizzat kayıtlıdır. Son olarak Valilik makamından müfettiş talep etmeme bağlı olarak aniden tayinimin çıkartılması, olayları bu raddeye getirdi...

TRAKYA GAZETESİ: Savcılığa suç duyurusunda bulunma sebebiniz neydi?

H. GÜNGÖRDÜ: Görevde yükselme sınavında Türkiye 5si olarak göreve gelmiş bir insanım. Devletin bir şube müdürünün bir suçlu, bir terörist gibi apart topar kurum ile ilişkisinin kesilmesi, il müdürünün usulsüz işleri örtbas etmeye çalışması, öğretici olduğum halde tayin gerekçesi ile öğrenim hakkımın engellenmeye çalışılması, dilekçe hakkımın kullanılmasına izin verilmemesi, şahsımın personel, sosyal çevre ve ailem önünde küçük düşürülmesi, il müdürünün şahsıma münasır uyguladığı etnik ayrımcılık, Valilik makamı yanıltılarak atamamın teklif edilmesine sebep olunması, Bakanlık teftiş kurulunun il müdürünü koruduğu ve bağımsız teftiş talebimin gerçekleşmesinin engellenmesi yönünde suç duyurusunda bulundum...⁴⁹

Bu olayla ilgili olarak araştırma ekibi tarafından Tarım Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurusuna süresi geçmesine rağmen cevap verilmemiştir.

⁴⁹ Cengiz İsel, *Tarım İl Müdürlüğü etnik ayrımcılık ve usulsüzlük iddiaları ile karşı karşıya*, Trakya Gazetesi, 07.04.2010, www.trakyagazetesi.com.tr (erişim: 31.07.2010)

EĞİTİM

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

Eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), ÇHS, ESKHS AİHS’de güvence altına alınmış temel haklar arasında yer almaktadır.

Sözleşmelerin eğitim hakkı ile ilgili maddelerindeki düzenlemeler insan hakları normlarına uygun asgari standartları oluşturmaktadır. Düzenlemelerde; herkese eğitim hakkının tanınması, ücretsiz ve zorunlu ilköğretim, eğitime erişimde ayrımcılık yasağı, kabul edilebilir bir eğitim kalitesi, eğitimde ailenin haklarının varlığı ve dezavantajlı gruplar açısından uyarlanabilirlik bu standartları karşılamak açısından asgari standartlar olarak kabul edilmektedir. Yani devletler sadece ücretsiz ve zorunlu eğitim sağlamakla yükümlülüklerini yerine getirmiş kabul edilmezler. Devletler aynı zamanda eğitimi, bütün çocuklar için kaliteli ve erişilebilir kılmak ve ailelerin çocuklarına verilecek eğitimin türünü seçme hakkına uygun olarak sağlamalıdır. Eğitim hakkının herkes için tanınması ve sağlanması, devletlerin bu yükümlülüğü sadece vatandaşları için değil egemenlik alanında yaşayan herkesi kapsayacak biçimde tanınması ve yerine getirmesi anlamına gelmektedir.

MSHS ve ÇHS’deki düzenlemeler azınlık mensubu kişilere dilini, azınlık grubunun diğer mensupları ile birlikte kullanma hakkını tanımaktadır. Türkiye MSHS ve ÇHS’yi azınlık hakları ile ilgili maddelerine çekince koyarak imzalamıştır.

Türkiye dil haklarını düzenleyen sözleşmeleri ise imzalamaktan özellikle kaçınmaktadır. Türkiye, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme (UAÇS) ile birlikte Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı’nı imzalamamış ve taraf olmamıştır. Bu sözleşmeler azınlıkların anadillerini öğrenme ve anadilde öğrenim görme hakkını da güvence altına almaktadır. Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi (BMAB) ise bağlayıcı olmamasına rağmen temel ilkeleri vurgulamaktadır. Sözleşmeler devletlerin resmi dil belirleme, eğitimin resmi dilde yapılması ve resmi dilin öğretilmesi haklarını tanımaktadır. Ancak aynı zamanda devletlere azınlıkların kendi dillerini kullanma ve öğrenmeleri için uygun koşulları yaratma yükümlülüğü de getirmektedir. Azınlıkların anadillerini öğrenme hakkı, anadillerinde eğitim alma hakkı ve kendi eğitim kurumlarını kurma ve işletme hakkı sözleşmelerce öngörülen dil haklarındandır.

Ulusal Mevzuat

Anayasa’nın, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi başlıklı 42. maddesi kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağını, ilköğretimin, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve Devlet okullarında parasız olduğuna hükmeder.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun eğitim hakkını düzenleyen 7. maddesi “İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar” hükmünü içerir. Aynı kanunun ilköğretimin kapsamını düzenleyen 22. maddesinde ise “İlköğretim 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar, İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır” şeklindedir.

Anayasa’nın 42. maddesi ile Mili Eğitim Temel Kanunu’nun 7. ve 22. maddesindeki düzenlemelerde vatandaşlığa vurgu yapılmaktadır. Eğitim hakkı açısından vatandaşlığa yapılan bu vurgular insan hakları sözleşmelerinin özüne aykırıdır. Düzenlemeler bu haliyle vatandaş olmayanları yasalar nezdinde görünmez kılmakta ve eğitim hakkını etkin olarak kullanmalarına engel teşkil etmektedir. Yasal düzenlemeler uluslararası asgari standartları karşılamamakta ve ayrımcılığa zemin oluşturmaktadır.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ayrımcılık karşıtı düzenlemeler ise kanunun 4. ve 8. maddesinde yapılmıştır. 4. maddede “Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” ve 8. maddede “Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanır” hükümleri mevcuttur.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesindeki ayrımcılık yasağı düzenlemesinde başka ayrımcılık temelleri (örneğin engellilik, cinsel yönelim vb.) yanında ırk veya etnik köken de sayılmamaktadır. Aynı kanunun 8. maddesinde ise sadece kadın erkek fırsat eşitliğine vurgu yapılmıştır.

Anayasa'nın 3. maddesindeki düzenleme “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir” şeklindedir. Düzenlemede Türkçe resmi dil olarak değil devletin dili olarak belirlenmiştir.

Yine Anayasa'nın 42. maddesinde “Türkçe'den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez... Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır” denmektedir.

Madde metnindeki “Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır” ibaresi ile Lozan Barış Antlaşması hükümleri gereğince kurulan Yahudi, Ermeni ve Rum okullarının kapsanması hedeflenmiştir. Diğer ırk veya etnik azınlıkların dillerini kapsamamaktadır. Anayasa Türkçe dışında herhangi bir dilin eğitim dili olarak kullanılmasını ve öğretilmesini yasaklamaktadır. Anadil eğitim ve öğretiminin yasaklanması etnik grupların asimilasyonuna yönelik politikaların sonucudur. Anayasa'daki düzenlemeler etnik kökenleri farklı vatandaşlar açısından ayrımcılık taşımaktadır.

08.02.2007 tarih 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 5. maddesinin c fıkrasının 1. bendi azınlık okullarına ilişkin esasları düzenlemiştir:

23/8/1923 tarihli ve 340 sayılı Kanuna bağlı Antlaşmanın 40 ve 41 inci maddeleriyle ilgili bulunan okulların özellik göstermesi gereken hususları yönetmelikle tespit edilir. Bu yönetmelik, ilgili ülkelerin bu konulardaki müteakib mevzuat ve uygulamaları dikkate alınmak suretiyle hazırlanır. Yönetmelikte belirtilmeyen hususlarda resmî okullar mevzuatı uygulanır. Bu okullarda yalnız kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çocukları okuyabilir.

Yukarıdaki düzenleme ile vatandaş olmayan Rum ve Ermenilerin çocuklarının bu okullara kayıt yaptırmasına izin vermeyerek eğitim hakları engellenmektedir.

Bir yandan Lozan Barış Antlaşması gerekçe gösterilerek sözleşmelere konulan çekincelerle yükümlülüklerini yok sayan Türkiye diğer taraftan Antlaşma'nın 41. maddesi hükümlerini uygulamamakta ve çelişkili bir yaklaşımı sürdürmektedir. Antlaşmanın ilgili 41. maddesi şöyledir:

Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır...

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından bu güne kadar azınlık grubuna mensup çocukların oranına bakılmaksızın hiçbir devlet okulunda herhangi bir etnik azınlık dilinde eğitim ve öğretim yapılmamıştır. Eğitimde dil ile ilgili yasal düzenlemeler etnik grupların anadillerini “Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeler” olarak adlandırmaktadır. Mevzuat Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesi için sadece özel kursların açılmasına olanak tanınmaktadır.

2923 sayılı Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi İle Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'un 2. maddesinin a fıkrasında "Eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçe'den başka hiçbir dil, ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez..." hükmü mevcuttur.

Yukarıdaki düzenlemeler ile anadil ve etnik köken arasındaki ilişki görünmez kılınmakta ve Türkiye'de yaşayan etnik grupların kendi dillerinde eğitim ve öğrenme hakları yok sayılmaktadır. Diğer yandan ülke dışında yaşayan vatandaşların Türkçeyi öğrenmeleri konusunda özel bir hassasiyet gösterilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde bir genel müdürlük bu konuda görev yapmaktadır.

30.04.1992 tarih 3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun'un 21. maddesinin b fıkrasında Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında "Yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın ve ortak dil, kültür birliği olanların Türkçelerinin geliştirilmesi ve Türk Kültürü ile bağlarının sürdürülmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak ve uygulamaya koymak" sayılmıştır.

Bu çifte standartlı yaklaşım giderek vatandaşlık normunun da ötesine geçmektedir. Resmi ideoloji tarafından etnik olarak Türk kabul edilen ülkeler ile (Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan) 1992 yılında merkezi Ankara'da olan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) Kuruluş Antlaşması imzalanmış ve devlet bütçesinden bu kuruluşa pay ayrılmaya başlanmıştır. Devlet bütçesinden TÜRKSÖY'a ayrılan kaynağın miktarına ilişkin araştırma ekibi tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna süresi içinde cevap verilmemiştir. Web sitesinde TÜRKSÖY'un amaçları arasında "Ulusal tarihi, ana dili, edebiyatı, kültür ve sanatı, gelenek ve göreneklere gelecek kuşaklara aktarmak için ortam hazırlamak"⁵⁰ sayılmaktadır. Antlaşma metnindeki "ulusal" lafzı ile açıkça Türk etnisitesine vurgu yapılmaktadır.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Eğitim alanında etnik köken veya ırk temelinde ayrımcılıkla mücadeleye yönelik bir eylem ve politikaya rastlanılmamıştır. Ancak 2010 yılının ilk yarısında MEB azınlık okullarındaki eğitimin iyileştirilmesi ve Ermenice ders kitaplarının yenilenerek basılması ile ilgili olumlu adımlar atmıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Romanlar

Romanlar eğitime erişim açısından Türkiye'deki en dezavantajlı etnik grubu oluşturmaktadır. Yıllardır süregelen dışlama/ayrımcılık ve devletin Romanlara yönelik özel içerme politikalarının mevcut olmaması bu sonucu doğuran temel nedenleri oluşturmaktadır. Türkiye'de Roman çocukların okullaşmasında ve okula devamlarında yoksulluk ve ayrımcı pratiklerin etkisiyle ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. İlköğretime başlayan Roman çocuklar devletin gerekli desteği sağlamaması yanında, okul ortamında karşılaştıkları aşağılanma, taciz ve ayrımcılık nedeniyle okulu terk etmek durumunda kalmaktadır.

Romanlar Türkiye'nin birçok il/ilçesinde genellikle kentlerin yoksul mahallelerinde ve varoşlarında diğer etnik gruplardan ayrı olarak yaşamaktadır. Bu çalışma kapsamında Ankara (Kaleiçi), Bartın, Bursa, Edirne, Çanakkale, Sakarya, Düzce, İznik, Antakya, Çorlu ve İstanbul Sulukule'de yaşayan Romanlar ile ilgili bilgiler derlenmiştir. Görüşülen kişiler tarafından verilen rakamlara göre belirtilen yerlerde yaklaşık 250 bin Roman yaşamaktadır.

⁵⁰ Türksoy Amaçları, www.turksoy.org.tr (erişim: 31.07.2010)

Görüşmeler Roman sivil toplum örgütleri temsilcileri ile yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler isimlerinin raporda yer almamasını istemişlerdir. Görüşmeler sırasında elde edilen bulgular şöyledir:

1. Romanlar arasında; okuryazarlık oranı genel olarak Türkiye ortalamasının (2009 yılı verisi %92,45)⁵¹ çok altında, yaklaşık %30-40 arasındadır, bazı yerlerde (Çorlu) okuryazar olmayanların oranı %90 civarındadır. Eğitim alabilenlerin çoğunluğunun eğitimi ilköğretim düzeyindedir. Kız çocuklarını okula göndermeme yaygın bir eğilimdir. İlköğretime başlayanlar arasında devamsızlık ve okulu terk etme oranı çok fazladır. Ayrımcılık ve dışlama yanında ekonomik koşullar ve mevsimlik meslekler/işçilik devamsızlık ve okulu terk etme nedenleri arasında sayılmaktadır. Roman çocuklar genellikle ilköğretime bitirince eğitim sistemine dâhil olamamaktadır. Lise mezunu olanların sayısı azdır ancak Roman dernekleri bu konuda yaptıkları çalışmaların etkisiyle liseye devam edenlerin sayısının artmakta olduğunu belirtmektedir. Üniversiteye devam eden ve mezun olan kişilerin sayısı yok denecek kadar azdır ve hatta bazı yerlerde hiç üniversite mezunu bulunmamaktadır.

Görüşmelerde sadece Bartın'da hem okuryazarlık oranının hem de lise ve üniversiteye devam edenlerin oranının Türkiye ortalamasına yakın olduğu belirtilmiştir. Bartın dışında bütün yerlerde eğitim sisteminin herhangi bir noktasında dışlama ve ayrımcı uygulamalar dile getirilirken Bartın'da ayrımcı uygulamanın olmadığı beyan edilmiştir. Raporlama döneminde medyada yer alan haberler, görüşmelerde elde edilen genel bilgilerle uyumluluk göstermektedir:

“... Bizlerin %80'inimiz okuma yazma bilmiyorsa, bu ayıp sadece romanların değil, hepimizin ayıbıdır. Bizler okumayı da yazmayı da çok seviyor ve istiyoruz. Yeter ki okullarda aşağılanmayalım...”⁵²

... Isparta Özel Altınbaşak Koleji öğrencileri, Ispartalı Romanların problemlerini tespit edip, sosyal yaşama kazandırılmalarını içeren bir araştırma yaptı. Araştırma ortaya ilginç sonuçlar çıkardı. Kolej öğrencileri Ayşenur Aslan ve Gizem Boran tarafından 400 kişiyle yüz yüze yapılan görüşmelerde, toplum ve şehir tarafından kabul edilmek istenen Romanların işsizlik, eğitimsizlik, fakirlik ve dışlanma sorunu yaşadıkları görüldü...

Eğitim alamadıkları için okuma yazmayı öğrenme adına ciddi taleplerde bulduklarının gözlemlendiğini ifade eden [Proje Koordinatörü] Çopuroğlu, yapılan anket çalışması sonuçlarında Romanlar arasında ilköğretim mezunu sayısının yok denecek kadar az olduğunu tespit ettiklerini söyledi. Çopuroğlu, bu durumdakilerin kendi gayretleriyle bir şeyler öğrendiğini, Romanların imkan sağlanırsa ilköğretim diploması almayı düşündüklerini ve bunda ısrarcı olduklarını ifade etti.⁵³

İstanbul Beylikdüzü Yakuplu mahallesinde yaklaşık 1500 Roman yaşıyor. Mahalledeki romanların büyük çoğunluğu okuryazar değil. İlkokul mezunu olanların sayısı son derece az. Bir çok aile çocuğunu okul yerine çalışmaya gönderiyor.⁵⁴

Bazı ilköğretim okulları hâlâ, “okul aile birliği üyeleri çocuklarına kötü örnek olur ya da zarar verir diye Roman çocukları okulda istemiyor” gerekçesi ile Roman çocukların kayıtlarını yapmamak için direniyorlar. Kayıtları yapılan “şanslı” çocuklarsa her olayda ilk

⁵¹ Türkiye İstatistik Kurumu, *Eğitim İstatistikleri*, www.tuik.gov.tr/AltKategori.do?ust_id (erişim: 31.07.2010)

⁵² Edremit'teki Roman Derneği Başkanı Oktay Sümertaş'ın konuşmasından, bkz. Suat Salgın, *Haklı olan "Roman" olursa*, Türk Haberler, 13.06.2010, www.turkhaberler.net (erişim: 31.07.2010)

⁵³ Yeni Şafak, *Romanlar, 'dinsiz' görülmeğe rahatsız*, 01.05.2010, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=01.05.2010&i=255045> (erişim: 31.07.2010)

⁵⁴ Aktif Haber, 01.03.2010, www.aktifhaber.com (erişim: 31.07.2010)

suçlananlar ve yargısız infaz edilenler, bazen de okula gelmezse tüm derslerden geçirileceğinin garantisi verilenler oluyorlar.⁵⁵

2. Görüşmelerde Roman mahallerindeki okulların fiziksel olarak ve ders araç gereçleri bakımından aynı bölgelerdeki diğer okullardan daha kötü durumda olduğu ifade edilmiştir. Görüşülen kişiler, Romanların mahallelerindeki okullarda deneyimsiz öğretmenlerin görev yaptığını düşündüğü, okullarda görev yapan öğretmenlerin ise kendilerinin sürgüne gönderildiklerini düşündüklerini belirtmiştir.⁵⁶

Görüşmelerde Bartın'da okullarda böyle bir problem olmadığı, Romanların diğer çocuklarla aynı okullara rahatlıkla gidebildiği belirtilmiştir.

3. Bazı bölgelerde halen nüfus kayıtları olmayan Romanlar mevcuttur. Mevzuatın bilinmemesi, mevsimlik işler dolayısıyla asıl ikamet yeri dışında doğumlar ve Roman grupları içinde var olan küçük yaşta evlilik sonucu doğan çocukların nüfus kayıtlarının yapılamaması bu durumun nedenleri olarak sayılmaktadır. Küçük yaşta evlendirilen çocukların eğitimlerine devam etmedikleri belirtilmektedir.

Kimlikleri olmadığından eğitim ve sağlık dâhil her tür hizmetten ve haktan mahrum bırakılanların oranı da azımsanacak gibi değil. Roman çalıştayında kimlikleri Başbakan tarafından teslim edilen aileler bunlardan sadece birkaçıydı.

Gerek mevzuatın, gerekse de memurların çıkardığı zorlukların üstesinden gelmeyi becerememek, Romanların kimlik edinmemelerinin temel nedeni.⁵⁷

Küçük yaşta çocukların evlendirilmesi, resmi nikah olmadan yapılan bu evliliklerden doğan çocuklar nüfusa kayıt ettirilemiyor.⁵⁸

Nüfus kaydı olmayan Romanlara ilişkin resmi bir rakam yoktur. Rakamlar tahmini olup, farklı kaynaklarda 100 bin 150 bin arasında olduğu belirtilmektedir. “Roman Açılımı” çerçevesinde düzenlenen toplantıda Başbakan nüfus kaydı olmayan Romanların bir kısmına nüfus cüzdanı vermiştir.⁵⁹

4. Anadilini bilen ve günlük yaşamalarında kullanan Romanların sayısı hemen hemen her bölgede giderek azalmaktadır. Bazı bölgelerde artık hiç kimse anadilini bilmemektedir. Öte yandan, anadil öğrenme konusunda herhangi bir talep dile getirilmemektedir.

Görüşmelerde, anadilini bilen ve kullanan Romanların sayısının hızla azaldığı belirtilmiştir. UNESCO tarafından yayınlanan Tehlike Altındaki Diller Atlası'nda da Çingene dilleri Türkiye'de kesinlikle tehlike altındaki diller kategorisinde sayılmaktadır.

Romanların dillerini giderek daha az kullanmaları, Türkiye'de hemen her etnik grup açısından geçerli bir durumdur ve Türkiye'nin uluslararası sözleşmelerde düzenlenen dil hakları ile ilgili standartlara uymadığını da göstermektedir.

Aynı zamanda, Roman grupları arasında giderek artan sayıda kişi etnik kimlik olarak “Türk” olduğunu ifade etmekte ya da etnik kökenlerini tanımlarken “Roman Türkleri” gibi tanımlamalar kullanmaktadırlar. Kurdukları derneklere “Samsun İl Roman Türkleri

⁵⁵ Adile Hakyemez, *Roman Ayrımcılığı, Açılımı ve Sonrası*, Bianet, 20.03.2010,

<http://bianet.org/bianet/biamag/120786-roman-ayrimciligi-acilimi-ve-sonrasi> (erişim: 31.07.2010)

⁵⁶ Görüşmelerde dile getirilen bu durum 2005 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi ve British Council tarafından düzenlenen Risk Altındaki Çocuklar Eğitim Atölyesi'nin sonuçlarına da yansımıştır.

⁵⁷ Adile Hakyemez, a.g.e.

⁵⁸ En Son Haber, 16.04.2010, www.ensonhaber.com (31.07.2010)

⁵⁹ Milliyet, *Romanlara TOKİ açılımı*, 15.03.2010, <http://www.milliyet.com.tr/romanlara-toki-acilimi/guncel/haberdetay/15.03.2010/1211405/default.htm> (erişim: 31.07.2010)

Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği”⁶⁰ gibi isimler vermektedirler. Bu durum başka bazı örneklerle gazete haberlerine aşağıdaki örneklerde olduğu gibi yansımıştır:

... “Köye gelmeden, bizi görmeden kim yazdıysa bu yazıyı bu işin cezasını çekecek. Biz Çingene değiliz. Türküz, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız, askere gidiyoruz vergimizi veriyoruz.”...⁶¹

“... Adama soruyorlar doğuda ‘Nesin?’ diye, ‘Önce domum, sonra Türk’üm’ diyor. Bizde yok öyle bir şey. Biz Türk’üz. Türk evladınız ve Türk kalacağız. Biz azınlık değiliz. Biz bu ülkenin vatandaşıyız. Önce Türk’üz, sonra Roman’ız. Azınlıkların kim olduğu Lozan Antlaşması’nda bellidir.”⁶²

“... Biz her şeyden önce Türk’üz. Yıllarca hiçe sayılmamıza rağmen, ne bir yerlere taş attık, ne de molotofkokteyli attık...”⁶³

Yani Romanlar arasında bir yandan anadilini bilen ve konuşanların sayısı azalırken, etnik kimliğini Türk olarak ifade edenler giderek artmaktadır. Yaşanan durum Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Lahey Tavsiyeleri’nde ortaya konulan “azınlıklara mensup kişilerin kendi kimliklerini sürdürme hakkının ancak eğitim sürecinde ana dillerinin doğru bilgisini kazanmalarıyla tam olarak gerçekleştirilebileceği” önermesini doğrulamaktadır.

Hükümet tarafından yürütülmekte olan “Roman Açılımı” çerçevesinde 10.12.2009 tarihinde toplanan Roman Çalıştayı’nda eğitim sorunu ile ilgili olarak şunlara değinilmiştir:

Romanlar, bugün yaşamakta oldukları sorunların temelinde eğitim yokluğunu veya noksanlığını görüyorlar. Toplumun onlara uygun gördüğü ‘çalgıcı’ vb. kategorilerin dışına çıkıp, kültürlerini koruyarak daha iyi eğitim görmek ve bunun sağlayacağı saygıyı görmek istediklerini vurguluyorlar.

... Roman toplumu içindeki evlilik yaşının 12-13’lere düşmesinin bu sorunun yaşanmasında temel rol oynadığını kabul ediyorlar.

Eğitimcilerin, diğer öğrenci ve ebeveynlerinin Roman çocuklarına yönelik ön yargılı ve dışlayıcı yaklaşımlarının, onları okullardan soğuttuğunu savunuyorlar.

Hükümetten özellikle eğitim konusunda burs, dersane, mahallelerine yönelik özel kreş ve etüt merkezleri gibi pozitif ayrımcılık beklediklerinin altını çiziyorlar.

... Sonuç olarak, Romanların gündeme getirdikleri sorun, talep ve hassasiyetleri aşağıdaki üst başlıklar çerçevesinde şekillenmiştir:

- Çocuklarının eğitim kurumlarında ayırım ve dışlamaya maruz bırakılmaması
- Mobil eğitim imkanının sağlanması
- Okula kayıtlı olmayan çocuklar için özel girişim başlatılması
- Okuma yazma bilmeyenlerin eğitime teşvik edilmesi
- Üniversiteye hazırlık yapan veya kazanan fertlerine burs verilmesi...
- Muhatap oldukları kamu personelinin (öğretmen ve polis gibi) hassasiyet eğitiminden geçirilmesi...⁶⁴

⁶⁰ Samsun Canik Beldesi Yavuzselim Mahallesi’nde Romanlarca kurulan derneğin ismi. Haber için bkz. Beyaz Gazete, *Samsun’da Romanlar Dernek Açıldı*, 11.04.2010, <http://www.beyazgazete.com/haber/2010/04/11/samsun-da-romanlar-dernek-actilar.html> (erişim: 31.07.2010)

⁶¹ Radikal, *Kaynarçalı Roman vatandaşlar ‘Çingene’ sözüne öfkelenildi*, 10.12.2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=206952> (erişim: 31.07.2010)

⁶² Trakya Roman Dernekleri Federasyonu Başkanı Fahrettin Savcı’nın Federasyon Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmadan. Haber için bkz. Önder Gazetesi, *Trakya Roman Dernekleri Federasyonunun genel kurulu yapıldı*, 01.02.2010, <http://www.ondergazetesi.com/detayhaber.asp?id=10600> (erişim:31.07.2010)

⁶³ Bursa Roman Kültürü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkan Vekili Orçun Zolun’un Roman Açılımı toplantısında yaptığı konuşmadan. Haber için bkz. *Yeni Şafak, Bize ev yapmasa da olur*, 20.03.2010, <http://yenisafak.com.tr/Politika/?i=247807> (erişim: 31.07.2010)

Kürtler

Kürtler Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi kent nüfuslarının ağırlıklı oranını oluşturmaktadır. Bu bölgeler (özellikle de kırsal kesimleri) geçmişten beri Türkiye'nin okullaşma oranı en düşük yerleridir. Kız çocukların okullaşma oranı ise her zaman erkek çocuklardan çok daha düşük olmuştur. Bu bölgelerdeki okulların, okul sayısı, ders araç-gereçleri ve öğretmen sayısı açısından son derece yetersiz olduğu bilinmektedir. Öğretmenler bölgenin bazı illerinde görevlendirilme durumunda istifa etmeyi tercih etmektedir. Örneğin 2003-2008 yılları arasında Şırnak'a ataması yapılan 5.129 öğretmenin 4.609'u istifa etmiştir.⁶⁵ Yani atanan öğretmenlerin %90'ı Şırnak'a gitmek istememiştir.

2003-2008 yılları arası çatışmaların olmadığı yıllardır. Çatışmaların yoğun olduğu 1985-1998 yılları arasında bölgenin büyük illerinin (Diyarbakır ve Van) merkezleri hariç hemen bütün illeri açısından durum aynıdır.

MEB'in istatistiki verilerine göre ilköğretimde 2008-09 ve 2009-10 net okullaşma oranının en az olduğu son 10 ilin verileri aşağıdadır:⁶⁶

2008/09 Öğretim yılı başı (%)				
		Toplam	Erkek	Kadın
TR Türkiye	Net	96,49	96,99	95,97
Siirt	Net	91,72	93,21	90,13
Şanlıurfa	Net	91,30	93,76	88,70
Bingöl	Net	91,17	93,02	89,22
Mardin	Net	90,68	91,92	89,41
Şırnak	Net	90,67	92,04	89,22
Yozgat	Net	88,58	88,24	88,93
Van	Net	88,24	91,72	84,57
Muş	Net	87,71	89,53	85,79
Bitlis	Net	87,29	90,15	84,27
Hakkari	Net	85,96	86,83	85,05

2009/10 Öğretim yılı başı (%)				
		Toplam	Erkek	Kadın
TR Türkiye	Net	98,17	98,47	97,84
Siirt	Net	95,54	96,17	94,88
Gümüşhane	Net	94,87	95,01	94,72
Bingöl	Net	94,48	95,38	93,54
Muş	Net	94,09	94,63	93,53
Van	Net	93,94	95,84	91,95
Bitlis	Net	93,59	94,57	92,55
Tokat	Net	93,39	93,67	93,10
Hakkari	Net	90,23	90,64	89,81
Yozgat	Net	90,03	90,20	89,85
Çankırı	Net	89,12	89,06	89,18

⁶⁴ T24, *Roman Çalıştayı Raporu*, a.g.e.

⁶⁵ Abbas Güçlü, *Şırnak'a giden öğretmenler neden orada kalmıyor?*, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/sirnak-a-giden-ogretmenler-neden-orada-kalmiyor-/abbas-guclu/turkiye/yazardetayarsiv/07.07.2010/1260150/default.htm> (erişim: 31.07.2010)

⁶⁶ Tablolar TÜİK eğitim istatistikleri verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki verilere göre nüfusunun ağırlıklı kısmı Kürt olan illerden; 2008-09 döneminde 9 ve 2009-2010 döneminde 6 il, okullaşma oranı en az olan 10 il arasındadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında sadece Gümüşhane, Yozgat, Tokat ve Çankırı illeri bu listeye dâhil olmaktadır. Veriler kız-erkek öğrenciler açısından okunduğunda ise listeye giren Gümüşhane, Yozgat, Tokat ve Çankırı'da kız ve erkeklerin okullaşma oranı arasında çok küçük farklar var olduğu, Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde kız çocukların okullaşma oranının erkeklere göre çok daha az olduğu ortaya çıkmaktadır. Kürt nüfusun yoğun olduğu illerden Van, Muş, Siirt, Hakkari ve Bitlis her iki dönemde de son 10 il arasında yer almakta iken batı illerinden ise sadece Yozgat'ın her iki dönemde de son 10 il arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim Sen) tarafından 2007 yılında bölgedeki 6 ile bağlı 16 ilçe merkezinde yapılan okula devamsızlık araştırmasında, mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının bir eğitim dönemi içinde ortalama 71,1 gün okula devam edemediği saptanmıştır.⁶⁷

Olağanüstü hal dönemi boyunca kırsal kesimdeki okulların birçoğunda öğretmensizlik veya güvenlik nedeniyle eğitim yapılmamıştır. Bu nedenlerle zaten eğitim alamayan çocuklar göç sonrasında da eğitime erişimde en dezavantajlı gruplar haline gelmiştir. Göç eden aileler yetişkin erkek ve kadınların hiçbir mesleğe sahip olmaması ve devletin gerekli ekonomik ve sosyal desteği sunmaması nedeniyle geçimlerini sağlayabilmek için çocuklar da dâhil gündelik işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Bölge şehirlerinde zaten yetersiz olan eğitim olanakları (okullar, öğretmen sayısı) dolayısıyla çocuklar ya okullara hiç gidememiş ya da 40-50 kişilik sınıflarda eğitim görmek durumunda kalmıştır. Ayrıca bu grup arasında yoksulluk nedeniyle okulu terk ya da ilköğretim sonrası eğitime devam etmeme oranının yüksekliği yapılan her araştırmada ortaya çıkmaktadır.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER) ve Eğitim Reformu Girişimi (ERG) tarafından hazırlanan "Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar"⁶⁸ adlı rapor okulu terk eden çocukların % 51,9'unun evinde Türkçe dışında bir dilin konuşulduğunu göstermektedir.

Göç eden gruplar özelinde yapılan alan araştırmalarında eğitim olanaklarının yaratılması öne çıkan talepler arasındadır. 2009 yılında Diyarbakır'da özellikle göç mağdurlarının yaşadığı mahallelerde yapılan araştırmanın sonuçları eğitime erişim konusundaki mağduriyetin devam ettiğini göstermektedir. 4.586 hanede yapılan araştırmada toplam hanenin %71,5'ine denk gelen 3.279 hanede en az bir kişi okuma yazma bilmemektedir.

Yine Diyarbakır'da sosyolog Dr. İnan Keser tarafından 3.032 hanede yapılan araştırma⁶⁹ sonuçlarına göre ise; araştırmaya katılan hanelerin bütün üyeleri arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %25,9'dur.

Göçle batıdaki illere gelenler ile üniversite eğitimi için Türkiye'nin çeşitli illerine giden Kürt öğrenciler ise ilk dönemlerde PKK eylemleri ile doğru orantılı olan ancak sonraları giderek daha sistematik bir biçim alan ırkçı saldırılara maruz kalmaktadır. Bu saldırılara maruz kalan öğrenciler eğitimlerini sürdürmemeye tehdidiyle karşı karşıyadır.

İzleme döneminde basına yansıyan yaklaşık 20 linç etme olayı, Kürt öğrencilere yönelik linç girişimlerinin batıdaki hemen hemen bütün illerde yaşandığını göstermektedir.

⁶⁷ Eğitim Sen, *Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni İle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması*, 14.12.2007, www.egitimsen.org.tr/down/mevsimliktarimiscisi.doc (erişim: 31.07.2010)

⁶⁸ Bkz. www.acev.org/content.php?id=22&lang=tr (erişim: 31.07.2010)

⁶⁹ Aknews, www.aknews.com ve Midyat Habur, www.midyathabur.com, 24.04.2010

Bu yedi aylık dönemde Mersin Akdeniz’de lise öğrencileri⁷⁰, Aksaray’da İnşaat Mühendislik Fakültesi⁷¹, Artvin Arhavi’de Meslek Yüksek Okulu⁷², Malatya Doğanşehir’de Mesleki Eğitim Lisesi⁷³, Kütahya’da Dumlupınar Üniversitesi⁷⁴, Elazığ’da Fırat Üniversitesi⁷⁵, Giresun Tirebolu’da M. Bayraktar Meslek Yüksekokulu⁷⁶, Isparta’da Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir Bölge Planlama ve İktisat Fakültesi⁷⁷, Manisa Demirci’de C. Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi⁷⁸, Kahramanmaraş’ta Sütçü İmam Üniversitesi⁷⁹, Tokat’ta Gazi Osman Paşa Üniversitesi⁸⁰, İstanbul’da Marmara Üniversitesi⁸¹, Denizli’de Pamukkale Üniversitesi⁸², Çanakkale’de Onsekiz Mart Üniversitesi⁸³, Hatay İskenderun’da Mustafa Kemal Üniversitesi İskenderun Meslek Yüksekokulu⁸⁴, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi⁸⁵ ve İzmir’de Ege Üniversitesi⁸⁶ öğrencisi Kürt öğrenciler ırkçı sloganlar kullanılarak saldırıya uğramıştır. Bazı yerlerde bu saldırılar birden çok kez (Örneğin Tirebolu ve Isparta) yaşanmasına rağmen olaylarla ilgili etkili soruşturmalar yapılmadığı, hatta Aksaray, Isparta, Manisa, Tokat ve Kahramanmaraş’taki olaylara kamu makamları ile polisin göz yumduğu hatta destek olduğu yönünde iddialar bulunmaktadır.

Tokat’ta saldırıya uğrayan Deniz Aktop adlı öğrencinin yoğun bakımdan çıktıktan sonra söylediği “o günden beri uyuyamıyorum, artık Tokat’ta kalmak istemiyorum” sözleri bu saldırıların eğitim hakkını engellediğinin açık bir göstergesidir.

Malatya Doğanşehir’de yaşanan olayda ise öğrencilerin okul idaresi tarafından okuldan zorla uzaklaştırıldığı ve bunun ailelere “çocuğumu okuldan kendi isteğimle alıyorum” belgeleri imzalatılarak yapıldığı yönünde iddialar mevcuttur:

‘Güvenlik’ gerekçesiyle öğrencilerin memleketlerine gönderilmesine karar verildi. Okul İdaresinin çağırması üzerine okula gelen Kürt öğrencilerin velilerine ‘Çocuğumu ailevi sorunlar nedeniyle okuldan alıyorum’ yazılı dilekçeler imzalatıldı. Okul Müdürü Haşim Cansız, dilekçeyi imzalamak istemeyen velilere ‘Eğer imzalamazsanız çocuklarınızı disipline veririz, bir daha da başka okulda okuyamazlar’ diyerek tehdit etti.⁸⁷

Yine izleme döneminde 2008 yılında Mardin Kızıltepe’de ÖSS sınavında kopya çekildiği gerekçesiyle 2010 yılında ÖSYM tarafından yapılan YGS ve ÖSS sınavlarına Mardin ve ilçeleri başta olmak üzere bölgedeki illerden sınavlara katılacak öğrencilerin sınav yeri tercihlerinin dikkate alınmadığı tespit edilmiştir. Yaklaşık 10 bin öğrenci yakın il ve ilçelerdeki sınav merkezlerini tercih etmelerine rağmen tercihleri dışında yer alan KKTC

⁷⁰ Radikal, www.radikal.com.tr ve ANF, www.firatnews.org, 06.01.2010

⁷¹ ANF, www.firatnews.org, 07.01.2010

⁷² ANF/DİHA, www.firatnews.org, 18.01.2010

⁷³ Gündem, www.gundem-online.net, 08.03.2010

⁷⁴ ANF, www.firatnews.org, 09.03.2010

⁷⁵ Gündem, www.gundem-online.net, 11.03.2010

⁷⁶ ANF, www.firatnews.org, 17.03.2010

⁷⁷ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 21.04.2010

⁷⁸ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 10.05.2010

⁷⁹ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 15.05.2010

⁸⁰ Evrensel, www.evrensel.net ve Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 23.05.2010

⁸¹ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 26.05.2010

⁸² Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 05.06.2010

⁸³ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 09.06.2010

⁸⁴ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 11.06.2010

⁸⁵ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 15.05.2010

⁸⁶ Günlük, www.gunlukgazetesi.net, 15.05.2010

⁸⁷ Gündem, *Kürt öğrenciler okuldan ‘zorla uzaklaştırıldı’*, 08.03.2010, www.gundem-online.net (erişim: 31.07.2010)

Lefkoşa, Edirne, Tekirdağ, Denizli, Adana, Trabzon, Malatya, Eskişehir gibi illere dağıtılmıştır. Olayla ilgili aktarılan görüşlerden birkaçı şöyledir:

Sinan Urtekin: “Bu resmen sürgündür. Suç başkasının, kurban benim. Mardin beklerken KKTC çıktı. Böyle bir adalet olur mu? Gidememe ihtimalim var. Günlerdir nerden para bulurum diye düşünmekten elime kitap alamadım. Strese girdim. Bildiğim yerde girseydim yüzde 70 daha avantajlı olurum. Çünkü sınav yeri ile ilgili bir stres yaşamazdım.”

...

Hacire Can: “Üniversiteyi kazanıp hayatımı kurtarmak istiyorum. Bizim başka çaremiz yok çünkü... İstanbul ya da batıdaki başka herhangi bir ilde okuyan bir öğrenci seçtiği yerde sınava girebilecekken bizim böyle bir hakkımız yok. Bizim burada kızlar tek başına çarşıya bile gidemez. Başka bir ile nasıl gitsin? Birçok kişi üniversiteye daha sınav günü gelmeden ‘elveda’ dedi burada.”

...

Hukukçu Prof. Dr. Erol Cihan: “Suç işlediği sabit olanlar için disiplin yönetmeliği ne diyorsa o yapılır. Disiplin yönetmeliğindeki hukukla Ceza muhakemesi benzer şekilde işler. Kopya çektiği söylenen öğrencilere Disiplin Hukuku’ndaki müeyyideler uygulanır. Yani yaptırım sadece kopya çekene uygulanır. Bu da öğrenciyi başka bir yere sevk ederek sınavı tekrar etmek ya da sınavı iptal etmektir. Masum olan öğrenciler de aynı cezaya çarptırılıyorsa buna toptan adalet denir ve bu adaletsizliğin ta kendisi olur. Kopya çekenlerle çekmeyenlere aynı muamele yapılamaz.”⁸⁸

Bu konu Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu’ya Diyarbakır Milletvekili Akın Birdal ve Mardin Milletvekili Emine Ayna tarafından yazılı soru önermeleri ile sorulmuştur.⁸⁹ Nimet Çubukçu önergelere verdiği cevaplarda 6.023 öğrencinin tercihleri dışında sınav merkezlerine gönderildiğini, ancak bunun özel bir uygulama olmadığını belirtmiştir.

Sınavlarla ilgili tartışma Prof. Dr. İlber Oltaylı’nın “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki üniversiteye giriş sınavlarında açık şekilde kopya çekiliyor. Böylelikle iyi okullara ehil olmayan öğrenciler geliyor. İmtihanların asayişini iyi kontrol etmeliyiz” sözleri ile başladı. Ortaylı’nın bu sözleri ile Kürt öğrencileri kastettiği ve etnik ayrımcılık yaptığı kamuoyunda yoğun olarak tartışılmıştır.

ÖSYM’nin düzenlediği sınavlarda kopya çekilmesi ile ilgili haberler hemen her yıl basına yansımaktadır. Bu güne kadar kopya çekme olayları değişik illerde meydana gelmiştir. Mardin dışında kopya çekilen yerlerle ilgili ÖSYM’nin böyle bir uygulamasına rastlanmamıştır. Bu uygulama hukuk normları ile de çelişen ayrımcı bir uygulamadır.

Kürtler anadilde eğitim ve öğrenim ile ilgili taleplerini uzun zamandır dile getirmekte ve anayasal ve yasal düzenleme yapılmasını istemektedir. Kürt sorununun çözümü için tartışılan maddelerin başında anadile ilişkin konular yer almaktadır. Diyarbakır Barosu’nun 2009 yılında hazırlanan hukuk reformu çalışmasında eğitim ve öğrenim hakkıyla ilgili olarak Anayasa’da “(2) Herkes anadilde eğitim ve öğrenim hakkına sahiptir. Bu hak, eğitim ve öğrenimin tüm aşamalarını kapsar. (3) Türkçeden başka dillerde eğitim ve öğretim yapılması ile ilgili esaslar, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak bölge meclislerince düzenlenir. Türkçe’den başka anadillerde eğitim yapan kurumlarda resmi dilin öğrenimi zorunludur”⁹⁰ düzenlemesinin yapılması önerilmiştir.

Diğer taraftan devlet ise Kürtlerin anadile ilişkin taleplerini ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü zedeleyeceği ve taleplerin aslında PKK’ye destek, yardım ve PKK

⁸⁸ Seyhan Sevinç, ‘Hesabını kim verecek?’, Vatan, 07.04.2010,

http://haber.gazetevatan.com/Hesabini_kim_verecek/297999/1/Gundem (erişim: 31.07.2010)

⁸⁹ Akın Birdal’ın soru önergesi için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-13912s.pdf>, Emine Ayna’nın soru önergesi için ise bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-13729s.pdf> (erişim: 31.07.2010)

⁹⁰ Diyarbakır Barosu, *Kürt Meselesinin Çözümünde Öncelikli Yapılması Gereken Hukuk Reformu*, 2009

propagandasının yapılması olarak değerlendirmektedir. Raporlama döneminde 2008 yılında Dicle Üniversitesi öğrencilerinin anadilde eğitim talebiyle yaptığı açıklamaya ilişkin Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmekte olan dava sonuçlanmış ve dört öğrenciye örgüt propagandası yapmaktan toplam 19 yıl 7 ay hapis cezası verilmiştir.⁹¹

Ermeniler

Türkiye'de Ermenilere ait 22 okul bulunmaktadır. Bir anaokulu, 16 ilköğretim ve 5 ortaöğretim okulundan 19'u aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Türkiye'de 06-17 yaş grubunda yaklaşık 7.000 Ermeni kökenli çocuğun olduğu tahmin edilmektedir.⁹² 2009-2010 eğitim yılında ilk ve orta dereceli Ermeni okullarında eğitim gören toplam öğrenci sayısı 2.633'tür.⁹³

2008-2009 öğretim yılında ilköğretim okullarından mezun olan öğrenci sayısı 252 olmasına rağmen bu öğrencilerden sadece 194'ü orta öğretim statüsündeki Ermeni okullarına kayıt yaptırmıştır.⁹⁴ Ermeni okullarını tercih etmeyen öğrenciler diğer özel okullar veya devlet okullarına devam etmektedirler. Okullardaki eğitmen ve/veya materyal yetersizliği, okulların ikamet edilen bölgelerden uzak olması gibi nedenler Ermeni okullarının tercih edilmemesinin sebepleri arasında gösterilmektedir.⁹⁵

Türkiye'deki azınlık okulları Lozan Barış Antlaşması gereği özel okul statüsündeki eğitim kurumlarıdır. Ancak uygulamada Türkiye'deki diğer özel okullarla aynı statüye sahip olmadıkları görülmektedir. Bu ayrımın en önemli göstergesi, azınlık okullarındaki "Türk Müdür Başyardımcısı" uygulaması ve öğretmenlerin görevlendirilmesi ile ilgili düzenlemelerdir. Azınlık okullarındaki "Türk Müdür Başyardımcısı" uygulaması 1962'den bu yana kesintisiz olarak devam etmektedir. Uygulama, Türkiye'de yabancıların sahip olduğu okullar için geçerli olup, Türkçe bilen bir öğretmenin idari işleri yürütmesini hedef almaktadır. Ancak bu uygulama yöneticilerin Türkiye vatandaşı olduğu ve Türkçe bildiği azınlık okulları için de yürürlüktedir.

"Türk Müdür Başyardımcısı", MEB tarafından atanan Türkçe ve kültür öğretmenliği yapan kişiler arasından seçilmektedir. Okullardaki ders programlarının onayı da dâhil olmak üzere "sicil amirliği" görevini üstlenen baş müdür yardımcıları, Kasım 2009'da yayınlanan yönergeye⁹⁶ kadar, azınlık grubuna mensup olan okul müdürlerinden her zaman daha yetkili olmuşlardır. Yönerge gereğince azınlık mensubu olan sözleşmeli öğretmenlerin sicil amirliği okul müdürlerine devredilmiştir. Ancak MEB'e bağlı olan öğretmenlerin sicil amirliği hâlâ müdür başyardımcılarında olup, okulla ilgili alınacak kararlar için talep edilen, 'çift imza' uygulaması geçerliliğini korumaktadır.

Azınlık okullarında Türkçe ve kültür derslerinin MEB tarafından atanan öğretmenler tarafından verilmesi zorunludur. Bu uygulama diğer özel okullar için zorunlu değildir. Türkçe ve kültür dersleri öğretmenlerinin atanması öğretmen adayının Milli Eğitim Müdürlüklerine yaptığı başvuru doğrultusunda, müdürlüğün teklifi, valiliğin onayı ve bakanlığın görüşü doğrultusunda yapılmaktadır. Türkiye vatandaşı olup da, Ermeni kökenli olduğu için, Türkçe

⁹¹ Gündem, *Anadil isteyen 4 öğrenciye 19 yıl 7 ay hapis cezası*, 02.03.2010, www.gundem-online.net (erişim: 31.07.2010) ve Human Rights Watch, *Protestoyu terör suçu saymak*, 01.11.2010, http://www.hrw.org/de/node/93929/section/6#_ftnref68 (erişim: 01.12.2010)

⁹² Pangaltı İlköğretim Okulu Müdürü K. Barsamyan ile özel görüşme, 29.07.2010

⁹³ Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu'nun Özel Ermeni Azınlık Okulları Yıl Sonu Etkinlik Programı nedeniyle yapmış olduğu açılış konuşmasında paylaştığı veriler, 10.06.2010, <http://www.meb.gov.tr> (erişim: 31.07.2010)

⁹⁴ AGOS, *Bu Sene de Azalmadık*, 26.10.2009, Sayı 704

⁹⁵ AGOS, a.g.e.

⁹⁶ MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü, *Özel Öğretim Kurumlarında Görevlendirilen Eğitim Personelinin Adaylık İşlemleri ile Sicil ve Disiplin Amirleri Hakkında Yönerge*, Tebliğler Dergisi, Kasım 2009/2626, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2626_0.html (erişim tarihi: 31.07.2010)

öğretmenliği için başvuruda bulunmak isteyen ancak Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından “nasıl olsa kabul edilmez” denilerek dilekçesi alınmamış öğretmenlerin olduğu belirtilmektedir.⁹⁷ Azınlık okullarına öğretmen atamaları ile ilgili bu uygulama, aynı eğitimi almış, farklı etnik kökene sahip kişilere yapılan ayrımcılığın somut bir göstergesidir.

Ermeni ilköğretim okulunda görev yapan bir öğretmen durumu şu şekilde değerlendirmektedir:

Eğitim fakültelerinde aynı eğitimi almamıza rağmen Türkçe başta olmak üzere İlköğretimde Sosyal Bilgiler, üst sınıflarda ise Coğrafya, Tarih, İnkılap tarihi, Sosyoloji gibi dersleri veremiyoruz... Ben, hem Ermenice hem de Türkçe bilen bir kişi olarak çocuklara Türkçeyi daha iyi öğretebileceğimi düşünüyorum. Çünkü iki dilin özelliklerini de biliyorum ama bizim Türkçe öğretmenliği yapmamız uygun görülüyor... Örneğin felsefe dersi verebiliyoruz ama sosyoloji veremiyoruz. Dersin hocası o gün gelmese, ders boş geçmek zorunda kalsa bile bizim derslere girme hakkımız yok. Sanırım bu dersler daha siyasi içerikli diye bize verdimen istemiyorlar... Belki de yanlış bir şey öğreteceğimizden çekiniyorlar.

...
Üniversite’de sosyoloji okumak istememe rağmen, lisedeki öğretmenlerimin bu bölümü yazarsam “Ermeni okullarında öğretmenlik yapmazsın” demeleri üzerine sosyoloji tercihi yapmadım... Benim gibi birçok kişi tarih, coğrafya gibi bölümleri bu nedenle tercih etmiyor...⁹⁸

Pangaltı Ermeni İlköğretim Okulu Müdürü, kendisi ile yapılan görüşmede, MEB’in atadığı öğretmenlerin ücretlerinin devlet tarafından karşılanmasının, sınırlı geliri olan azınlık okulları için önemli bir destek oluşturduğunu, ancak uygulamanın aynı zamanda dezavantajlı bir durum yarattığını belirtmiştir:

Ermeni okullarından 3 veya 4’ü hariç diğerlerinin maddi imkanları oldukça kısıtlı... Lozan Anlaşmasının 42. maddesi gereğince maddi imkanları yeterli olmayan azınlık okullarına devlet destek sağlayabilmekte... Daha önce bu uygulama yürürlükte olmasına rağmen, ayrılan ödenekler yıllar içinde giderek azalmış, son 30 yıldır ise azınlık okullarına hiçbir ek ödenek sağlanmadı... Bizim talebimiz, en azından MEB’e bağlı öğretmenlere verilen ücret kadar bize ek destek sağlanması, böylece bizlerin de kendi öğretmenlerimizi seçebilmemiz...⁹⁹

Okullardaki eğitim materyallerinin eksikliği de önemli sorunlardan biridir. MEB, 2003’ten bu yana ilköğretim devlet okullarına ders kitaplarını ücretsiz olarak dağıtmasına rağmen, azınlık okullarında sadece “Türkçe ve Türk kültürü kitapları ücretsiz dağıtılmaktadır.”¹⁰⁰ Ders kitaplarının, özellikle Ermenice kitaplarının yenilenmesi ve baskı ücretinin yüksek olması, devletten hiçbir destek almayan okullara ve öğrencilere ciddi bir maddi yük getirmektedir. Hazırlanan Ermenice kitaplarının, Türkçe çevirileri yapıldıktan sonra, her sayfasının noter tasdikli bir kopyasının Milli Eğitim Müdürlükleri, Talim Terbiye Kurulu onayına gönderilmesi gerekliliği azınlık okullarına ciddi bir mali külfet getirmektedir. Bu nedenle birçok ders materyalinin hazırlanması okullardaki öğretmenler tarafından yapılmakta, fotokopi ile çoğaltılarak öğrencilere dağıtılmaktadır:

⁹⁷ K. Barsamyan, a.g.g.

⁹⁸ Bir Ermeni ilköğretim okulunda görevli öğretmen, Görüşme Notları, 23.07.2010

⁹⁹ K. Barsamyan, a.g.g.

¹⁰⁰ Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu’nun Ermeni Azınlık Okullarının Yıl Sonu Mezuniyet Töreninde yaptığı konuşma, 10.06.2010, <http://istanbul.meb.gov.tr/IcerikDetay/1309/Ermeni-Okullarinin-Mezuniyet-Toreni.aspx> (erişim: 31.07.2010)

Bu durum okullardaki eğitimlerde yığınlık yaratmış durumda, hatta müfredat değişikliği için bile başvurmuyorlar çoğu zaman... Okutulan birçok kitabın istenildiği gibi modern eğitim sistemine adapte edilmesi mümkün olamıyor... Uzun yıllar eski tarihli kitaplardan eğitim almak zorunda kaldık. Örneğin, hala dil eğitiminde 1889 basımı bir kitap kullanılıyor... Bu nedenle de birçok Ermeni çocuk okulda dil öğrenmek istemiyor.¹⁰¹

Azınlık okullarında ders programları MEB tarafından onaylanmaktadır. Program kapsamında Ermenice (anadil) ve Türkçe ders saatlerinin eşit olması zorunludur. Türkiye’de özel okul statüsünde bulunan kolej ve yabancı okullarda ise haftalık ders programı kapsamında eğitim dili olan yabancı dil dersi saatleri Türkçe dil dersi saatlerinin çok daha üstündedir. Bu durum, aynı statüye sahip okullar arasında ayrımcı bir uygulama örneğidir. Aşağıdaki tablo bu duruma bir örnek oluşturmaktadır:

Okullar	Türkçe ve edebiyat dersi	Okulun eğitim dilindeki dil dersi	3. dil dersi
Üsküdar Amerikan Lisesi (9.sınıf)	3 saat	8 saat (İngilizce)	3 saat
Ermeni okulları (9.sınıf)	3 saat	3 saat (Ermenice)	-

Azınlık okullarına başvuran öğrencilerin kayıt işlemleri 19.07.2010 tarihine kadar İstanbul Valiliği tarafından kurulan Kayıt Kabul Komisyonu tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer özel okullarda karşılaşılmayan bir uygulama olan Kayıt Kabul Komisyonu, ailelere yaşattığı zorluk nedeniyle çoğu zaman ciddi şikâyetlere konu olmuştur.¹⁰² 19.07.2010 tarihinde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından azınlık okullarına gönderilen bir belge ile her azınlık okuluna kendi kayıt işlemi yapma yetkisi tanınmış, ancak 24.06.2010 tarihinde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün İstanbul Valiliği’ne göndermiş olduğu başka bir dilekçede kayıt işlemlerinin okullarda “Türk Müdür Başyardımcıları” tarafından yapılmasının uygun görüldüğü belirtilmiştir.¹⁰³ Bu durum eski uygulamanın pratikte devam ettiğinin bir göstergesi olup, azınlık okullarına karşı olan güvensiz ve ayrımcı tutumun devam ettiğinin bir ifadesidir.

Türkiye’de ikamet eden Türkiye vatandaşı olmayan Ermeni uyruklu çocuklar isteseler de Ermeni okullarına kayıt yaptıramamaktadırlar. 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile azınlık okulları “Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin devam ettiği...” kurumlar olarak düzenlenmiş, azınlık gruplarından Türkiye vatandaşlığı bulunmayan çocukların bu okullarda eğitim görmesi engellenmiştir. Bu durum uluslararası sözleşmelerin öngördüğü eğitim ve eğitimde aile haklarına açıkça aykırılık teşkil etmektedir. Sözleşmelere göre, etnik kökeni veya vatandaşlık açısından durumu ne olursa olsun isteyen her aile, çocuğunu bu okulların belirleyeceği kontenjanlar dâhilinde azınlık okullarına da gönderebilmelidir.

Konuyla ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması için Ermeni Azınlık okulları yetkilileri özel istek ve taleplerinin yer aldığı bir dilekçeyi İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne iletmış, ancak rapor hazırlandığı sürede konuyla ilgili herhangi bir gelişme olmamıştır.¹⁰⁴

¹⁰¹ AGOS Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Aris Nalcı ile yapılan görüşme, 14.06.2010

¹⁰² Özel Ermeni Azınlık Okulları İstek ve Öneriler (Azınlık okulu temsilcilerinin İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne sunduğu dilekçe)

¹⁰³ Aris Nalcı, *Kayıt merkezi kalktı ama...*, AGOS, 30.07.2010

¹⁰⁴ İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne verilen dilekçe

Antakya'ya bağı Vakıflı Köyü Anadolu'daki "tek Ermeni köyü" dür. MEB tarafından okula giden çocuk sayısının düşük olması gerekçe gösterilerek köy okulu kapatılmış, çocuklar köye en yakın okul olan 6 km. uzaklıktaki başka bir okula gitmek zorunda bırakılmıştır. Bu konuya dair görüşlerden biri şöyledir:

Köy halkı Ermenice konuşmasına rağmen okuma yazma bilen sayısı oldukça az. Çocuklar ise okul, televizyon gibi çevre faktörü nedeniyle Ermenice konuşulanları sınırlı olarak anlayabiliyor... Kendi anadil eğitimimizle ilgili şimdiye kadar herhangi bir talepte bulunmadık, tabii bunun arkasında "zaten böyle bir şey mümkün olmaz" düşüncesi de vardı...¹⁰⁵

Lozan Barış Antlaşması'nın 41. maddesi gereği azınlık mensuplarının yoğunlukta olduğu il ve ilçelerde çocukların ilkokullarda ana dilleriyle eğitim alabilmesi için, uygun olan kolaylığın gösterileceği taahhüt edilmiş, ancak bugüne kadar hiç uygulanmamıştır. Öte yandan MEB tarafından hazırlanan birçok ders kitabında azınlıklara yönelik, nefret söylemi içeren tanımlar ve ifadeler yer almaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarla MEB'in hazırladığı ders kitaplarından "Ermeni soykırımı" ifadeleri çıkartılsa da "Ermenilerin ihanet ettiği" veya "Osmanlıları arkadan hançerlediği" gibi ifadeler halen mevcuttur.

İzleme çalışmasının yapıldığı tarihte Uluslararası Hrant Dink Vakfı'nın "Sarı Gelin-Ermeni Sorunu'nun İç Yüzü" adlı belgeselin okullarda gösterilmesine karşı İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü aleyhine açtığı dava reddedilmiştir. Vakfın Avukatı Fethiye Çetin, bilimsel belgesel tanımına uymayan böyle bir belgeselin çocukları düşmanlığa sevk eden bir eğitim malzemesi olarak kullanılmasının önemli olduğunu, bu nedenle kararı temyiz edeceklerini açıklamıştır.¹⁰⁶

Rumlar

Türkiye'de Rum azınlığa ait 9 okul faaliyet göstermektedir. Bu okullarda Rum asıllı Türkiye vatandaşı 240 öğrenci eğitim görmektedir.¹⁰⁷ Türkiye'de Rumlara ait toplam 59 okul bulunmaktadır ancak tarihsel süreçteki olaylar nedeniyle Türkiye'de yaşayan Rumların sayısının azalması, okullardaki öğretmen yetersizliği gibi nedenler okula giden öğrenci sayısının, buna bağlı olarak da okul sayısının hızla düşmesine neden olmuştur.

Temel olarak Ermeni okullarında yaşanan bütün zorluklar Rum okullarını da etkilemektedir. Diğer azınlık okullarından farklı olarak, Rum okulları ayrıca "mütekabiliyet" (karşılıklılık) esasına bağlı tutulmuştur. Mütekabiliyet esasını insan hakları açısından kabul edilemez bir durumdur. Bu durum bir devletin hak ve özgürlüklere saygısının başka bir devletin tutumuna göre belirlenmesi anlamına gelmektedir. Karşılıklılık aranması insan hakları sözleşmelerinin ruhuna açıkça aykırıdır. Sözleşme komitelerinin genel yorumlarında temel haklar açısından karşılıklılık, uyrukluks veya vatandaşlığın dikkate alınmasının sözleşmelere aykırı olacağına altı çizilmiştir.¹⁰⁸ Mütekabiliyet esasını nedeniyle en büyük zorluk okul açma/kapama ve branş öğretmenlerinin seçimi konusunda yaşanmaktadır.

¹⁰⁵ Vakıflı Köyü Kalkındırma Vakfı Başkanı ile yapılan görüşme, 20.07.2010

¹⁰⁶ Nil Kural, *Dink Vakfıyla MEB'in 'Sarı Gelin' Krizi*, Milliyet, 21.07.2010, <http://www.milliyet.com.tr/dink-vakfi-yla-meb-in-sari-gelin-krizi/guncel/haberdetay/21.07.2010/1266244/default.htm> (erişim: 31.07.2010)

¹⁰⁷ Yani Demircioğlu (Özel Zoğrafyon Rum Lisesi Müdürü), *'Kapılarımızı Rumca Öğrenmek İsteyenlere Açalım'*, 18.06.2010, AGOS, Sayı: 743, sayfa:7

¹⁰⁸ Örneğin İnsan Hakları Komitesi'nin 15 No'lu Genel Yorumu'nun 1. paragrafında "Sözleşme'de yer alan haklar karşılıklılık, uyrukluks veya vatansızlık durumları dikkate alınmadan herkese tanınmalıdır", yine komitenin 24 No'lu Genel Yorumunda ise "Karşılıklılık ilkesi, Komite'nin 41. madde çerçevesindeki yetkisinin tanınması ile ilgili beyanlara karşı öne sürülebilecek çekinceler dışında, bu sözleşmeler açısından geçerli değildir" denmektedir.

Okullardaki öğretmen sayısı da mütakabiliyet esasına bağlı bulunmaktadır. Bu sorun, görüşme yapılan kişiler tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Şu anda faaliyet göstermeyen ama açık olan birçok okul var... Bu okulları kapatamıyoruz, farklı şekillerde de işletemiyoruz. Mütakabiliyet esasına bağlı olduğu için burada bir okul kapandığında Batı Trakya'daki okul sayısının düşmesinden çekiniliyor...

Okul açma konusunda da sorunla karşı karşıyayız... Bozcaada'da yaşayan Rumlar çocukları için bir ilköğretim okulu açmak istiyor ancak, aynı gerekçe ile buna da müsaade edilmiyor...

Eğitmenler Yunanistan'dan geliyorlar. Bir öğretmen bir okula atandıktan sonra emekli oluncaya kadar o okulda kalıyor. Zaten okul sayısı çok az. Öğretmeni beğenmeme, değiştirmek isteme, hatta şikayet edebilme gibi bir şansınız yok. Bu da eğitimin kalitesini düşüren nedenlerden...¹⁰⁹

Rumların temel sorunlardan biri de Ocak 2010 tarihine kadar kendi dil eğitimlerini verebilecekleri, kar amacı güden veya gönüllü, Yunanca öğrenilecek dil kursunun açılmasının mümkün olmamasıydı. 2007 yılında İstanbul'da yaşayan birkaç Rum genci "Yunanca Dil Merkezi" açmak istemiş, bu talepleri Yunancanın Türkiye'de eğitimi verecek diller arasında yer almaması nedeniyle geri çevrilmiştir. Ancak, aynı tarihte, Ankara Üniversitesine bağlı bulunan TÖMER Yunanca dil kursu verebilmekteydi.¹¹⁰

Türkiye'de İngilizce başta olmak üzere birçok batı ve doğu dilleri için kurs açılabilirken, Yunanca dil eğitimi verebilme serbestliği 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi İle Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'a dayanarak Bakanlar Kurulu tarafından 22.05.2009'da alınan bir kararla tanınmış, karar 13.01.2010 tarihinde 27461 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Sığınmacı ve Mülteciler

BMMYK 2010 Haziran sonu verilerine göre, 2009 Aralık ayı itibariyle Türkiye'de 06-17 yaş grubunda kayıtlı toplam 3.800 mülteci ve sığınmacı statüsünde çocuk vardır. Bu çocukların 1.742'si 06-11 yaş aralığında olup, %76'sı (yaklaşık 1.324 çocuk) eğitimlerine devam etmektedir. 11-17 yaş grubundaki mülteci/sığınmacı 2.058 çocuğun ise sadece %17'sinin (350 çocuk) eğitimine devam ettiği tahmin edilmektedir.

BMMYK'ya ait veriler eğitim yardımı alan mülteci ve sığınmacı çocuk sayısına göre düzenlenmektedir. Bu nedenle, kesin rakamlara ulaşabilmek için konuyla ilgili Emniyet Genel Müdürlüğü'ne (EGM) bilgi edinme başvurusunda bulunulmuştur. EGM kayıtlarına göre, 2009-2010 öğretim yılında 06-14 yaş grubunda 878 mülteci/sığınmacı çocuğun ilköğretime, 46 çocuğun liseye ve 2 kişinin de üniversiteye devam ettiği bilgisine ulaşılmıştır.¹¹¹ EGM kayıtlarının BMMYK kayıtlarına göre daha düşük olması (yaklaşık 750 öğrenci) dikkat çekicidir.

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 2. maddesine göre, ilköğretim Türkiye'de bulunan 06-14 yaş aralığındaki her çocuk için mecburi ve parasızdır. Ancak; mülteci/sığınmacı statüsündeki çocuklar için en büyük sıkıntı, kendi ana dillerinde eğitim alamamalarıdır. Eğitimlerine "Türkçe" olarak devam etmek zorunda olan çocuklar için uyarlanmış herhangi bir "dil" ve/veya "uyum programı" bulunmamaktadır. Bu durum mülteci/sığınmacı çocukları dezavantajlı bir konuma itmektedir.

¹⁰⁹ Rum cemaatinden kişilerle yapılan görüşme, 27.06.2010 (kişi isimlerine, görüşme yapılan kişilerin istekleri doğrultusunda raporda yer verilmemiştir).

¹¹⁰ Baskın Oran, *Kürtçe'nin nârına yanan Yunanca*, Radikal 2, 11.01.2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=916402> (erişim: 31.07.2010)

¹¹¹ Bkz. Ek 1. Bilgi Edinme Başvuruları

Emine Aktaş'ın, Kayseri'de 36 sığınmacı çocukla yüz yüze yapmış olduğu görüşmelerden elde ettiği bulgular sonucu hazırladığı rapor bu durumu doğrular niteliktedir:

... çocukların çoğu ya okula gitmiyorum ya da gitmek istemiyorum diyordu... Okula giden çocuklar en az 2 veya 3 ayda Türkçeyi öğreniyorlar... Okula gitmeyen çocuklar Türkçe'yi neredeyse hiç duymuyorlar ve konuşmuyorlar. Bu yüzden de gittikleri yerlerde istediklerini yeterince anlatamıyorlar. Bu çocukların çoğu okula gitmek için can atıyor ama cesaret edemiyor... dersleri anlamadıkları için, dersleri sevmediklerini anlatıyorlar...

Mülteci ve sığınmacı çocuklar Türkçe bilmedikleri için Türk çocuklarıyla anlaşamıyorlar. O yüzden de beraber oynamaktan çekiniyorlar. Onlar çekindikçe de Türk çocukları onlarla oynamıyor... Görüşmüş olduğum çocukların yüzde doksanı bu sorunla karsılaştığını anlatıyor.¹¹²

Aynı araştırma bulguları, mülteci ve sığınmacı çocuklara yönelik ayrımcı, dışlayıcı tutum ve davranışların çocukları okuldan uzaklaştırdığını göstermektedir. Raporunda şu sözlere yer verilmiştir: "Çocukların bazıları 'bize ödev verilmiyor ve biz buna çok üzülüyoruz' diyor. 'Sanki boşu boşuna gidip oturup geliyormuşuz gibi oluyor' diyorlar... Bazı çocuklar 'bize zor olduğu için proje vermiyorlar' dediler."¹¹³

Mülteci ve sığınmacı çocukların eğitimlerine kaldıkları yerden devam edememelerinin bir diğer nedeni de talep edilen denklik belgesidir. Zorunlu nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan kişilerin bu tür belgeleri beraberlerinde getirebilmeleri çoğunlukla mümkün değildir. Belgesi olmayan öğrencilerin seviye belirleme sınavına girmeleri gerekmektedir. Sınavın Türkçe olması, Türkçe bilmeyen mülteci/sığınmacı çocuğun sınavlarda başarısız ya da az başarılı olmasına neden olmakta, çocuklar buldukları seviyelerinden daha alt sınıflarda eğitim yapmak zorunda bırakılmaktadırlar.

İkamet harçlarını ödemeyen ailelerin çocuklarının okula kabulleri sırasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. 23.03.2010 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nca yayınlanan Mülteci ve Sığınmacılar İle İlgili 2010/23 sayılı Genelge¹¹⁴ ile Türkiye'de bulunan bütün sığınmacı/mülteciler için zorunlu tutulan ikamet harcına, okula giden çocuklar için muafiyet getirmiştir.¹¹⁵ Ancak, harçtan muafiyet için Genelge'de yer alan "bir Türk okuluna devam etme ve kayıtlı bulunma"¹¹⁶ şartı ilk defa okula kaydolacak veya henüz okula kaydolmamış çocuklar açısından dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. Yine, Genelge'nin 4. maddesi gereğince yabancı kimlik numarası uygulaması zorunlu hale getirilmiş, kimlik numarasının alınabilmesi için ikamet harcının ödenmesi şart koşulmuştur. Bu durumda, yabancı kimlik numarası olmayan öğrenciler ancak okul müdürlerinin bireysel kararları doğrultusunda misafir öğrenci statüsünde okullara kabul edilebilmektedir. Misafir öğrenci statüsünde eğitimlerine devam eden öğrencilerle ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmadığı için, almış oldukları eğitimi belgelemeleri mümkün değildir. Bu uygulama mülteci ve sığınmacı çocukların gelecekte, Türkiye'de veya yerleşebilecekleri üçüncü bir ülkede eğitimlerine devam hakkını kısıtlayıcı niteliktedir.

İstanbul Kumkapı, Edirne Tunca ve Kırklareli Gaziosmanpaşa "Geri Gönderme Merkezlerinde" bulunan kişilerle yapılan görüşmeler sonunda hazırlanan raporda, çocukların eğitime erişimleriyle ilgili olarak ciddi sıkıntılar yaşandığı görülmektedir.¹¹⁷ Merkezlerde

¹¹² Emine Aktaş, *Sığınmacı ve Mülteci Çocukların Okullarda Yaşadığı Problemler ve Çözüm Önerileri*, Kayseri, yayınlanmamış araştırma, 2010

¹¹³ Emine Aktaş, a.g.e.

¹¹⁴ Genelge için bkz. http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=4537 (erişim: 31.07.2010)

¹¹⁵ 492 Numaralı Harçlar Kanunu'nun 88. maddesinin a) bendi gereğince.

¹¹⁶ 492 Numaralı Harçlar Kanunu'nun 88. maddesi: a) Türk okullarında veya fakültelerinde okuyan öğrenciler

¹¹⁷ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Türkiye'de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenlerin Sorunlarını İnceleme Raporu*, Ankara, 2010, Soru 30: "Okul çağındaki çocuklara yetkililerce

kalan ve araştırmaya katılanların %46'sı çocuklarının herhangi bir eğitim alamadığını ifade etmiştir. Diğer %52'si konuyla ilgili fikir beyan etmek istememiş, ankete katılan kişilerden sadece biri konuyla ilgili olumlu cevap vermiştir. İstanbul Yeldeğirmeni Çocuk Esirgeme Kurumu'nda kalmakta olan refakatsiz sığınmacı ve mülteci çocukların eğitime erişimlerinin yeterli olmadığına dair ulaşan iddialar üzerine kuruma yapılan bilgi edinme başvurusu ise cevapsız bırakılmıştır. Bu örnekler, devletin güvencesi altındaki kurumlarda bulunan çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması için yeterli tedbirlerin alınmadığının bir göstergesidir.

14.07.2010 tarihinde Emniyet Yabancılar Şube Müdürlüğü'ne yapılan bilgi edinme başvurusunda, mevcut durumda, sığınmacı ve mültecilerin yaşlarının ve/veya diğer özelliklerinin esas alındığı herhangi bir istatistik tutulmadığı belirtilmiştir. Bu durum, devletin çocukların eğitimlerine devam etmelerinde çıkabilecek sorunların tespiti ve geliştirilecek çözüm önerileri için herhangi bir belirgin çabasının olmadığına göstergesidir.

Türkiye'nin göç ve iltica alanında uyguladığı ayrımcı politikalar en fazla çocukları etkilemektedir. Devletin eğitim alanında, farklı dil, din ve ırka sahip olan çocukları içeren politikalar üretmemesi, var olan kanunların çocukların eğitime erişimlerinin sağlanmasında yetersiz kalması, mülteci ve sığınmacı çocuklara karşı uygulanan her türlü ayrımcı muamelenin önünü açmaktadır. Eğitim yılı boyunca okulu bırakan öğrenci sayısı bu durumun en önemli göstergelerinden biridir.

Herhangi Bir Hukuksal Statüye Sahip Olmayan Gruplar

Herhangi bir şekilde iltica ve sığınma prosedürüne girememiş, düzensiz göç nedeniyle Türkiye'de bulunan, farklı etnik gruplara mensup 0-17 yaş arasındaki çocukların sayılarına ilişkin net bir veri bulunmamaktadır.

Araştırma ekibi tarafından Mülteci İnisiyatifi sözcüsü ile yapılmış olan görüşmede, iletişim içinde oldukları çocukların büyük bölümünün eğitime erişimi olmadığı ifade edilmiştir:

Bizim iletişimimizin olduğu çocukların büyük bir bölümü okula gitmiyor. Okula kayıt yaptırmak bile başlı başına bir sorun ve maddi yük getiriyor. Geldikleri ülkelerdeki okul belgeleri, kimlik bilgileri, kira kontratı, ikamet belgesi gibi dokümanları sağlamanız, hem de gerekli evrakların çevirilerini yaptırıp, noterden onaylatmanız gerekiyor. Bunlar gerçekten çok masraflı. Okul kıyafetleri ve diğer ihtiyaçları ile birlikte bir çocuğun okul kaydı 300 TL'yi aşıyor. Eğitim yılı süresince okuldan talep edilen paralar ve diğer giderler ise bunlara ek... Hiçbir geliri olmayan aileler için bu ücretlerin ödenmesi mümkün değil...¹¹⁸

Türkiye'de kayıt dışı bulunan Ermeni uyruklu çocuklardan yaklaşık 1.000-1.500'ünün okul çağında olduğu tahmin edilmektedir.¹¹⁹ Türkiye'deki Ermeni cemaatlerinden temsilciler ve azınlık okulları yetkilileri "bu çocukların Türkiye'de bulunan Ermeni okullarına kabulüne"¹²⁰ ilişkin düzenleme yapılması yönünde resmi başvurularda bulunmuş, ancak çocukların statüsü nedeniyle bunun mümkün olamayacağı MEB tarafından beyan edilmiştir.

gerekli eğitim verilmekte mi?" http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/gocmen_raporu.pdf (erişim: 31.07.2010).

¹¹⁸ Mülteci İnisiyatifi sözcüsü ile yapılan özel görüşme, 29.07.2010, İstanbul

¹¹⁹ BBC Türkçe, *Türkiye'de 'mini Ermeni açılımı': Rober Koptaş ile telefon röportajı*, 25.03.2010, http://www.bbc.co.uk/turkce/multimedya/2010/03/100325_turkeychurch.shtml (erişim: 31.07.2010)

¹²⁰ Bianet, *Şirinoğlu: Başbakan Talimat Verdi, Çubukçu Gerekeni Yapacak*, 26.03.2010, <http://bianet.org/bianet/azinliklar/120921-sirinoglu-basbakan-talimat-verdi-cubukcu-gerekeni-yapacak> (erişim: 31.07.2010)

Farklı nedenlerle ülkeye “kayıt dışı” giriş yapmış, Türkiye’de kalmakta olan çocuklar her türlü haktan mahrum bırakılmaktadır. Oysa asıl olan her çocuğun eğitim hakkının tanınması ve sağlanmasıdır. Eğitime erişim konusunda mevzuatın aradığı şekli gereklilikler ikincil olmalıdır.

Türkiye’nin göç ve iltica alanında uyguladığı ayrımcı politikalar burada da kendini göstermektedir. Hükümetin bu alanda çözüme dair mesafeli tutumu, azınlık okullarına yönelik sürdürülen ayrımcı politikaların da bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Çeçenler

Fenerbahçe, Ümraniye ve Beykoz kamplarında kalan ilköğretim çağındaki Çeçen çocukların sayısı 110 olarak gösterilmektedir.¹²¹ Aşağıda aktarılanlar, Ankara ve İstanbul’da faaliyet gösteren Kafkas Forumu yetkilileri ve Çeçenlerin ikamet ettiği Fenerbahçe’de bulunan kampa yapılan ziyaret sırasında yapılan görüşmelerde elde edilmiştir.

Çeçen çocukların herhangi bir yasal statüye sahip olmamaları, okullara kabulü sırasında, uzun zaman en temel sorunu oluşturmuştur. Çocukların büyük bölümü okullara “misafir” öğrenci statüsünde kayıtsız olarak kabul edilmişlerdir. Görüşmeler sırasında Fenerbahçe kampında yaşayan çocukların bundan kısa süre öncesine kadar gittikleri çevre okullarda diğer öğrenciler ve öğrenci velileri tarafından istenmediği, zaman zaman okul idarecilerinin ayrımcı uygulamaları ile karşılaştıkları ifade edilmiştir. Aileler, okul müdürünün olumlu tavrı ve sağladığı kolaylık nedeniyle çocuklarını Moda İlköğretim Okulu’na göndermeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Moda İlköğretim Okulu’nun kampa uzak olması ulaşım sorununu beraberinde getirmiş, ulaşım Kızılay’ın kendilerine sağladıkları servis aracılığı ile çözülebilmıştır. Oysa Türkiye’deki uygulamaya göre kamptaki öğrencilerin kampa en yakın okula alınmaları gerekmektedir.

Çeçenlerin adlarının “terör”le çok fazla anılıyor olmasının çocukların okuldaki psikolojisini olumsuz yönde etkilediği farklı görüşmelerde dile getirilmiştir. Çeçen çocukların herhangi bir kavgaya karışmaları da “kavgacı” ve “terörist” olarak algılandıklarına dair deneyimler paylaşılmaktadır. Çeçen çocuklar için de mülteci ve sığınmacı çocukların yaşadığı pek çok sorun benzerlik göstermektedir.

SAĞLIK

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

Sağlık hakkı İHEB, ESKHS ve IAOKS’de güvence altına alınmıştır. Sağlık hakkı en kapsamlı biçimde ESKHS’de düzenlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK) Sözleşme açısından sağlık hizmetinin mevcudiyeti, erişilebilirlik (ekonomik, bilgi ve fiziksel erişilebilirliği kapsamak üzere), kültürel ve tıbbi kalite açısından kabul edilebilir olmasının gerektiğini 14 No’lu Genel Yorum’da belirtmektedir.¹²² Aynı zamanda sağlık personelinin dezavantajlı gruplarla ilgili eğitim almaları sözleşmelerce öngörülmüştür. AGİT’in Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Notunda¹²³ devletlere ulusal azınlıklara mensup kişilerin iletişimde kendi dillerini kullanmaları ve mümkün olan her yerde kamu hizmetlerinin azınlık dilinde sağlanmasının güvence altına alınması önerilmektedir.

¹²¹ Kafkasya Forumu, www.kafkasyaforumu.org (erişim: 31.07.2010)

¹²² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, *14 No’lu Genel Yorum*, Türkçe çevirisi için bkz. <http://www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKGY14.doc> (31.07.2010)

¹²³ Tavsiye metninin Türkçe çevirisi için bkz. <http://www.osce.org/tr/hcnm/67550> (erişim: 31.07.2010)

Ulusal Mevzuat

Anayasa'nın 56. maddesinde genel bir düzenleme ile yer alan sağlık hakkı "herkes" için tanınmaktadır. 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nda ayrımcılıkla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. 31.05.2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun "genel sağlık sigortalısı" kapsamını düzenleyen maddesinde vatansızlar ve sığınmacılar dışında Türkiye vatandaşlığına ve mükabiliyet esasına vurgu yapılmaktadır.¹²⁴

Mülteci ve sığınmacılar koruması altında bulunduğu ülkelerin vatandaşları ile eşit şartlarda sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahiptirler. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 22.06.2006 tarihli ve 57 sayılı Genelgesi¹²⁵ uyarınca "başvuru sahipleri ile statü almış mülteci ve sığınmacıların tüm sağlık giderlerinin kendileri tarafından karşılamaları esas..." alınmaktadır. Ancak kendi imkânlarıyla veya BMMYK aracılığıyla sağlık giderlerini karşılayamayan ve herhangi bir sosyal güvencesi de olmayanların sağlık giderlerinin "mevzuat ve imkânlar ölçüsünde" devletçe karşılanması öngörülmüştür. Bu kapsamda; maddi imkânı yetersiz olan sığınmacı ve göçmenlerin "herhangi bir suistimale yol açmadan" Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'ndan yararlanabilmeleri mümkündür.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Sağlık Bakanlığı'nın etnik grupların sağlık hizmetinden yararlanması konusunda özel bir politikası bulunmamaktadır. Ayrıca sağlık hizmetlerinin sunumunda ayrımcılığı önleyici bir politika belgesine de ulaşamamıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Romanlar

İzleme çalışması kapsamında Roman gruplarla yapılan görüşmelerde aşağıdaki noktalar öne çıkmaktadır.

Bartın hariç olmak üzere tüm yerlerde sağlık hizmetinden "Yeşil Kart" uygulaması ile faydalanılmaktadır. Romanların ikamet ettikleri mahallelerde ya sağlık ocağı bulunmamakta (örneğin Çanakkale Biga Şehitlik Mahallesi) ya da var olan sağlık ocakları ekipman ve personel açısından yetersizdir. Mahallelerde kanalizasyon eksikliği, çöp toplama hizmetinin aksaması ve konutların hijyen koşullarının yeterli olmaması salgın hastalık riskini artırmaktadır. Örneğin Bursa Hacivat mahallesinde yapılan sağlık taramasında sarılık hastalığı vakalarına rastlanmıştır. Sağlık hakkından yararlanmayı engelleyen nedenlerden biri de nüfus kayıtlarının olmamasıdır. Bursa'da yaklaşık 1.000 Romanın nüfus kaydının olmadığı yapılan görüşmede belirtilmiştir.

Romanlar sağlık hizmetini çoğunlukla devlet hastanelerinden almaktadır. Yeşil Kart sahibi olmak konusunda ise mevzuatın bilinmemesinin ve bazı durumlarda üzerlerine kayıtlı eski bir arabanın bulunmasının bile engel teşkil ettiği belirtilmiştir. Diğer taraftan resmi yetkililerce sayılarının 100 bini bulduğu açıklanan nüfus cüzdanı olmayan Romanlar sağlık hizmetinden de yararlanamamaktadır.¹²⁶

¹²⁴ 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, madde 60 c, d ve g fıkraları

¹²⁵ Genelge metni için bkz. IOM-ODTÜ, www.ir.metu.edu.tr/iom/pdf/tr_leg1.doc (erişim: 31.07.2010)

¹²⁶ En Son Haber'in haberinde hükümetin başlattığı Roman açılımı kapsamında konut, iş, aş ve kültürel sorunların yanı sıra nüfusa kayıtlı olmama gibi önemli bir sorunları daha bulunan Romanlar için hükümetin gerekli adımları atacağı belirtilmektedir. Haberde ayrıca TOKİ, Romanların konut ihtiyacını gidermek üzere çalışmalarını sürdürürken, İçişleri Bakanlığı'nın da kimliği olmayan yaklaşık 100 bin Roman için çalışma başlattığı ifade edilmektedir. Haber için bkz. En Son Haber, *100 bin Roman'a umut*, 16.04.2010, www.ensonhaber.com/100-bin-romana-umut.html (erişim: 31.07.2010)

Roman Çalıştayı sonuç bildirgesine yansıyan sağlık ile ilgili talepler görüşmelerde elde edilen verilerle paralellik göstermektedir:

Romanlar, toplumun alt gelir grubunda yer aldıkları ve çok küçük yaşlarda çalışmaya başladıkları için sağlık sorunlarının yaygınlığına vurgu yapıyorlar. Barınma ortamlarının elverişsizliğini, bireysel sıhhatleri ve sağlıklı yaşam sürmeleri noktasında bir tehdit olarak görüyorlar. Yaşadıkları muhitlere sağlık ocağı vb kuruluşların açılmasını talep ediyorlar.¹²⁷

Raporlama döneminde medyaya yansıyan haberler de Romanların sağlığa erişim konusunda yaşadıkları problemleri ortaya koymaktadır:

Adana’da, henüz bebekken anne ve babası tarafından terk edilen Dudu Demirel 25 yaşına gelmesine rağmen sıcak bir yuvaya sahip olamadı. Genç kız halen mahalle sakinlerinin kendisi için yaptığı 1,5 metrekarelik kapısı olmayan biriket barakada yaşam mücadelesi veriyor. [Roman Vatandaşlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği] eski başkanı Cemal Bek AA muhabirine yaptığı açıklamada, kimsesi olmayan Dudu Demirel’in mahallelinin yardımlarıyla hayatını sürdürdüğünü söyledi. Bek, akli dengesi yerinde olmadığı için gün içinde zaman zaman gözden kaybolduğunu ifade ederek, bu yüzden cinsel istismara uğramasından endişe duyduklarını söyledi...

Cemal Bek, Dudu Demirel’in akli dengesi yerinde olmadığı için eline geçen çivi bile olsa kulağına takmaya çalıştığını ve kendine zarar verdiğini belirterek, “Bu yüzden kulakları paramparça oldu. Bunu yapmamasını defalarca söyledik ama engel olamıyoruz” diye konuştu.

Bek, Sosyal Hizmetler kurumunun Dudu’ya sahip çıkmasını, devletin koruması altına alınmasını beklediklerini sözlerine ekledi.¹²⁸

Evi yıkıldığı için derme çatma bir çadırın içinde yaşamak zorunda kalan ancak açlık ve bakımsızlık sonucu hayatını kaybeden Hüseyin Gani adlı Roman vatandaş, nüfusa kayıtlı olmadığı için kimliği bile olmayan yaklaşık 100 bin Roman için umut oldu.¹²⁹

Kürtler

Genel olarak, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin gerek sağlık kurumları gerekse sağlık personeli açısından adaletsiz bir dağılımla karşı karşıya bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak daha ayrıntılı yorumlar yapabilmek için ihtiyaç duyulan sağlık istatistikleri en son 2006 yılı itibariyle yayınlanmıştır. Son dört yılda değişimin hangi boyutta olduğuna ilişkin resmi rakamlar mevcut değildir ya da kamuoyu ile paylaşılmamaktadır.

Zorla yerinden edilen grupların sağlık hizmetine erişimi konusunda, yoksulluk ve anadil bağlamında değerlendirme yapılabilir. Sağlık Bakanı Recep Akdağ Şırnak Milletvekili Sevhir Bayındır’ın yazılı soru önergesine 12.04.2010 tarihinde verdiği yazılı cevabında¹³⁰ Yeşil Kart sahiplerinin bölgesel dağılımının aşağıdaki gibi olduğunu belirtmiştir.

¹²⁷ T24, *Roman Çalıştayı Raporu*, a.g.e.

¹²⁸ Zaman, *1,5 metrekarede yaşam mücadelesi*, 29.06.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1000809> (erişim: 31.07.2010)

¹²⁹ En Son Haber, a.g.e.

¹³⁰ Soru önergesine verilen yanıt metni için bkz. www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-12216c.pdf (erişim: 31.07.2010)

Aktif Yeşil Kartların bölgelere göre dağılımı şu şekildedir:

Bölgeler	Yeşil Kart Kaydı (Aktif)	Oranı (%)
Akdeniz	1.386.229	14,83
Ege	641.381	6,72
İç Anadolu	969.951	10,17
Karadeniz	931.809	9,76
Marmara	817.645	8,57
Güney Doğu Anadolu	2.373.068	24,87
Doğu Anadolu	2.421.708	25,38

Tabloya bakıldığında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin en fazla Yeşil Kartlıların bulunduğu bölgeler olduğu görülmektedir. İki bölge toplam Yeşil Kartlıların yaklaşık %51'ini barındırmaktadır. Üçüncü sırada yer alan Akdeniz Bölgesi ise Kürt nüfusun yoğun olarak göç ettiği Adana, Mersin ve Antalya illerinin de bulunduğu bölgedir. Yine Sağlık Bakanı Recep Akdağ Batman Milletvekili A. Akat Ata'nın yazılı soru önergesine verdiği cevapta¹³¹ Batman'da 242.653 kişinin Yeşil Kartlı olduğunu belirtmiştir. Bu, Batman nüfusunun yarısından fazlasının sağlık hizmetinden Yeşil Kartla yararlandığı anlamına gelmektedir. Son açıklanan Yeşil Kart verilerine göre Türkiye'de en çok Yeşil Kartlıların bulunduğu ilk beş il sırasıyla Şanlıurfa, Diyarbakır, Van, İstanbul ve Adana'dır.

Diğer taraftan Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılama ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Yönetmelik'teki¹³² düzenleme nedeniyle Yeşil Kart sahibi olamayan çok sayıda göç mağdurunun olduğu bilinmektedir. Düzenlemeye göre üzerine kayıtlı gayrimenkul olanlar Yeşil Kart hizmetinden faydalanamamaktadır. Göç ettikleri köylerde üzerlerine arsa ya da ev tapusu alan kişiler bu düzenleme sebebiyle Yeşil Kart alamamaktadır.

Sağlık hizmetlerinden faydalanmada Türkçe bilmeyen nüfus dezavantajlı duruma düşmektedir. Türkçe bilmeyenlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Dil, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini ve kalitesini etkileyen unsurların başında gelmektedir. Hasta hekim ilişkisinin her iki taraf açısından da anlaşılabilir kılınması sağlık hizmetinin kalitesini ve sonuçlarını ciddi oranda etkilemektedir. Özellikle zorunlu göç mağduru kadınların yaşadığı dil problemine bugüne kadar bir çözüm üretilmemiştir. Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, Sağlık Ocakları üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarını 23.07.2010 tarihinde açıklamış ve "ayrıca bölgede yaşayan insanların Türkçe bilmemesi nedeniyle bir hastanın derdini en iyi anadilinde anlatacağı göz önüne alındığında buraya Kürtçe bilen doktor, hemşire ve ebelerin görevlendirilmesi faydalı olacaktır" önerisinde bulunmuştur.¹³³

Raporlama döneminde tespit edilen bir ayrımcı uygulama dil üzerinden gerçekleşmiştir:

İzmir Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde 'göz' muayenesi olmak isteyen 59 yaşındaki Nafize Gül, Kürtçe konuştuğu için Dr. Renin Berhan Özcan tarafından muayene edilmedi. Gül, yasal girişimlerde bulunması talebiyle İHD İzmir Şubesi'ne başvuruda bulundu.

¹³¹ Soru önergesine verilen yanıt metni için bkz. www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-8215c.pdf (erişim: 31.07.2010)

¹³² Bkz. 21314 sayılı, 13.08.1992 tarihli Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21314.pdf> (erişim: 31.07.2010)

¹³³ Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Komisyon İnceleme Raporu*, 23.07.2010, www.van.gov.tr/ortak_icerik/van/insanhaklari/saglikocaklari.doc (erişim: 31.07.2010)

İHD İzmir Şubesi'nde düzenlenen basın toplantısında konuşan Nafize Gül, Kürtçe yaptığı açıklamada, "Ben ve elim Güllişah Gül, 17 Şubat 2010 tarihinde İzmir Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne giderek, önce ortopedi bölümünde muayene oldum. Daha sonra da göz için muayene olmak için sıra aldık. Sıramız gelince göz doktoru Op. Dr. Renin Berhan Özcan'ın muayene yerine girdik. Ben Kürtçe dışında başka dil bilmediğim için elim benim adıma tercüme yapıyordu" diye konuştu.

Doktor kendisine "neyin var?" şeklindeki soruya Kürtçe cevap verdiğini anlatan Nazife Gül, "Ben Türkçe bilmediğim için refakatçim cevap verdi. Doktor bana, 'sen niye konuşmuyorsun?' diyerek müdahale etti. Ben de 'Kürtçe dışında dil bilmiyorum' diyerek cevap verdim. Refakatçim de durumu izah etmeye çalıştı. Ancak, doktor birden sinirlenerek, 'burası Türkiye herkes Türkçe bilmek zorundadır. Bu memlekete bir sürü okul var. Türkiye'de yaşıyorsanız öğreneceksiniz' diyerek bağırırmaya başladı..." dedi.

Refakatçisi Güllişah Gül'ün duruma müdahale ederek, "Muş'tan yeni geldi. Bizim oralarda okul yok. Türkçe öğrenemedi" dediğini ifade eden Nazife Gül, "Doktor bunun üzerine daha çok öfkelenerek, hakeret etmeye başladı. 'Bu yaşa gelen Türkiye'de yaşayan biri neden Türkçe bilmiyor' diyerek, bizi azarlamaya başladı" diye kaydetti.

Doktorun bu tutumundan dolayı muayene olmaktan vazgeçtiklerini belirten Nafize Gül, "Biz oradan çıkarak Başhekim'in odasına gittik ve doktorun tutumunu anlattık. Ancak Başhekim de, olayı örtbas etmeye çalıştı. 'Tamam siz gidin, ben telefon açıp, sizi muayene etmesini söyleyeceğim' diyerek bizi odasından gönderdi. Biz tekrar muayene için gitmeyeceğimizi ve yasal haklarımızı aramak için gerekli başvuruları yapacağımızı söyleyerek, hastaneden ayrıldık" şeklinde konuştu.¹³⁴

Rumlar ve Ermeniler¹³⁵

İzlemenin yapıldığı döneme ait, sağlık hakkına erişim konusunda Rum ve Ermeni grubuna dair ayrımcılık içeren herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenler

Ekonomik olarak oldukça zor durumda olan sığınmacı ve mülteciler, geldikleri ülkelerdeki ve/veya yolculuk esnasında maruz kaldıkları olumsuz şartlar ve Türkiye'de buldukları sürede yaşam standartlarının düşüklüğü (barınma, temiz su ve yeterli gıdaya erişimin sınırlılığı) nedeniyle ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu kişilerin hem sağlık kurumlarından hem de sağlık yardımlarından faydalanabilmelerinin, "imkânların sınırlılığı" ve "suiistimale yer vermeme" gibi kişisel yoruma açık kavramlarla sınırlandırılması uygulamalarda ayrımcılığa neden oluşturmaktadır. Oysaki uluslararası standartlar sağlık hakkına erişimde özellikle toplumun en savunmasız ve dışına itilen kesimlerinin hiçbir ayrımcılığa uğramadan bu hakka erişebilmelerinin hem hukuken hem de fiilen önünün açık olmasının altını çizmektedir.¹³⁶ Türkiye'de mevzuat, mülteci ve sığınmacılara sağlık hakkına erişimi mümkün kılrsa da fiili olarak bunun çok mümkün olmadığı, bu kişilerin ayrımcı uygulamalara maruz kaldıkları konuyla ilgili birimlerin ve alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin beyanlarında yer almaktadır.

Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu'nun hazırlamış olduğu rapor Van'daki durumun konuyla ilgili genel bir özetini yapmaktadır:

[Sığınmacı ve mültecilerin] 1. derece sağlık kurumlarından faydalandırıldığı, muayenelerinin buralarda ücretsiz yapıldığı, ancak herhangi bir ilaç yardımı yapılmadığı,

¹³⁴ ANF, *Türkçe bilmediği için muayene edilmedi!*, 23.02.2010, www.firatnews.com (erişim: 31.07.2010)

¹³⁵ Sağlık hakkına erişim açısından Ermeni ve Rum azınlık grupları benzer sorunlarla karşılaştıkları için ortak başlık altında ele alınmıştır.

¹³⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, 25. madde 1. paragraf ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 5. madde 2. fıkra

ilaçların ücretle verildiği, başvuranların Sosyal Yardımlaşma Vakfı'ndan bu ilaçları ücretsiz alabildiği beyan edilmiştir. Ancak bunların devlet hastanelerinden sevkle ve yabancılar şubede gerekli prosedürler yerine getirildikten sonra yararlanabildiği beyan edilmiştir. Bunun dışında devletin söz konusu sığınmacılara herhangi bir yardımda bulunmadığı kendi hallerine terk edildiği tespit edilmiştir.¹³⁷

Mültecilerin sağlık sorunlarıyla ilgili yapılan akademik bir çalışmada da şu ifadeler yer almaktadır:

Ne var ki Frantz (2003) ve Homans (2006)'a göre Türkiye'de çoğu mülteci, varolan yasal düzenlemelere rağmen fonların azlığı, dil sorunları vb. nedenlerle sağlık hizmetlerine erişmemektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşımın önündeki engellerden biri de pek çok mültecinin iş bulamama, damgalama ve ayrımcılığa maruz kalma, dil sorunları, sivil toplumlarının eksikliği vb. nedenlerle devlet tarafından yerleştirildikleri küçük illerden ayrılarak İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerle gitmesi ve bu nedenle sosyal haklarını kaybetmesidir...¹³⁸

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından üç Geri Gönderme Merkezi'nde yapılan araştırmanın¹³⁹ verileri bahsi geçen sorunları destekleyici nitelikte olup, devletin sorumluluğunda olan merkezlerde de sağlık alanında ciddi sıkıntıların yaşandığını göstermektedir. Görevlilerin sağlıkla ilgili sorunlara karşı sergiledikleri yaklaşım ve tıbbi yardım taleplerine yanıt ile ilgili sorulan soruya araştırmaya katılanların %41'inin olumsuz cevap verdiği, %14'ünün ise konuyla ilgili cevap vermek istemediği görülmüştür. Kırklareli kampında soruya olumsuz cevap verenlerin oranı ise yaklaşık %80'dir.

İstanbul'da tüberküloz hastası bir sığınmacı, acil müdahale gerektiren bir durumda, içlerinde üniversite ve devlet hastanesinin de bulunduğu üç farklı hastaneye başvurmuş, ancak "bu konuda uzman kadroları bulunmadığı" gerekçesini öne süren hastaneler hastaya gerekli sağlık hizmetini vermeyi reddetmiş, ilgili farklı bir kuruma da yönlendirmemişlerdir. Mülteci İnişiyatifi, özel ilişkileri vasıtasıyla hastayı bir sağlık kurumuna yerleştirmiş, tedavisi kısa süreli de olsa ancak ücret karşılığı yapılabilmektedir.¹⁴⁰

Yine, 2010 yılı Temmuz ayı içinde Gana uyruklu bir mülteciye acil olarak apandisit müdahalesi yapılması gerekmiş, ancak Şişli Etfal Hastanesi yer yokluğu gerekçesiyle hastayı kabul etmemiştir. Çapa (Üniversite) Hastanesi, imzalayacağı bir senet karşılığı hastaya hizmet vermeyi kabul etmiş, operasyon sonunda hastaya 2.600 TL'lik bir fatura ibraz edilmiştir.¹⁴¹

Sağlık sistemi hakkında yeterince bilgilendirilmemek veya sağlık hizmetlerinin ücretli olması, dil ve kültürel farklılıklar, sağlık kurumuna ulaşabilmesi için yol parasını karşılayamamak, kimliğini ispatlayacak bir kimlik numarası veya belgeye sahip olmamak, kadınların cinsel taciz ve tecavüz gibi vakaları açıklamaktan duydukları çekinceler bu kişilerin sağlık alanında karşılaştıkları belli başlı sorunları oluşturmaktadır.¹⁴²

Her ne kadar mevzuat maddi imkânları yetersiz olan sığınmacı ve göçmenlerin "herhangi bir suistimale yol açmadan" Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'ndan

¹³⁷ Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Mülteci Sığınma Yerleri ve Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubede Yapılan İncelemeler: İnceleme Raporu*, Haziran 2010

¹³⁸ Özge Karadağ ve Kerim Hakan Altıntaş, "Mülteciler ve Sağlık", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2010 9(1), s. 55-62, <http://scopemed.org/fulltextpdf.php?mno=639> (erişim: 31.07.2010)

¹³⁹ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Türkiye'de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenlerin Sorunlarını İnceleme Raporu*, Ankara, 2010, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/gocmen_raporu.pdf (erişim: 31.07.2010)

¹⁴⁰ Mülteci İnişiyatifi gönüllüsü ile görüşme, 07.07.2010, İstanbul.

¹⁴¹ A.g.g.

¹⁴² Özge Karadağ ve Kerim Hakan Altıntaş, a.g.e.

yararlanabilmelerini mümkün kılsa da elde edilen veriler bunun aksini göstermektedir. İdarenin ve sağlık personelinin konuyla ilgili yetersiz bilgisi ve denetleme mekanizmasının eksikliği bu alanda ayrımcı uygulamaların olmasına sebebiyet vermektedir.

BARINMA

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

Uluslararası sözleşmelerde barınma hakkına ilişkin en kapsamlı düzenleme ESKHS'nin 11. maddesinde yapılmıştır. Maddenin 1. paragrafındaki düzenlemeye göre "... Taraf Devletler herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler."¹⁴³ ESKHK, 4 No'lu Genel Yorum'da ise yeterli konut hakkının Sözleşme'deki diğer hakların kullanımını açısından temel bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Komite, konut hakkı açısından yeterliliğe dikkat çekmekte, kast edilenin "kişinin sadece maddi anlamda bir konuta sahip olması değil; aynı zamanda güvenli bir yerde, barış içinde ve onurlu bir şekilde yaşayabilmesi..."¹⁴⁴ olduğu ifade edilmektedir.

Komite Genel Yorum'da yeterli konut hakkını; yasadışı iskan da dâhil olmak üzere kullanım hakkının yasal güvenceye bağlanmasını, sağlık, güvenlik, konfor ve beslenme açısından uygun, konutla ilgili giderlerin karşılanabilir maliyette, yeterli alan, doğa koşulları ve sağlık açısından içinde oturanların ihtiyaçlarını karşılayabilir, dezavantajlı grupların tam ve sürdürülebilir erişimine olanaklı, iskan yerinin sağlık birimlerine, okullara ve diğer sosyal olanaklara erişime uygun, konutların inşa edilme biçimi ve konut politikalarının kültürel kimlik ve çeşitliliği ifade etmeye olanaklı olmasına bağlamaktadır. Komite ayrıca taraf devletlerin 11. madde kapsamında konutla ilgili durumu izlemesini, hemen yerine getirilmesi gereken yükümlülük olarak belirtmiştir.

Komite ayrıca "zorunlu tahliye işlemlerinin ilk planda, Sözleşme'deki yükümlülüklerle aykırı olduğunu ve sadece çok istisnai hallerde uluslararası hukuk prensipleri dahilinde mümkün olabileceğini belirtir".¹⁴⁵ BM, Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler'de "yetkili makamlar, koşullar ne olursa olsun, ayırım gözetmeksizin ülke içinde yerinden olmuş kişilere en azından... temel barınak ve konut;... temin eder ve bu imkanlara güvenli bir biçimde ulaşmalarını sağlar" demektedir.¹⁴⁶

Oysa BM İnsan Yerleşimleri Konferansı'nda, "büyük çaptaki tahliye operasyonları korumanın ve rehabilitasyonun gerçekleştirilmesinin olanaksız olduğu ve başka bir yerde iskanı sağlayacak tedbirlerin alınması" durumunda mümkün olacağı¹⁴⁷, 2000 Yılı Küresel Konut Stratejisi'nde de "[hükümetlerin] temel yükümlülüğünün zarar vermek ve yıkmak yerine konutları ve çevrelerini korumak ve geliştirmek" olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁸ ESKHK ise zorla tahliyeler ile ilgili 7 No'lu Genel Yorum'da¹⁴⁹ zorla tahliyelerin en son çare olduğunu, tahliye kararı verilmesi halinde karardan etkilenenlerin görüşlerinin alınmasını,

¹⁴³ Bkz. 25196 sayılı, 11.08.2003 tarihli Resmi Gazete,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm> (erişim: 31.07.2010)

¹⁴⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 4 No'lu Genel Yorum, para. 7. Türkçe çevirisi için bkz.

Lema Uyar, a.g.e. veya İHOP, <http://www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG04.doc> (erişim: 31.07.2010)

¹⁴⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 4 No'lu Genel Yorum, para. 18.

¹⁴⁶ Kerem Altıparmak, a.g.e., 18. ilke.

¹⁴⁷ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 7 No'lu Genel Yorum, para. 2. Türkçe çevirisi için bkz. Lema Uyar, a.g.e. veya İHOP, <http://www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG07.doc> (erişim: 31.07.2010)

¹⁴⁸ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 7 No'lu Genel Yorum, para. 2.

¹⁴⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 7 No'lu Genel Yorum

tahliye kararlarına karşı etkili hukuk yollarının var olması gerektiğini, tahliyeden etkilenenlerin tüm ihtiyaçlarının karşılanması için önlem alınmasını ve tahliye durumunda hiçbir ayrımcılık türünün meydana gelmemesi için uygun tedbirlerin alınması gerektiğinin altını çizmektedir.

Ulusal Mevzuat

Türkiye hukukunda Anayasa'nın 57 maddesinde, Toplu Konut Kanunu ve Kamu Konutları Kanunu ve Belediye Kanunu'nda barınma ile ilgili düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemelerin hiçbirinde ayrımcılık karşıtı herhangi bir hüküm bulunmadığı gibi sözleşmelerin gerektirdiği standartları karşılamamaktadır.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Barınma alanında etnik ayrımcılığın önlenmesine ilişkin hükümetin geliştirdiği herhangi bir politika belgesine ulaşamamıştır.

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Romanlar

Türkiye'de Romanlar genellikle kentlerin yoksul mahallelerinde ve bir arada yaşamaktadır. Genel olarak kentlerdeki Roman mahalleleri konutların fiziksel koşulları, hijyen ve altyapı (yol, su, elektrik, kanalizasyon vb.) açısından en olumsuz koşullara sahip olan bölgelerdir. Roman mahallelerinde son yıllarda kentsel dönüşüm uygulamaları çerçevesinde idari kararlarla zorunlu tahliye uygulamaları yaşanmaktadır.

Raporlama çalışması sırasında yapılan görüşmelerde; Bartın, Düzce ve Çanakkale Biga hariç bütün illerdeki Roman mahallerinde altyapının son derece kötü durumda olduğu örneğin Ankara Kale içinde halen elektriği olmayan konutlar olduğu, belediye hizmetlerinin kalitesi ve sıklığının yine Bartın, Düzce ve Çanakkale Biga hariç olmak üzere diğer yerlerde son derece yetersiz ve ayrımcı olduğu, Bartın ve Çanakkale Biga hariç olmak üzere konutların fiziksel ve hijyen koşullarının oldukça yetersiz olduğu bazı yerlerde birkaç ailenin tek bir konutta birlikte yaşadığı, bazı bölgelerde halen barakada ya da çadırlarda yaşamakta olduğu, örneğin Bursa Yıldırım'da baraka ve çadırdaki yaşayanların bulunduğu, Bartın hariç ev kiralama sırasında ayrımcılıkla karşılaştıkları, örneğin Bursa'da kurulan bir Roman derneği için yedi ay boyunca yer arandığı, bulunan kiralık yerlerin sahiplerinin Roman oldukları için kiraya vermek istemediği belirtilmiştir.

Roman Çalışmayı Sonuç Bildirgesi'nde konut ve barınma ile ilgili sorunlara yer verilmiş ve şunlar ifade edilmiştir:

Göçebe olsun yerleşik olsun, tüm Romanlar genellikle toplu halde, bir arada bulunarak hayatlarını sürdürmeyi tercih eden sosyo-kültürel bir yapıya sahipler.

Yerleşik olarak buldukları mekânların, yerleşim birimlerinin en uç ya da en yoksul bölgeler olması nedeniyle başta konut olmak üzere ulaşım, yol, su, okul, güvenlik ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiklerini vurguluyorlar.

Bu sorunlarına çözümler üretmeye çalışan, başta belediyeler olmak üzere tüm yerel yöneticileri, kendileriyle diyalog kurmadıkları ve insani olmayan tutum ve davranışlar sergiledikleri gerekçesiyle suçluyorlar.

TOKİ'nin kendilerine çok katlı binalar ve geniş apartman daireleri yerine, bütçelerine uygun dar, ancak bahçeli evler yapmasını istiyorlar. Bu taleplerini, kültürel varlıklarının devamı açısından oldukça önemli görüyorlar.

Sosyal dönüşüm olmadan kentsel dönüşümün olamayacağını da özellikle vurguluyorlar.

Ayrıca, hali hazırda yaşadıkları muhitlerden uzaklaşmak istemediklerini, muhtemel alternatiflerde de karşılıklı diyalogun esas alınması gerektiğini belirtiyorlar.¹⁵⁰

İzleme ve raporlama döneminde medyaya yansıyan çok sayıda haber görüşmelerde elde edilen bilgileri doğrular niteliktedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Mersin Romanlar Sosyal Kültür Dostluk ve Dayanışma Derneği Başkanı Cemal Mogoltekin, kent merkezinde Turgut Reis, Barış, Bahçe ve Alsancak mahallelerinde 5 bini aşkın Roman vatandaşın yaşadığını özellikle kent merkezindeki konutların kötü şartlarda olduğunu belirtti.¹⁵¹

... Sebahattin Kapantaş, 12 kişilik ailesiyle yaşam mücadelesi veriyor. 1999'da yaşadığımız deprem felaketinin ardından yaklaşık 11 yıldır, şehir merkezine sadece 5 dakika uzaklıkta, Gültepe mevkiinde toplanan hurdalardan yapılmış tek gözlü baraka içerisinde hayatlarını sürdürüyor.¹⁵²

Yaklaşık 25 yıl önce çoğunluğu Tekirdağ ve Malkara dolaylarından göçerek Çanakkale'ye gelen Romanlar, Sarıçay kenarında yaptıkları gecekondulara yerleşti. Derme çatma evlerinde yaşamaya çalışan yaklaşık 300 kişi....¹⁵³

Yukarıda alıntılanan haberler Mersin, Kocaeli ve Tekirdağ'da çeşitli Roman grupların durumları ile ilgili haberlerdir. Bu örnekleri çoğaltmak olanaklıdır. Ancak Roman STÖ temsilcilerinin vurguladığı üzere Roman gruplar Türkiye'nin hemen her ilinde barınma koşulları son derece elverişsiz olan yerlerde yaşamaktadır.

Diğer taraftan Roman mahallelerinde uygulanan bir dizi kentsel dönüşüm projesi mevcuttur. Bu projelerin uygulanması sırasında Romanlar zorunlu tahliye uygulamalarına maruz kalmaktadır. 2005 yılından bu yana Romanlara ait olan, Ankara Çiçin Mahallesi'nde 170 (2006) İstanbul Kağıthane'de 40 (2006) İstanbul Gaziosmanpaşa'da 20 (2006) Bursa Kamberler'de 150 (2006) Karedeniz Ereğli'de 6 (2005) İstanbul Küçükbakkalköy'de 240 (2006) konut ve Sakarya Erenler Yenimahalle'de 60 baraka (2009) yıkılmıştır. Bu projelerden en büyüğü İstanbul Fatih ilçesi sınırları içinde kalan ve Sulukule olarak bilinen Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerinde uygulanmış ve yaklaşık 300 ev 2007-2009 yılları arasında yıkılmıştır. Bakanlar Kurulu her iki mahalle için acele kamulaştırma kararı almıştır.¹⁵⁴ Acele kamulaştırma kararları doğal afet ve diğer acil durumlarda alınan kararlardandır. Bu kararın yürütmesinin durdurulması ve iptali için İstanbul Bölge İdare Mahkemesi'ne dava açılmasına Sulukule halkı ve STÖ'lerin konuyu TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na da taşımalarına rağmen proje durdurulmamıştır.

Sulukule'den tahliye edilen Romanlar kentin sosyal alanlarına uzak olan Taşoluk'ta Romanların kültür ve yaşamlarına uygun olmayan biçimde inşa edilen TOKİ konutlarına yerleşmek zorunda bırakılmıştır. Yerleşimden altı ay sonra birçok Roman, Taşoluk'taki haklarını devrederek Sulukule yakınındaki mahallelerde ev kiralamışlardır. Sulukule'de yürütülen proje insan hakları sözleşmelerinin hükümlerine aykırı biçimde uygulanmış ve Romanlar çeşitli ayrımcılık uygulamalarına maruz kalmıştır. Yeniden Sulukule yakınındaki

¹⁵⁰ T24, *Roman Çalıştay Raporu*, a.g.e.

¹⁵¹ Sabah, *Romanlar "eğitim, iş ve konut" istiyor*, 19.02.2010,

http://emlak.sabah.com.tr/guncel/romanlar_egitim_is_ve_konut_istiyor.html (erişim: 09.06.2010)

¹⁵² Yasin Ekici, *Romenlerin yaşam mücadelesi*, Kocaeli Gazetesi, 04.05.2010

<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/root.vol?exec=page&nid=10173> (erişim: 31.07.2010)

¹⁵³ Net Gazete, *Romanların derme çatma evlerde yaşam mücadelesi*, 20.02.2010,

<http://www.netgazete.com/NewsDetail.aspx?nID=674823> (erişim: 31.07.2010)

¹⁵⁴ Bakanlar Kurulu Karar Sayısı 2006/11296, bkz. 13.12.2006 tarihli 26375 sayılı Resmi Gazete,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061213.htm> (erişim: 31.07.2010)

mahallelerde ev kiralayanlar kendilerine ayrımcı davranıldığını birçok ev sahibinin kendilerine ev vermek istemediğini belirtmektedir.¹⁵⁵

Raporlama dönemi içinde İstanbul Esenler Tuna Mahallesi'nde Romanlara ait evler okul yapılacağı gerekçesiyle kamulaştırılmıştır.¹⁵⁶ Bir diğer olay İstanbul'un Kadıköy ilçesinde gerçekleşmiştir:

İstanbul'da Kadıköy Belediyesi tarafından kaçak oldukları gerekçesiyle evleri yıkılan bir grup Roman, Ataşehir Kaymakamlığı'nın yanında bulunan yıkıntılar arasında derme çatma çadırlar kurarak yaşamaya başladı. Eşiyle birlikte oldukça kötü koşullarda naylondan yapılmış bir çadırda yaşayan Hüseyin Gani adlı Roman vatandaşın açlık ve bakımsızlık nedeniyle ölümü, devletin zirvesini harekete geçirdi.¹⁵⁷

Yine raporlama döneminde 05.01.2010 tarihinde Manisa Selendi ilçesinde meydana gelen olaylarda ilçede geçmişten beri ikamet eden Romanların evleri, arabaları ve Selendi Çayı kıyısındaki çadırları tahrip edilip yakılmıştır. Toplanan kalabalık "Selendi bizimdir, bizim kalacak", "Romanları istemiyoruz" "vurun Çingenele" sloganları ile Roman'ların yaşadığı Zabar, Eskicami ve Şerefiye Mahallelerine saldırmıştır. 5 ev 6 otomobili yakan saldırganlar Romanların ilçeden gönderilmesini istemiştir. Gerginliğin yatıştırılamaması üzerine 15'i çocuk 74 Roman ilçe dışına çıkarılmıştır. Olaylar sırasında 69 yaşındaki Necdet Uçkun kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir:

"... Belediye Başkanı'nın kışkırtması var. Belediye'nin imkanlarıyla arabalar tahrip edildi. Evlere saldırdılar ve subayımız sayesinde canımızı kurtardık.

30 senedir oradayız ve aramızda husumet yoktu. Kavgamız olmadı. Bunu yapan belediye başkanıdır.

Manisa Valisi, bizimle yaptığı toplantıda, bize kağıtlar uzattı. 'Kendi isteğimizle gitmek istiyoruz' dedirtmeye çalıştı. 'Kendi isteğimizle terk ediyoruz diye yazın ve imzalayın' dedi. Ben bunu yapmadım..."¹⁵⁸

... Selendi'yi terk eden Romanlara "Kendi isteğimlegidiyorum" yazan kâğıt imzalatıldığı öne sürülen Manisa Valisi Celalettin Güvenç, NTV'de sürgün iddiasını reddetti. Ancak "Romanların göçebe hayatı yaşamasının 21. yüzyılın dünyasında insana yakışmıyor" diyerek Romanların artık yaşam tarzlarını değiştirerek yerleşik düzene geçmeleri gerektiğini savundu...¹⁵⁹

Olaylar sonunda Romanlar önce Gördes, ardından Salihli ilçesine gönderilmiştir. Salihli'de de ayrımcılıkla karşı karşıya kalan Romanlar bir kaç aile birlikte aynı evi paylaşmak zorunda kalmışlardır:

Roman ailelerin sorunlarıyla ilgili olarak Salihli Kaymakamı Mesut Yıldırım şunları söylüyor: "Bizim verdiğimiz eşyalar belli standartın üzerinde. Almasalardı. Ev kiralama konusunda gücümüz tükendi. Dar bir zamanda 11'i bile zor bulduk. Başka ev bulamadığımızı ancak kendileri bulduğu takdirde bu evlerin kiralalarını da altı ay süreyle

¹⁵⁵ Sulukule'den taşınmak zorunda kalan farklı kişilerle yapılan görüşmeler

¹⁵⁶ Evrensel, *Tuna Mahallesi'nde Yıkım*, 10.06.2010, http://www.evrensel.net/haber.php?haber_id=70616 (erişim: 31.07.2010)

¹⁵⁷ En Son Haber, *100 bin Roman'a umut*, 16.04.2010, www.ensonhaber.com/100-bin-romana-umut.html (erişim: 31.07.2010)

¹⁵⁸ Ntvmsnbc, *'Vurun Çingenele' dediler!*, 07.01.2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25041212> (erişim: 31.07.2010)

¹⁵⁹ Radikal, *'Vurun cingenele' diyorlardı*, 08.01.2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=973372> (erişim: 31.07.2010)

karşılayabileceğimizi anlattık. Devlet olarak gittiğimizde bile bu Romanlara ev kiralamak istemeyen aileler oldu. Apartmanların önüne set çektiler, ‘Romanları almayız, istemiyoruz’ dediler...’’¹⁶⁰

Kaymakamın ev kiralamada yapılan ayrımcılığı açıkça ifade etmesine rağmen, ayrımcılık yapan kişiler hakkında herhangi bir yasal işlem yapılmamıştır.

Kürtler

Barınma ve konut hakkına Kürtler açısından yerleşim yerlerinin boşaltılması ve ülkenin batı kesimlerinde Kürt kökenlilere ev kiralanması veya satışında karşılaşılan ayrımcılık açısından bakılması mümkündür. Kürtlerin maruz bırakıldığı zorla yerinden edilmelerle ilgili genel bilgi bu raporun eğitim başlığı altında verilmiştir. Zorla yerinden edilen Kürt nüfus bölgenin büyük kentlerinde son derece kötü koşullara sahip konutlarda yaşamaktadır. Diyarbakır Kent Yoksulluk Haritası araştırmasında¹⁶¹ ortaya çıkan sonuçlar sorunun boyutunu göstermektedir. Dört mahallede 5.706 hane bazında yapılan araştırmanın sonuçlarına göre hane başına düşen ortalama kişi sayısı 6,34’tür. 5.706 haneden 3.052’si Diyarbakır’a göçle gelmiş ailelere aittir ve 2.903’ü gecekondü statüsündedir. Toplam hane sayısının 420’si tek odalı haneden, 5286’sı ise iki odalı haneden oluşmaktadır. Görüşülen hanelerden %25,5’inin tuvaleti dışarıda, %22,2’sinin ise banyosu dışarıda bulunmaktadır. Araştırmada elektriği olmayan ev sayısı 58, suyu olmayan ev sayısı 87, kanalizasyonu olmayan ev sayısı ise 337 olarak tespit edilmiştir.

Zorla yerinden edilenlerden batı illerine gelenlerle ilgili yapılan araştırmalarda konut ve barınma sorunu ile bu alanda yaşanan ayrımcılık ortaya konulmuştur. Örneğin Mehmet Barut tarafından 2002 yılında yayınlanan araştırma raporunda¹⁶² göçle İstanbul’a gelenlerin %54,9’unun barınma problemi yaşadığı belirlenmiştir. İHD İstanbul Şubesi’nin 1993-1994 yıllarında değişik illerde göç eden aileler üzerinde yaptığı bir çalışmanın sonuçlarına göre ise; göç edenlerin %89,1’ine kiralık ev verilmemiştir.¹⁶³

Hiçbir önlem alınmadan zorla göç ettirilen nüfus 2004 yılında çıkarılan 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Kanunu’ndan¹⁶⁴ yararlanma konusunda da sorunlarla karşılaşmaktadır. Çoğunlukla boşaltılan köylerdeki yakılıp yıkılan evlerine ait tapularının olmaması nedeniyle 5233 sayılı Kanun’un tazmin edici hükümlerinden faydalanamamışlardır.

Diğer taraftan Türkiye’nin batısında yerleşik Kürtlere yönelik linç girişimleri ile barınma ve konut dokunulmazlığı hakları etnik kökenleri nedeniyle ihlal edilebilmektedir. Örneğin 2006 yılında İzmir Kemalpaşa’da yaşanan olaylar sonrası 100 Kürt ilçeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 01.10.2008 tarihinde ise Balıkesir Ayvalık Altınoluk’ta Kürtlere ait ev ve işyerleri tahrip edilmiş ve araçları yakılmıştır. 26.11.2009 tarihinde Çanakkale Bayramiç’te Kürtlerin yaşadığı Harmanlık Mahallesi girişinde toplanan binlerce kişi Kürtlerin ilçeyi terk etmelerini isteyen sloganlar atarak linç girişiminde bulunmuştur. Kürt öğrencilere yönelik linç

¹⁶⁰ Radikal, *Ayrımcılık peşlerini bırakmadı*, 11.02.2010,

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=979717> (erişim: 31.07.2010)

¹⁶¹ Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve Diyarbakır Yerel Gündem 21, *Diyarbakır Kent Yoksulluk Haritası*, 2010, Diyarbakır, http://www.sarmasik.org/dosya/file/sarmasik_turkce.pdf (erişim: 31.07.2010)

¹⁶² Mehmet Barut, *Zorunlu Göç Araştırması*, Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, 2002, <http://www.akdenizgoeder.org/raporlar/992001MBarutraporu.doc> (erişim: 31.07.2010)

¹⁶³ Bkz. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İnsan Hakları Komisyonu, *Zorunlu Göç Raporu*, 08.04.2004, <http://www.mimarlarodasi.org.tr/index.cfm?sayfa=Belge&Sub=detail&RecID=61> (erişim 10.06.2010)

¹⁶⁴ 27.07.2004 tarihli, 25535 sayılı Resmi Gazete.

olaylarında öğrencilerin bu merkezleri terk etmelerinin istendiği ve öğrencilere ev kiralayan kişilerin de tehdit edildiğine ilişkin iddialar mevcuttur.

Raporlama döneminde batı illerinde okuyan Kürt öğrencilere yönelik linç girişimlerden Aksaray'da Mühendislik Fakültesi öğrencileri¹⁶⁵, Artvin Arhavi'de Meslek Yüksek Okulu öğrencileri¹⁶⁶, Manisa Demirci'de Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri¹⁶⁷, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencileri¹⁶⁸, aynı zamanda ilçeyi terk etmeleri için tehdit edilmiştir. Olaylarda resmi makamlar ile polisin göz yumduğu hatta destek olduğu yönünde iddialar vardır. Özellikle küçük yerlerde saldırılar yanında bu öğrencilere ev kiralayan kişilerin de tehdit edildiğine ilişkin iddialar mevcuttur:

Manisa'da 5 Mayıs gecesi ülkücülerin linç girişimine maruz kalan Kürt öğrencilerinin şimdi de evlerinin işaretlendiği ileri sürüldü. Tehditlerden korkan evsahipleri, öğrencileri evden çıkardı. Bölgede inceleme yapan İHD ise yetkilileri göreve çağırdı.¹⁶⁹

... [Tokat] Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kamu Yönetimi öğrencisi Serdar Vural, Tokat'ta ülkücülerin birçok saldırısına maruz kaldıklarını belirterek, "Burada ülkücüler ve halk tarafından büyük baskıya uğruyoruz. Önce ülkücüler arkadaşlarımıza saldırıyor. Ardından ev sahipleri arkadaşlarımızı evlerinden çıkarıyor..."¹⁷⁰

Kürtlere yönelik en son linç girişimi Hatay'ın Dörtyol ilçesinde yaşanmıştır. 26.07.2010 tarihinde Hatay'da dört polis memurunun hayatını kaybettiği olay sonrasında ilçede yerleşik Kürtlere ait işyerleri tahrip edilmiştir. Göstericiler ırkçı sloganlar kullanarak Kürtlerin ilçeyi terk etmelerini talep etmişlerdir. Olaylar sonrasında BDP Genel Başkanı ve milletvekillerinin ilçeye girişine izin verilmemiştir. İHD tarafından oluşturulan inceleme heyeti 30.07.2010 tarihinde ilçeye giderek olayla ilgili rapor hazırlamıştır. Heyet raporunda olayın planlı bir saldırı olduğu, saldırı sırasında kamu idarecilerinin gerekli tedbirleri yeterli düzeyde almadıkları, ilçede yaşayan Kürtlerin can ve mal güvenliklerinden endişe edildiği belirtilmiştir.

Kürtlere konut kiralamada ayrımcı uygulamayı raporlama döneminde kapatılan DTP eski Eş Başkanı ve eski Mardin Milletvekili Ahmet Türk yaşamıştır. 02.01.2010 tarihinde yaşanan olayda Ankara'nın Oran semtinde kiralamak istediği ve kira sözleşmesi yaptığı evin sahibi, daha sonra sözleşmeyi feshetmiştir. Tuttuğu eve taşınmak için eşyaların nakliyesine başlayan Ahmet Türk, ev sahibinin vazgeçmesi üzerine eşyaları tekrar eski eve göndermiştir. İddiaya göre ev sahibi, yakın çevresinden "Ona nasıl evini kiralarsın" tepkisi aldıktan sonra sözleşmeyi feshetmiştir.¹⁷¹

Rumlar ve Ermeniler¹⁷²

İzleme çalışmasının yapıldığı döneme ait, barınma hakkına erişim konusunda Rum ve Ermeni grubuna yönelik ayrımcılık içeren herhangi bir vakaya rastlanmamıştır.

¹⁶⁵ ANF, 07.01.2010, www.firatnews.com (erişim: 31.07.2010)

¹⁶⁶ ANF/DİHA, 18.01.2010, www.firatnews.com (erişim: 31.07.2010)

¹⁶⁷ Günlük, 10.05.2010

¹⁶⁸ DİHA, 29.05.2010, www.hakkarinews.com (erişim: 31.07.2010)

¹⁶⁹ Manisa-DİHA, *Manisa'da Kürt öğrencilerin evleri işaretleniyor*, 10.05.2010

¹⁷⁰ Hakkari News/DİHA, *Tokat'ta Kürt öğrencilere karşı ittifak*, 29.05.2010, http://www.hakkarinews.com/news_detail.php?id=3771 (erişim: 31.07.2010)

¹⁷¹ İnan Türk, *Ahmet Türk'e ev sahibi şoku!*, Gazete Habertürk, 02.01.2010, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/197807-ahmet-turke-ev-sahibi-soku> (erişim: 31.07.2010)

¹⁷² Barınma hakkına erişim açısından Ermeni ve Rum azınlık grupları benzer sorunlarla karşılaştıkları için ortak başlık altında ele alınmıştır.

Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenler

Türkiye’de sığınmacı ve mülteci statüsünde bulunan kişiler 492 sayılı Harçlar Kanunu çerçevesinde ikamet harcına tabidir.¹⁷³ Sığınma başvurusunda bulunan kişiler ikamet harcının ödenmesi ile “kimlik numaralarını” ve altı aylık ikamet tezkerelerini almaya hak kazanmaktadırlar. İkamet tezkeresinin her altı ayda bir yenilenme yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük, hiçbir maddi geliri bulunmayan sığınmacı ve mültecilere ciddi bir mali külfet getirmektedir.

23.03.2010’da İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Mülteci ve Sığınmacılar İle İlgili Genelge¹⁷⁴ ile Harçlar Kanunu’nun 88. maddesi’nin (d) bendi gereğince maddi durumu uygun olmayan sığınmacı ve mültecilerin ikamet harcından muaf olması söz konusu olmuştur. Ancak alanda çalışan sivil toplum örgütleriyle yapılan görüşmelerde bu uygulamanın her ile göre değişiklik gösterdiği, harçtan muaf olma kararının herhangi bir ölçüte dayanmaksızın, o ildeki yabancılar şube müdürlüklerinin aldığı kişisel kararlar doğrultusunda belirlendiği tespit edilmiştir. Bu durum, benzeri şartlara sahip olan sığınmacı ve mülteciler arasında farklı, dolayısıyla ayrımcı uygulamaya neden olmaktadır. Aynı maddenin (e) bendinde, “Türk aslından olup Türk kültürüne bağlı ecnebi uyruklular”ın harçtan muaf tutulacağı belirtilmektedir. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, bu madde uygulanması esnasında uygulanan ölçütlere ilişkin araştırma ekibince yapılmış olan bilgi edinme başvurusuna “konunun görev alanlarına girmediği” gerekçesini öne sürerek yanıt vermemiştir. Ancak, etnik kökene vurgu yapan bir maddenin harçtan muafiyet koşulları arasında yer alması, aynı koşullara sahip diğer yabancı uyruklu kişiler açısından ayrımcı uygulama oluşturacak niteliktedir ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere aykırıdır. Yine aynı şekilde, ikamet tezkeresinin ret olacağı haller için “Türk örf ve adetlerine” vurgu yapılarak “Türk kanun veya örf ve adetleriyle yahut siyasi icabatla telif edilemeyecek durumda olan veya faaliyette bulunan;... yabancılar ikamet tezkeresi verilmez”¹⁷⁵ ifadesi kullanılmaktadır.

Mülteci ve sığınmacıların Türkiye’de serbest dolaşım hakları yoktur. İkamet edebildikleri iller Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlükleri tarafından tespit edilmiş “uydu kent” olarak tanımlanan 21 il ile sınırlandırılmıştır.¹⁷⁶ Mülteci ve sığınmacılar ikamet ettikleri bu illerde talebe göre her gün veya her hafta “yoklama” gerekçesiyle buldukları illerin Emniyet Yabancılar Şube Müdürlüklerine imza vermekle yükümlüdürler. Herhangi bir nedenle il dışına çıkmaları ise yine Emniyet Müdürlüğü’nden alınacak izne tabidir. Bu uygulama kişinin seyahat özgürlüğünün yanı sıra kalacağı yeri seçme hakkını da kısıtlamaktadır. Mülteci ve sığınmacıların, Türkiye’de geçerli bir belge (çalışma izni, turist vizesi, vb. belgeler) ile bulunan diğer yabancı uyruklu kişiler ve ülkenin kendi vatandaşları kadar bu haktan yararlanma hak ve özgürlüğüne sahip olması gerekmektedir.

¹⁷³ 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanununun 3. maddesi, İl Emniyet Müdürlüğü, Pasaport, Yabancılar, Pasaport-Yabancılar Şube Müdürlükleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliğinin 17. ve 27. maddeleri gereğince; “illeri dâhilinde bulunan yabancıların ikamet, çalışma, vize, öğrenim, evlenme, mülk edinme ve diğer amaçlarla ikamet tezkeresi taleplerine ilişkin müracaatların alınarak, uygun görülen taleplerin mevzuat dâhilinde re’sen yerine getirilmesi ve ikamet tezkerelerinin tanzimi ile tanzim edilen ikamet tezkerelerinin ilgililere teslimi İl Emniyet Müdürlüklerine bağlı Yabancılar/Pasaport-Yabancılar Şube Müdürlüklerinin” yetki ve sorumluluğunda bulunmaktadır.

¹⁷⁴ Genelge için bkz. http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=4537 (erişim: 31.07.2010)

¹⁷⁵ 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’un 7. maddesi (B) bendi. Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.3.5683&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (erişim: 31.07.2010)

¹⁷⁶ Uydu kentler şu illerde bulunmaktadır: Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Hakkari, Isparta, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Silopi, Sivas, Tokat, Van ve Yozgat.

Türkiye’de geçici süre ikamet eden sığınmacı ve mülteciler kalacakları konutları kendi imkânlarıyla temin etmek zorundadırlar. Çoğu, maddi imkânsızlıkları nedeniyle kötü şartlar altındaki bina ve/veya evlerde, yetersiz koşullarda yaşamak zorundadır. Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu’nun 2010 yılı Haziran ayında mülteci ve sığınmacıların kaldıkları yerler ile Yabancılar Şube Müdürlüğü’nde yaptığı inceleme sonunda hazırladığı rapor barınma hakkına erişimin yetersizliğine dair bulgular içermektedir:

Yaşanılan evler genelde kullanılmayan terk edilmiş ve insanca yaşamın mümkün olmadığı yerlerdir ve bu yerlerin sahiplerine kira verilmekte ve bu şekilde yaşamlarını idame ettirmektedirler... Bu kişilere zorunlu sevk işlemi yapılmakta, bu durumda yol paraları ödenmeksizin ilden ayrılın denmekte, başka bir ile gönderilip öylece bırakılmakta ve hiçbir yerleştirme işlemi uygulanmamaktadır. Bu durumda zaten çok zorlu şartlar altında bulunarak ilimize alışmış bu kişiler yeniden başka bir ilde en başa döndürülmekte ve yaşamları açısından çekilmez acılar yaşatmaktadır.¹⁷⁷

Mülteci ve sığınmacılar ev kiralamada ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Birçok kişi, farklı ülkelerden gelen bu kişilere evlerini kiralamak istememekte veya çok kötü şartlardaki evleri çok yüksek fiyatlara kiralamaktadırlar. Alanda çalışan STÖ’ler, farklı dine ve/veya ırka sahip olduğu için evlerini kiralamak istemeyen mülk sahipleri veya emlakçılarla karşılaştığını dile getirmektedir:

Hıristiyan olduğu için veya siyah olduğu için ev verilmeyen veya farklı bir dine mensup oldukları için evlerinden atılan insanlar var. Örneğin geçtiğimiz Christmas’ta [Noel] aynı evde kalan üç sığınmacıyı, ev sahipleri “ben evimde Hıristiyan istemem” diyerek, kendileri evde yokken eşyalarını sokağa atıp, kapının kilidini değiştirdi. İnsanlar kendilerini bir anda sokakta buldular... Birçok kişi bu nedenle sokaklarda kalmak zorunda kalıyor, bu da onları her türlü istismara açık hale getirebiliyor...¹⁷⁸

Benzeri bir durum uydu kentlerden birinde yaşanmış, apartman sakinleri buldukları mekânda “mülteci” istemediklerini söyleyerek aynı evde kalan kadın mültecileri evlerinden zorla tahliye ettirmişlerdir.

Görüşme esnasında araştırma ekibinin karşılaştığı bir durum, konuyla ilgili yaşanan zorluğun çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Mülteci ve sığınmacılarla ilgili çalışan bir sivil toplum örgütü, psikiyatrik rahatsızlığı bulunan ve ev bulamadığı için sokakta kalmak zorunda kalan bir sığınmacıya yer bulabilmek için Mülteci İnisyatifi’ni telefonla aramış, ancak bu konuda herhangi bir olumlu çözüm önerisi getirilememiştir. Bu grupta, psikiyatrik rahatsızlığı bulunanlar gibi uyuşturucu bağımlılığı olanlar veya uzun süreli tedavi gerektiren bir bulaşıcı hastalığı olanlar için tedavi görmek kadar barınacak yer bulmak oldukça problemlidir. Örneğin bu özelliklerden herhangi birini taşıyan ve şiddete maruz kalan mülteci ve sığınmacı kadınlar sığınma evlerine kabul edilmemektedirler.¹⁷⁹

Mülteci ve sığınmacıların kalabilecekleri herhangi bir sığınma evi veya konuk evi bulunmamaktadır. Ancak bu kişilerin 23 ildeki İl Emniyet binalarında bulunan ve “misafirhane” ve/veya Geri Gönderme Merkezi adı verilen yerlerde sınır dışı edilmek üzere veya suça karışan kişilerle bir arada tutuldukları beyan edilmektedir.

¹⁷⁷ Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Mülteci Sığınma Yerleri ve Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubede Yapılan İncelemeler: İnceleme Raporu*, Haziran 2010

¹⁷⁸ Mülteci İnisyatifi temsilcisi ile yapılan özel görüşme, 29.07.2010

¹⁷⁹ Bkz. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün sığınmacı/mültecilere ait işlemler hakkındaki 2010/03 sayılı Genelgesi, <http://www.shcek.gov.tr/userfiles/pdf/2010-03SayiliGenelge.pdf> (erişim: 31.07.2010)

Gerek sığınma talebinde bulunanlar gerek ise sınır dışı edilmek üzere bekletilenlerin 45 kişilik emniyet misafirhanesinde tutulduğu beyan ve tespit edilmiştir...

Sonuç olarak yasal veya yasadışı yollardan ülkemize giriş yapan sığınmacıların sığınmacı kartı alınıncaya kadar veya sınırdışı edilinceye kadar tutulabilecekleri emniyetin 45 kişilik misafirhanesi dışında bir yerin bulunmadığı, sayının 45 üzeri olması durumunda ciddi sıkıntıların doğacağı, devletin hali hazırda bu durumda ciddi zafiyetler yaşadığı tespit edilmiştir... İleriye yönelik olumlu projeler olsa da mevcut durumda koşulların olumsuz olduğu değerlendirilmiştir.¹⁸⁰

Benzeri bir tespit ile TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun Türkiye'de bulunan mülteci, sığınmacı ve yasa dışı göçmenlerin sorunlarına ilişkin hazırladığı raporda da¹⁸¹ karşılaşılmaktadır. Edirne (Tunca), Kırklareli (Gaziosmanpaşa), İstanbul (Kumkapı) illerinde bulunan Geri Gönderme Merkezleri'nde yapılan araştırmada, sığınmacılar, mülteciler, çocuklar, sınır dışı edilecek olan kişilerle, farklı suçlara karışmış yabancı uyruklu kişilerin bir arada tutulduğu tespit edilmiştir. Raporda, merkezlerde kadınlar ve erkeklere ait ayrı bölmeler olduğu belirtilmesine rağmen, ailelerin bir arada kalabilecekleri mekânların olup olmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak daha önce yayınlanan rapor ve araştırmalarda bu tür mekânların olmadığı belirtilmiştir.¹⁸²

Geri Gönderme Merkezleri'nin yeterli yaşam standartlarına sahip olup olmadığı konusunda yapılan araştırma, devlet güvencesi altında bulunan mekânların insanca yaşam standartlarını sağlama konusunda oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan araştırmaya katılanların verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında merkezlerin standartları arasında ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin Kırklareli Kampında kalanların büyük çoğunluğu sorulara genellikle olumsuz yanıt verirken, bulgular Edirne ve İstanbul'da sorunun içeriğine göre farklılık göstermektedir.¹⁸³

Buradaki temel sorunlardan biri, herhangi bir suç işlemediği halde çoğu zaman ülkeye belgesiz giriş yapmak zorunda kalan kişilerin gözetim altına alınması ve kapalı mekânlarda tutulmak zorunda bırakılmasıdır. Uluslararası standartlar mültecilik statüsüne başvurabilecek kişilerin yasadışı yollarla (kimliksiz, insan ticareti, vs.) giriş yapması durumunda "keyfi olarak" cezalandırılması veya alıkonulmasını yasaklamaktadır.¹⁸⁴ Ayrıca bu alıkonmaların hukuka uygunluğu ve süresiyle ilgili herhangi bir yargı denetimi de mümkün değildir.¹⁸⁵

Sığınmacı ve mültecilerin, kendi ülkelerini ve evlerini terk etmek zorunda kalarak, farklı ülkelerin koruması altında bulunan dezavantajlı bir grubu oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda bu kişilerin temel haklarına erişimleri konusunda barınma hakkına erişimin öncelikli olduğu gözükmektedir. Konut hakkının özellikle gelir düzeyi veya ekonomik kaynaklara erişim düzeyine bakılmaksızın herkes için güvence altına alınması zorunluluğunun mülteci ve sığınmacılar için de sağlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin göç ve iltica ile ilgili AB uyum standartlarını sağlamaya yönelik yaptığı çalışmaları içinde mülteci ve sığınmacılara yönelik barınma merkezleri yapma planları bulunmaktadır. Ancak, raporun hazırlanma sürecinde bu merkezlerin yapımıyla ilgili herhangi

¹⁸⁰ Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Mülteci Sığınma Yerleri ve Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubede Yapılan İncelemeler: İnceleme Raporu*, Haziran 2010

¹⁸¹ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, a.g.e.

¹⁸² Helsinki Yurttaşlar Derneği, *İstenmeyen Misafirler: Türkiye'de "Yabancı Misafirhaneleri"nde Tutulan Mülteciler*, Kasım 2007, http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/multeci_gozetim_raporu_tr.pdf (erişim: 31.07.2010)

¹⁸³ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, a.g.e., bölüm IV, soru 8, 9, 10.

¹⁸⁴ Bkz. BMMYK Sığınmacıların Alıkonulması ile İlgili Uygulanacak Standartlar Hakkında Kılavuz, Şubat 1999. İngilizcesi için bkz. <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3c2b3f844.pdf> (erişim: 31.07.2010)

¹⁸⁵ Bkz. bu raporun Mal ve Hizmetlere Erişim bölümü.

bir çalışma başlatılmamış, barınma hakkına erişimle ilgili yaşanan mağduriyeti giderici herhangi bir tedbir alınmadığı tespit edilmiştir.

Herhangi bir şekilde iltica ve sığınma prosedürüne girememiş, düzensiz göç nedeniyle Türkiye’de bulunan kişiler, mülteci ve sığınmacılarla konut bulma ve kiralama konusunda benzeri olumsuzlukları yaşamaktadırlar.

Çeçenler

Birçoğu İstanbul’da ikamet eden Çeçenlerin çıkartılan “gizli bir genelge” ile ikamet harcı ödemedikleri kendi beyanları doğrultusunda bilinmektedir. Türkiye’de buldukları süre içinde herhangi bir yasal statüye sahip olmayan Çeçenler İstanbul’da Fenerbahçe, Ümraniye ve Beykoz olmak üzere üç farklı yerde toplu olarak ikamet etmektedirler.

Fenerbahçe burnundaki parkın sınırında kurulu bulunan kampta 2010 yılı Haziran ayı itibarıyla 188 kişi ikamet etmektedir. Yaklaşık 60 ailenin bulunduğu kampta 86 çocuk bulunmaktadır.

Asıl olarak TCDD çalışanları için yazlık kamp olarak yaptırılmış olan kamp, yan yana dizilmiş 6-10 m²’lik briket barakalardan oluşmaktadır. Deniz kenarında olan Fenerbahçe Kampı’nın en önemli sorunlarından biri nem ve ısınma problemidir. Bu iki faktör kampta yaşayanların sağlığını ciddi şekilde tehdit etmektedir. Barakalarda ciddi ısınma sorunu yaşanmakta banyo ve tuvaletin az sayıda ve ortak olması beraberinde temizlik ve hijyen sorununu da getirmektedir. Kampın elektrik ve suyu TCDD tarafından karşılanmaktadır. Kampta yaşayanlar herhangi bir kısıtlama olmamasına rağmen zorunda kalmadıkça kamp dışına çıkmadıklarını belirtmişlerdir. Buldukları semtte yaşayanlarla hemen hemen hiçbir iletişimleri yoktur. Buldukları semtin gelir seviyesinin yüksek olması bu tecridin en büyük sebeplerindedir. Çocuklar kampın bahçesinde oynamakta, semtteki park, oyun bahçesi gibi ortak alanları kullanmamaktadır. Kampta yaşayanlar, zaman zaman çocukların sesinden rahatsız olan komşular tarafından kamptan atılmakla tehdit edildiklerini, semt sakinlerinin kimi zaman kendileri için “yamyam” veya benzeri kötü sıfatları kullandıklarını ifade etmişlerdir.¹⁸⁶

MAL ve HİZMETLERE ERİŞİM

Hukuki Düzenlemeler

Uluslararası Mevzuat

AB Konseyi 2000/43/EC sayılı Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair Direktif’te ırk veya etnik kökenine bakılmaksızın herkesin katılımına imkân veren demokratik ve hoşgörülü toplumların gelişmesini sağlamak için, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılık alanında alınacak tedbirlerin, sosyal avantajlar ve mal ve hizmetlere erişim ile bunların arzı gibi alanları da kapsamı gerektiği ifade edilmektedir.

AGİT Oslo Tavsiyeleri, azınlık mensuplarının adalet ve özgürlükten mahrum kalma durumu dâhil tüm kamu hizmetleri yanında radyo ve televizyon organlarından, ekonomik aktivitelerinden (makul sınırlar çerçevesinde), kültürel ve sportif faaliyetlerden (kamu destekleri dâhil olmak üzere) ve din hizmetlerinden kendi dillerinde faydalanma haklarının güvence altına alınmasını önermektedir.

¹⁸⁶ Fenerbahçe Kampında yapılan görüşmeler, Haziran 2010.

Ulusal Mevzuat

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun, "Tarafsızlık ve devlete bağlılık" başlıklı 7. maddesinde devlet memurlarının "görevlerini yerine getirirlerken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım..." yapamayacakları hükmü mevcuttur. 7. madde düzenlemesi ile kamu hizmetini alanlara yönelik ayrımcılık yasaklanmıştır. Ancak ayrımcılık içermeyen kamu hizmeti kriterlerinin belirlenmemiş olması, ayrımcılığı memurların algısına bırakmaktadır. Ayrıca uygulamanın izlenmesine ilişkin bir mekanizma bulunmamaktadır.

Aynı kanunun 125. maddesinin "kademe ilerlemesinin durdurulması" ile ilgili D fıkrasının I bendinde "görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşüncü, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak,..." kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiil ve haller arasında yer almaktadır. Maddenin uygulamada işlerliğine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Ayrımcılık" başlıklı 122. maddesi şu şekildedir:

Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, özürlülük, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak;

a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hallerden birine bağlayan,

b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,

c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,

Kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.

122. maddede başka ayrımcılık temelleri yanında etnik köken de zikredilmemektedir. "Benzeri sebepler" ifadesi ile açık uçlu bir düzenleme yapılmıştır. Ancak "benzeri sebeplerle" ilgili herhangi bir içtihat bulunmamaktadır. Bu durum ceza hukukunun temel ilkesi olan kanunsuz suç ve ceza olamayacağı ilkesi ile birlikte düşünüldüğünde maddede açıkça sayılmayan etnik köken ayrımcılığının madde kapsamında değerlendirilmemesi riski mevcuttur. Ayrıca düzenleme doğrudan ayrımcılığı yasaklamakta, dolaylı ayrımcılık konusunda bir hüküm içermemektedir.

Türkiye'de merkezi ve yerel kamu hizmetlerinde ayrımcılığın önlenmesi ile ilgili özel bir uygulama planı/politika belgesi, ayrımcı olmayan hizmet sunumuna ilişkin ölçütler ya da hizmetlerin sunumunda ayrımcılığı izleyen herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır.

Hükümetin Eylem ve Politikaları

Gayrimüslim Azınlık mensuplarının kamu hizmetleri alanında ayrımcı uygulamalara maruz kalmasını önlemek amacıyla 13.05.2010 tarihinde Başbakanlık tarafından 2010/13 sayılı Genelge yayımlanmıştır.¹⁸⁷

Tespit Edilen Ayrımcılık Vakaları

Romanlar

Raporlama kapsamında yapılan görüşmelerde Bartın hariç olmak üzere belediye hizmetlerinden faydalanma konusunda gerçekleşmiş çeşitli ayrımcı uygulamalar dile getirilmiştir.

¹⁸⁷ 2010/13 sayılı Başbakanlık Genelgesi, http://www.basbakanlik.gov.tr/genelge_pdf/2010/2010-0010-006-5862.pdf (erişim: 31.07.2010) veya 13.05.2010 tarihli ve 27580 sayılı Resmi Gazete.

Raporlama döneminde İstanbul'da yapılan Roman Açılımı toplantısından dönen 150 Romanın Balıkesir'in Susurluk ilçesinde dinlenme tesislerine alınmadığı iddia edilmiştir. Konuyla ilgili olarak İzmir Roman Dernekleri Başkanı Abdullah Cıstır, "daha dönüş yolunda vatandaşlarımıza ayrımcılık yapıldı. Sözlerle değil, somut adımlarla bu açılım yapılmalı" demiştir.¹⁸⁸

Yine izleme döneminde Manisa Selendi'de yaşanan olaylarla ilgili olarak Burhan Uçkun şu iddialarda bulunmuştur:

Olay sigara içme kavgası değildi. Ben kahveye gittim ve çay içmek istedim. "Çingenelere çay vermem" cevabı alınca tartışma çıktı ve beni dövdüler. Önce hastaneye ardından da karakola götürüldüm. Babam da karakola geldi. Orada beni dövenleri görünce; rahatsızlığı da vardı, sinirlendi ve vefat etti.¹⁸⁹

Bu iddia ile ilgili olarak herhangi bir yasal başvuru yapıp yapılmadığı bilinmemektedir.

Kürtler

Türkçe bilmeyen Kürtler kamu hizmetlerine erişim açısından genel olarak dezavantajlı durumdadır. Türkçe bilmeyen Kürtlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Anadilde kamu hizmetlerinden faydalanamamak bu nedenle daha çok kadınları dezavantajlı duruma getirmektedir. Cezaevlerinde Kürtçe konuşan, tutuklu ve hükümlülerin çeşitli baskılarla karşılaştığı ve yasalarca tanınan bir dizi haktan yararlanamadıklarına dair şikâyetler vardır.

Raporlama döneminde Edirne F Tipi Cezaevi¹⁹⁰, Mardin E Tipi Cezaevi¹⁹¹, Van F Tipi Cezaevi¹⁹², Aydın E Tipi Cezaevi'nde¹⁹³ kalan tutukluların Kürtçe mektup yazmaları ve Kürtçe yayınlardan edinmeleri yasaklanmıştır.

Bir süredir Kürtler tarafından talep edilen, camilerde Kürtçe vaaz talebi raporlama döneminde 05.05.2010 tarihinde Türkiye Diyanet ve Vakıf Görevlileri Sendikası (Diyanet-Sen) Diyarbakır Şubesi tarafından bir kez daha dile getirilmiş ve camilere Kürtçe bilen imam atanması talep edilmiştir.¹⁹⁴

Ermeniler ve Rumlar¹⁹⁵

Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklar mal ve hizmetlere erişim konusunda birçok alanda hak ihlali ve ayrımcı muameleye maruz kalmaktadır. 13.05.2010 tarihinde Başbakanlık

¹⁸⁸ Turaç Top, *Açılımcı Romanlar tesislere alınmadı*, Milliyet/DHA, 16.03.2010, <http://www.milliyet.com.tr/acilimci-romanlar-tesislere-alinmadi/siyaset/haberdetayarsiv/16.03.2010/1211924/default.htm> (erişim: 31.07.2010)

¹⁸⁹ Bianet, *Manisa'da Ayrımcılık Romanlara İrkçi Saldırıya Dönüştü*, 06.02.2010, <http://bianet.org/bianet/bianet/119309-manisada-ayrimcilik-romanlara-irkci-saldiriya-donustu> (erişim: 31.07.2010)

¹⁹⁰ Günlük, *İki satır Kürtçe'ye bile izin verilmiyor*, 07.02.2010. Haber için bkz. Mazlumder, *07 Şubat 2010 İnsan Hakları İhlal Haberleri*, <http://www.mazlumder.org/yazdir.asp?haber=7992> (erişim: 31.07.2010)

¹⁹¹ İHD Mardin Şubesi, *Mardin E Tipi Kapalı Cezaevi Raporu*, 10.06.2010, <http://www.ihdmardin.org.tr/sube-raporlari/134-mardin-e-tipi-kapali-cezaevi-raporu-10062010.pdf> (erişim: 31.07.2010)

¹⁹² Ertuğrul Mavioğlu, *İşte dünyanın en pahalı gazetesini*, Radikal, 12.02.2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=979915> (erişim: 31.07.2010)

¹⁹³ Gündem, *400 kişilik cezaevinde bin 200 tutuklu bulunuyor*, 28.02.2010. Haber için bkz. Mazlumder, *28 Şubat 2010 İnsan Hakları İhlal Haberleri*, http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=8072 (erişim: 31.07.2010)

¹⁹⁴ Aknews, *Kürtçe Bilen İmam Talebi*, 05.05.2010, <http://www.aknews.com/tr/aknews/3/142378> (erişim: 31.07.2010)

¹⁹⁵ Mal ve hizmetlere erişim açısından Ermeni ve Rum azınlık grupları benzer sorunlarla karşılaştıkları için ortak başlık altında ele alınmıştır

tarafından yayınlanan Gayrimüslim Azınlıklara Mensup Türk vatandaşları ile ilgili Genelge’de yer alan “bu vatandaşlarımızın Devlet önündeki iş ve işlemlerinde kendilerine güçlük çıkarılmaması, haklarına hanel getirilmemesi, ilgili mevzuat gereği olduğu gibi, Devletimizin ve Türk ulusunun bir parçası olduklarının kendilerine hissettirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır”¹⁹⁶ ifadesi azınlık mensuplarının maruz kaldıkları ayrımcı uygulamaların resmi makamlar tarafından kabulü anlamına gelmektedir.

Azınlık vakıflarının 1936 yılında verdikleri mal beyanı esas alınarak, bu tarihten sonra elde ettikleri mallara 1974 yılında Yargıtay Genel Kurulu Kararı ile el konulmuştur. 20.02.2008 tarih 5737 sayılı Yeni Vakıflar Kanunu ile üçüncü şahıslara geçmeyen mal varlıklarının geri iadesinin önü açılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 5, 6, 12, 14, 25, ve 26. maddelerinin iptali için, Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur. CHP’nin açtığı dava ve kullandığı gerekçeler, Türkiye’deki “gayrimüslim” azınlık mensuplarının hâlâ “vatandaş” olarak görülmediğinin bir ifadesidir:

“Diaspora ve lobiler aracılığıyla cemaat vakıflarının,... Türkiye’nin ulusal güvenliği için büyük tehditler oluşturması mümkündür.”

...
“...özellikle Ermenilerin sürekli dünya gündemine taşıdıkları ‘Sözde soykırım iddiaları’nyı yoğun olarak yaşadığımız günümüzde bir de bu vakıflara gayrimenkul edinme hakkı tanınması, verilebilecek en büyük taviz niteliğini taşımaktadır... Büyük Ermenistan’ın kurulmasına zemin hazırlayıcı niteliktedir...”¹⁹⁷

Anayasa Mahkemesi iptal istemini reddetmiştir.

Azınlık vakıfları, alınan bu tedbirlere rağmen, el konulan malların iadesi ile ilgili açılan davalarla ilgili sürdürülen çalışmalarda güçlüklerle karşılaşıldığını belirtmektedir. Vakıfların talep ettiği 1.410 taşınmazın 96 adedi kabul edilirken geriye kalanlardan 943’ünden eksik belge talep edilmiş, 347 taşınmaz ise doğrudan reddedilmiştir.¹⁹⁸ Geri gönderilen dosyalarda ise hangi belgelerin eksik olduğunun belirtilmediği ifade edilmektedir.¹⁹⁹

Mal varlıklarının iadesi konusunda, 1936 beyannamesinde yer alıp, “tapuda kaydı yok” denilen 575 adet taşınmaz ile kanunda yer almadığı için belediyelere geçen taşınmazlar (başta mezarlıklar olmak üzere) geri talep edilememektedir.

Kanunun sınırlılığı ve devlet kurumlarında karşılaşılan güçleştirici uygulamalar var olan hakların kullanılması açısından kısıtlamalar getirmektedir. Vakıflarla ilgili yaşanan sorunlar azınlıklara karşı uygulanan, zorlaştırıcı nitelikteki tutum ve davranışların devam ettiğinin bir göstergesidir.

Türkiye vatandaşı olup, Ermeni ve Rum kökenli olan kişiler maruz kaldıkları ırkçı ve etnik kökene yönelik söylem ve eylemlerin savunulması sürecinde çoğu zaman mağdur pozisyona düşmektedirler. Hrant Dink vakasında net bir şekilde görülen bu durum günlük pratiklerde de kendini göstermektedir. Marmaris’te yaşayan Elizabet Pıçakçı, komşularının ırkçı davranışlarına maruz kaldığı ve 20.05.2010 günü kendisine “Ermeni, şerefsiz köpekler” diye bağırdığı için komşusu hakkında suç duyurusunda bulunmuş, ancak kimsenin dosyayı

¹⁹⁶ 2010/13 sayılı Başbakanlık Genelgesi, a.g.e.

¹⁹⁷ AGOS, *Yeni Vakıflar Kanunu Anayasa’ya Aykırı Değil*, 25.06.2010, http://www.agos.com.tr/index.php?module=news&news_id=14194 (erişim: 31.07.2010)

¹⁹⁸ Mayda Saris, *Sonuçlar Tatmin Etmedi*, AGOS, 19.03.2010, http://www.agos.com.tr/index.php?module=news&news_id=13607 (erişim: 31.07.2010)

¹⁹⁹ AGOS, *Yeni Vakıflar Kanunu Anayasa’ya aykırı değil*, a.g.e.

almak istememesi nedeniyle olaydan on beş gün sonra davayı üstlenecek bir avukat bulabildiğini belirtmiştir.²⁰⁰

Uluslararası sözleşmeler devletlerin azınlık gruplarının kendi dillerinde kamu hizmetlerinden yararlanma haklarını güvence altına almasını öngörmektedir. Türkiye’de bu konuda herhangi bir yasal mevzuat olmasa da Lozan Barış Antlaşması’nın 39. maddesi Türk uyruklu olup farklı dil konuşanlara mahkemelerde kendi dillerini sözlü kullanma hakkı tanımıştır. Ancak, 08.02.2010’da görülen Hrant Dink davasında gizli tanık mahkemede tercüman olmaması nedeniyle dinlenememiştir. Mahkeme Başkanı Erkan Canak’ın şu sözleri, devletin azınlık mensubu yurttaşların haklardan eşit şekilde yararlanabilmeleri için gerekli önlemi almadığını göstermektedir: “Gizli tanık Türkçe’yi tam bilmiyormuş. Polis gizli tanığın Türkçe’yi tam konuşmadığını söyledi. Tercüman da bulunmadığı için gizli tanığı çağırmadım. Tercüman hazır olsaydı polis gizli tanığı getirecekti. Bir dahaki oturumda hazır edilmesini ve tercüman da istenmesini kararlaştırdık.”²⁰¹

Sünni Müslümanlar için din görevlilerinin yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak farklı inanışa sahip azınlık mensupları kendi dini pratiklerini yerinde uygulayacakları ibadethanelerin bakımı kadar din görevlilerinin istihdamını da kendileri üstlenmekle yükümlüdürler. Bu durum, devletin Sünni Müslüman vatandaşları ile farklı inanca sahip vatandaşları arasında uyguladığı bir ayrımcılık anlamına gelmektedir.

Türkiye’de, Sünni Müslüman din görevlileri haricinde farklı din grubuna mensup din görevlilerinin yetiştirilmesine olanak sağlanmamaktadır. İbadetin dışında, cenaze, doğum gibi dini tören gerektiren durumlarda din görevlisi sayısı yeterli olmadığı için gerektiğinde başka kiliselerden din görevlisi getirilmektedirler. Hatay’ın Samandağ ilçesinde bulunan ve Ermeni köyü olan Vakıflıköy’ün kilisesi olmasına rağmen, 2002 yılından bu yana din görevlisi bulunmamaktadır. Köyde ölüm başta olmak üzere, vaftiz töreni gibi törenler için din görevlisi İstanbul’dan getirilmektedir. Yol ve diğer masraflarıyla birlikte oldukça maliyetli olan bu hizmetin bedeli cemaatin bireyleri tarafından ödenmektedir.²⁰² Oysaki, Sünni Müslümanlar için cenaze törenleri belediyeler tarafından ücretsiz karşılanmaktadır. Farklı inanışa sahip vatandaşları arasında var olan bu ayrımcı uygulama “Türk” ve “Müslüman” olanı işaret ettiği için aynı zamanda bir etnik ayrımcılık oluşturmaktadır.

Mülteci, Sığınmacı ve Göçmenler

Uluslararası sözleşmeler gereğince mülteci ve sığınmacılara, temel haklara erişim konusunda vatandaşlarla eşit imkânlar sağlanması, hatta dezavantajlı bir grubu oluşturdukları için kendilerine öncelik tanınması gerekmektedir. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu sınırlama ile sadece Avrupa’dan gelen kişilere mülteci olma hakkı tanımıştır.

“Göçmenlik” statüsü için de benzeri bir ayırım, Türk soyundan olan yabancılarla olmayanlar arasında da yapılmaktadır. Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı kişilere tanınan göçmenlik hakkı, vatandaş olma hakkını da beraberinde getirmektedir. Örneğin, 1992 yılında Ahıska Türkleri için çıkartılan 1992 tarihli 3835 sayılı Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun’la sadece Türkiye’ye göç eden Ahıska Türklerine değil, kendi topraklarında kalmak isteyenlere de çifte “vatandaşlık” verilmesi öngörülmüştür.

5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 8. maddesi gereğince vatandaşlığını anne ve babasından doğumla kazanamayan çocuklar doğumlarından itibaren Türk vatandaşı

²⁰⁰ Vartan Estukyan, *Marmaris’te Irkçı Saldırı*, AGOS, 28.05.2010, AGOS, http://www.agos.com.tr/index.php?module=news&news_id=14013 (erişim: 31.07.2010)

²⁰¹ Radikal, *Dink davasındaki ‘gizli tanık’ skandalının arkasında şaşırtıcı ihmalkarlık*, 09.02.2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=979415> (erişim: 31.07.2010)

²⁰² Vakıflı Köyü Kalkındırma Derneği Başkanı ile yapılan görüşme, 20.07.2010.

sayılmaktadırlar. Ancak, sığınmacı, mülteci veya göçmenlerin çocukları bu tanıma uygun olsalar da var olan haktan yararlanamamaktadırlar. Çeçenlerin yaşadığı kampta kalan bir kadın “yeni doğan iki çocuğunu da kayıt ettiremediğini, çocuklarının biri 18 biri 6 aylık olmasına rağmen nüfus kağıtlarının bulunmadığını” belirtmiştir.²⁰³

Bir diğer konu ise kamu fonlarından yararlanma ile ilgilidir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, yerel yönetimler gibi kamu fonlarından sağlanan sosyal yardımların bir standardı bulunmamakta, fonlarından yararlanma kriterleri ve miktarı illere göre değişiklik göstermektedir. “Ellerinde olan bütçelerin sınırlı olduğu, onların da ancak vatandaşlara öncelikli olarak dağıtılacağı” birçok uydu kentte öne sürülen nedenlerdendir.²⁰⁴ Yardımlar yapılırken esas olanın ihtiyaç sahibinin gereksinimi ve başvuru önceliğinin olduğu göz ardı edilmektedir.

Fenerbahçe kampında kalan ve düzenli gelirleri bulunmayan Çeçen aileler çocuklarının okuldaki beslenme saatleri için süt ve benzeri temel gıdaları Kadıköy Belediyesi’nden talep etmiş, bir süre sağlanan bu yardım, daha sonra “bütçe uygun değil” gerekçesiyle kesilmiştir. Oysa Kadıköy Belediyesi’nin internet sitesine bakıldığında bu tür yardımların halen sağlandığının iddia edildiği görülmektedir. Mülteci ve sığınmacılara yardımda bulunan bazı STÖ’lerin de verdikleri hizmetler kapsamında ayrımcı uygulamalarda buldukları, din temelli kimi örgütlerin Müslüman kökenli olanlar haricindekilere yardımda bulunmadıkları ifade edilmiştir.²⁰⁵

Sığınmacı konumundaki kişilerin ülkeye giriş yaptıkları andan itibaren, sığınma hakkına erişimleri tereddütsüz olarak sağlanmalı, bu kişilerin can güvenliğini tehlikeye atacak (geri gönderme gibi) herhangi bir uygulamadan kaçınılması gerekmektedir. Ancak konuyla ilgili hazırlanan raporlardan ve izleme sürecinde AIHM’de alınan kararlardan elde edilen veriler²⁰⁶, bu hakka erişimin etkili bir şekilde sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınmadığını göstermektedir.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından üç farklı Geri Gönderme Merkezi’nde²⁰⁷ yapılan incelemelerde iltica hakkına erişimle ilgili elde edilen bulgulardan bir bölümü şöyledir:²⁰⁸ Ankete katılan yasa dışı göçmenlerin %41’i Türkiye’de iltica prosedürüne erişimle ilgili ciddi engeller karşılaştığını belirtirken %30’u konuyla ilgili fikir belirtmek istememişlerdir. Göçmenlerin %56’sı iltica prosedürü ile ilgili görevlilerin bilgi vermediğini ve iltica başvurularının işleme konulmaması gibi ciddi engellemelerle karşılaştığını belirtirken, %25’i fikir belirtmek istememiştir. “Türkiye’deki iltica süreciyle ilgili danışmanlık sunuldu mu?” sorusuna ise sadece %12 oranında olumlu cevap verilmiştir. Görevlilerin yazılı iltica başvurularını almayı ret edip etmediğine dair soruya ise Kırklareli’ndeki misafirhanede kalanların çoğunluğu olumsuz yanıt verirken, İstanbul Kumkapı’da ikamet edenlerin neredeyse tamamı fikir belirtmekten kaçınmıştır. Ankete katılan kişilerin %34’ü “görevlilerin iltica prosedürü ile ilgili yanıtıcı ya da yanlış cevaplar verdiği” önermesini doğrularken, %35’i konuyla ilgili görüş belirtmek istememiştir. Kırklareli kampında kalanların ise tamamı bu önermeyi doğrulamıştır. Kumkapı’da ise araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu soruyu yanıtlamak istememiştir. Bulgular göstermektedir ki

²⁰³ Fenerbahçe Kampında yapılan görüşmeler, Haziran 2010.

²⁰⁴ BMMYK ve alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri temsilcilerinin beyanları

²⁰⁵ Mülteci İnisiyatif temsilcisi ile yapılan görüşme, 29.07.2010, İstanbul

²⁰⁶ AIHM tarafından 13.04.2010 tarihinde açıklanan Charahili v. Türkiye (no. 46605/07) AIHS 3 ve 5. madde ihlali, Keshmiri v. Türkiye (no. 36370/08) AIHS 3. madde ihlali, Ranjbar ve diğerleri v. Türkiye (no. 37040/07) AIHS 5. madde ihlali, Tehrani ve diğerleri v. Türkiye (no. 32940/08, 41626/08 ve 43616/08) AIHS 3. madde ihlali kararları.

²⁰⁷ Edirne-Tunca, İstanbul- Kumkapı ve Kırklareli- Gaziosmanpaşa Geri Gönderme Merkezleri.

²⁰⁸ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, a.g.e., s.193-201.

kişilerin uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuatla kendilerine tanınan iltica prosedürüne erişim hakları engellenmektedir.

Aynı araştırma kapsamında geri gönderme merkezlerinde gözetim altındakiler arasında etnisite, din, cinsel yönelim, siyasi görüş veya başka gerekçelerle ayırım yapıp yapılmadığı sorulmuş, araştırmaya katılan 44 kişinin %38'i ayırım yapıldığını belirtmiş, %11'i soruyu yanıtızsız bırakmıştır. Araştırmanın genel bulgularıyla birlikte okunması gereken bu veri, ayrımcı uygulamaların sadece mevzuat ve maddi olanaklarla ilişkili olmadığını göstermektedir.²⁰⁹

Mülteci, sığınmacı ve kayıt dışı göçmenlerin yaşadıkları en büyük sorun yargıya erişimdir. Hem yeterli derecede dil bilmemeleri hem de buldukları ülkenin sistemini iyi tanımamaları nedeniyle pek çok konuda hakları ihlal edilmekte, haklarını aramak için hangi yollara başvurmaları gerektiğini bilmemektedirler.

Bu kişilere gerekli adli yardım ve tercümanlık hizmetlerinin sağlanması devletin yükümlüğündedir. Ancak, 20.08.2007 tarihinde Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürlüğü binasında vurularak öldürülen Afrika kökenli Festus Okey'in ölümü ile ilgili sürmekte olan ceza davasında Çağdaş Hukukçular Derneği'nin müdahilliği kabul edilmemiş, dava kişinin hiçbir yakınının Türkiye'de olmaması nedeniyle sürüncemede bırakılmıştır. İzlemenin yapıldığı dönemde dava görülmeye devam edilmiş, "ancak maktülün kimliğinin tespit edilemediği" gerekçesiyle dava 9. kez ileriki bir tarihe ertelenerek, yargılama işlevsiz hale getirilmiştir.²¹⁰

²⁰⁹ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, a.g.e., s.247.

²¹⁰ Erhan Üstündağ, *Mahkeme Cinayeti Değil Maktülü Araştırmakta Israrlı*, Bianet, 30.06.2010, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/123056-mahkeme-cinayeti-degil-maktulu-arastirmakta-issarli> (erişim: 31.07.2010)

Değerlendirme ve Öneriler

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye mevzuatında ayrımcılık karşıtı düzenlemelerin önemli bir kısmı genel eşitlik ilkesi ile ilgili düzenlemelerdir. Ayrımcılık yasağı ile ilgili düzenlemelerin hiçbirinde etnik köken zikredilmemektedir. Düzenlemeler tanımlardan yoksun durumdadır. İş Kanunu düzenlemesi dışında hiçbir düzenleme dolaylı ve doğrudan ayrımcılığı tanımlamamaktadır. Dolaylı ayrımcılık İş Kanunu dışında hiçbir kanunda açıkça suç sayılmamıştır. Taciz ve ayrımcılık talimatı verme ise hiçbir düzenlemede ayrımcılık olarak kabul edilmemiş ve açıkça yasaklanmamıştır. Mağdurlaştırma ise son derece sınırlı bir biçimde sadece İş Kanunu'nda yer almaktadır.²¹¹ Hiçbir düzenlemede ayrımcılığı izleme mekanizmaları ve ayrımcılık mağdurları açısından kolay erişilebilir ve kullanılabilir etkin idari yollar oluşturulmamıştır. Ceza Kanunu ve İş Kanunu haricinde ayrımcılık yasağının ihlali durumunda hangi yaptırımların uygulanacağı açıkça belirtilmemiştir. Düzenlemelerde öngörülen yaptırımlar ise etkili ve caydırıcı olmaktan uzaktır. IAOKK raporunda da yer aldığı üzere²¹², Türkiye hukukundaki düzenlemeler uluslararası sözleşmelerdeki ayrımcılık düzenlemelerinin gereklerini karşılamamaktadır. Bu durum ayrımcı uygulamalar için boşluk alanları yaratmakta ve cezasızlığa yol açmaktadır.

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik, insan hakları hukukunun temelidir ve sözleşmelerce tanınan hakların “bütün insanlar” ya da başka bir ifade ile “herkes” tarafından kullanılabilir olmasını sağlamaktadır. İnsan hakları hukuku açısından “herkes” ve “bütün insanlar” kavramları aynı zamanda eşitliği ifade eden kavramlar durumundadır. Ancak insan haklarının kullanılmasında giderek artan mahrum bırakıcı uygulamalar, ayrımcılık hukukunu insan hakları hukukunun en önemli parçası haline getirmiştir. Paralel bir biçimde ayrımcılık hukuku ulusal mevzuatlarda da artan bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Ayrımcılık karşıtı hukuk bir yandan dezavantajlı grupların ayrımcılığa uğrama riskini önlemeye çalışırken diğer yandan süregelen ayrımcılık dolayısıyla bu gruplar ile diğerleri arasında oluşan farkları giderici pozitif düzenlemelerin yapılmasını da gerektirmektedir. Giderek gelişen ayrımcılık karşıtı hukuk, insanlığın ortaya koyduğu yaşam pratiklerinin yarattığı eşitlik problemlerinin çözümüne, birlikte ve herkesin kimliğini tanıyan bir toplumsal hayatın olabirliğine temel teşkil etmektedir.

²¹¹ İş Kanunu'nun 18. maddesine göre “mevzuattan veya sözleşmeden doğan haklarını takip veya yükümlülüklerini yerine getirmek için işveren aleyhine idari veya adli makamlara başvurmak veya bu hususta başlatılmış sürece katılmak” fesih için geçerli bir sebep oluşturmaz.

²¹² Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, *Sonuç Gözlemleri: Türkiye*, 24.03.2009, CERD/C/TUR/CO/3, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/412/83/PDF/G0941283.pdf> (31.07.2010). Türkçe çevirisi için bkz. İHOP, http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf (erişim: 31.07.2010).

Ayrımcılık, sadece yasalar karşısında eşitlik düzenlemeleri ile önlenememektedir. Ayrımcılığa temel yapılan her durumu açıkça zikrederek ayrımcılık yasağı düzenlemeleri yapılması yanında dezavantajlı durumda olanların fırsatlarda ve sonuçlarda eşitliğini sağlayıcı düzenlemeler yapmak gerekliliğine giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca ülkelerin iç hukuklarında ayrımcılık mağdurlarının kullanabilecekleri erişilebilir/etkili yasal ve idari mekanizmaların oluşturulması ve sonuçların izlenmesi gerekmektedir.

Türkiye; farklı etnik, dil ve dini inanış gruplarının yaşadığı bir ülke olmasına rağmen Lozan Barış Antlaşması ile tanınan azınlık grupları dışında herhangi bir etnik dini ya da dil grubuna azınlık statüsü tanınmamaktadır. Kemalist ideolojinin çok etnisiteli, dilli ve kültürlü demografik yapı üzerine inşa etmeye çalıştığı tekçi yapı, referanslarını “Türk”, “Türkçe” ve “Sünni Müslümanlığa” yapmaktadır. Bunlar dışında farklı olan her grup asimile edilmesi gereken unsurlardır. Irk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın da asıl kaynağı bu tekçi ve farklı olanı yok sayan devlet anlayışı ve bu eksende yaratılan toplumsal algıdır.

Anayasa’da Türk etnisitesine yapılan vurgular son yıllarda sıkça tartışma konusu olmaktadır. Anayasa’nın başlangıç kısmında ve çeşitli maddelerinde etnik anlamda Türklüğe vurgu yapılmaktadır. Başlangıç kısmında yer alan aşağıdaki ifadeler bunun örneklerindedir:

Türk Vatanı ve Milletinin ebedî varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa,...

Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin,...

*...TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.*²¹³

Anayasa’da Türk etnisitesine yapılan vurgular arasında en büyük tartışmayı 66. maddenin birinci cümlesindeki vatandaşlık tanımlaması yaratmaktadır: “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür...” Anayasa’nın devletin niteliği ile ilgili 1. 2. ve 3. maddelerinde Türkiye Devleti ifadesi ile coğrafi bir vurgu yapılırken, 66. madde’ye gelindiğinde doğrudan etnik vurgu yapılmaktadır. Madde metnindeki “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür” ifadesi öncelikle devletin “Türk devleti” olduğuna hükmetmekte, sonrasında ise bu devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin “Türk” sayılacağını ifade etmektedir. Madde metninde kullanılan “Türk Devleti” ifadesi, devletin Türklere ait olduğu tezine dayanmakta ve bu algıyı yaratmaktadır. Bu düzenlemede ortaya konan yaklaşım farklı etnik kökene sahip olanların varlığını ve eşit yurttaşlığı yok saymaktadır.

Türk etnisitesine bir vurgu da Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile ilgili olan 134. maddede yapılmaktadır: “Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla...”²¹⁴ Madde metnindeki Türk kültürü, Türk tarihi ve Türk dili vurguları açıkça etnik temele dayanmaktadır. Türkiye’de farklı etnik kökenlere, kültürlere ve dillere sahip insanlar yaşamakta iken, madde gereğince sadece Türk tarihi, kültürü ve dili üzerinde araştırma yapılacaktır. Bu düzenleme eşit yurttaşlık anlayışının tersine etnik kökeni ve anadili farklı olanlar için ayrımcılık içermektedir.

Anayasa’da Türklüğe yapılan vurgular kanunlar, genelgeler ve yönetmeliklerde de sıkça tekrar edilmektedir. Ulusal hukuk sistemi içinde etnik anlamda Türklüğe yapılan bu vurgular etnik ayrımcılığa zemin yaratmaktadır.

Aşağıda yer verilen araştırma sonuçları ise toplumdaki yaklaşımı ve ayrımcı algıyı gösterir niteliktedir.

²¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Başlangıç. Vurgular yazarlara aittir.

²¹⁴ Vurgular yazarlara aittir.

2003 yılında Liberal Düşünce Topluluğu'nun Türkiye genelinde 3.060 kişiyle yapmış olduğu araştırmada yer alan “Türkiye’de baskı altında olan gruplar hangileridir?” sorusuna katılımcılardan %50,7 Kürtler, %24,4 Çingenerler ve %21,3 oranında Gayrimüslim Azınlıklar cevabı alınmıştır. Aynı soru hâkim ve savcılara sorulduğunda ise katılımcılar %39,3 Kürtlerin, %26,4 Çingenerlerin, %17 oranında Gayrimüslim Azınlıkların baskı altında olduğunu beyan etmiştir.²¹⁵

2009 yılında Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Yılmaz Esmer yönetiminde gerçekleştirilen ve Türkiye’de 34 ilde 1.715 kişiyle yapılan “Radikalizm ve Aşırıçılık” araştırmasının sonuçları fikir verici niteliktedir. Araştırmada “kiminle komşu olmak istemezsiniz?” sorusuna, Yahudi %64, Hıristiyan %52, Amerikalı bir aile %43, başka bir ırk veya renkten olan %26 oranında cevap verilmiştir.²¹⁶

2009 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yaptırılan AB’de ayrımcılık konulu bir araştırmada Türkiye’den de 1.003 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre Türkiye katılımcılarının %48’si Türkiye’de en yaygın ayrımcılığın etnik ayrımcılık olduğunu belirtmişlerdir. Soruya %42 oranında din ve inanç temelinde ayrımcılık cevabı verilmiştir. Aynı araştırmada “ülkenizde ayrımcılığın bütün türleri ile yeterince mücadele ediliyor mu?” sorusuna, Türkiyeli katılımcıların %51’i olumsuz yanıt vermişlerdir.²¹⁷

2009 yılında yapılan ve 2010 yılında tekrar edilen “Aleviler ve Ayrımcılık Araştırması”nda “Sizin düşüncenize göre, Türkiye’de ayrımcılığın aşağıdaki ayrımcılık türleri açısından, çok yaygın, oldukça yaygın, nadir ya da çok nadir olup olmadığını söyleyebilir misiniz?” sorusuna 2009 yılında %89 oranında, 2010 yılında ise %90 oranında “etnik ayrımcılığın çok yaygın olduğu” cevabı verilmiştir. Araştırmada “5 yıl önceki durumla bugünkü durumu karşılaştırırsanız, Türkiye’de, ayrımcılığın aşağıdaki türlerinin çok daha yaygın, daha yaygın, daha nadir ya da çok daha nadir olup olmadığını söyleyebilir misiniz?” sorusuna etnik köken ayrımcılığı 2009 yılında %66, 2010 yılında %89 oranında belirtilmiştir. Aynı araştırmada sorulan “Geçtiğimiz 12 ay dâhilinde değişik zeminlerde bir ya da birden fazla ayrımcılığa şahsen maruz kaldıysanız bu neye dayanarak oldu?” sorusuna 2009 yılında %28 oranında, 2010 yılında %47 oranında “etnik köken” cevabı alınmıştır.²¹⁸

Araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar etnik köken temelli ayrımcılığın hem beş yıl öncesine göre hem de 2009-2010 arasında arttığını göstermektedir. Her dört alan araştırması da etnik ayrımcılığın geçmişten bu yana yaygın olarak yaşandığını göstermektedir. Diğer taraftan Alevilik ve Ayrımcılık Araştırması’nda hem 2009 hem de 2010 yılında sorulan “son 12 ay içinde ayrımcılıkla karşılaşma” sorusuna “evet” yanıtı verenler, bu ayrımcı uygulamalar için mahkemelere başvurup başvurmadıklarına ilişkin bilgi vermemiştir. Ancak Türkiye’de 2009 ve 2010 yılında etnik ayrımcılık iddiasıyla açılmış bir dava bulunmamaktadır.

26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) 3. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefî inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaz.” Hüküm ile sadece kanunun uygulanması açısından ayrımcılık

²¹⁵ Liberal Düşünce Topluluğu, Türkiye’de ifade özgürlüğü araştırması 2003

²¹⁶ Adı geçen araştırmanın sadece bu çalışmayı ilgilendiren sonuçları alınmıştır. Haber için bkz. Milliyet Blog, *Radikalizm ve aşırıçılık*, 01.06.2009, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=183523> (erişim: 31.07.2010)

²¹⁷ Eurobarometer, *AB’de Ayrımcılık: 2009*,

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_tr_tr1.pdf (erişim: 31.07.2010)

²¹⁸ Aykan Erdemir, Cahit Korkmaz, Halil Karaçalı, Muharrem Erdem, Theresa Weitzhofer ve Umur Beşpınar, *Alevi Bakış Açısıyla Türkiye’de Ayrımcılık*, Ankara: Alevi Kültür Dernekleri, 2010,

http://www.akdgenelmerkez.org/akd/index.php?option=com_content&view=section&id=7&Itemid=37 (erişim: 31.12.2010)

yaşığı getirilmektedir. Ancak uygulamada ayrımcılık yapıp yapılmadığının izlenmesine ilişkin herhangi bir mekanizma yoktur.

Diğer taraftan savcıların TCK çerçevesinde özellikle re'sen soruşturma açma yetkilerini etnik grupların mağdur oldukları olaylarda kullanmadıklarına ilişkin çok sayıda iddia mevcuttur. Raporlama döneminde 16.03.2010 tarihinde İstanbul'da yapılan Roman Açılımı toplantısından dönen üç otobüsteki Romanların Balıkesir Susurluk'ta dinlenme tesislerine alınmadığı iddiası basına yansımış ancak herhangi bir soruşturma açılmamıştır.²¹⁹ Yine raporlama döneminde Kürtlere yönelik linç olaylarında savcılıkların TCK kapsamında açılmış bir soruşturması bulunmamaktadır. Oysa bu dönemde meydana gelen 20 olayda mağdurlar, eğitim hizmetinden yararlanmalarına etnik kökenleri nedeniyle engel olunduğu iddiasında bulunmuş ve bu iddialar basına yansımıştır.

Şikâyete bağlı durumlarda ise savcılıkların ya soruşturma açmadıkları ya da etkin soruşturma yürütmedikleri gözlenmektedir. Örneğin Manisa'nın Selendi ilçesinde Romanlara karşı geliştirilen linç olayı ile ilgili olarak İnsan Hakları Derneği ve Çağdaş Hukukçular Derneği tarafından hazırlanan inceleme raporunda olayın mağdurlarından Sevittin Uçkun'un aşağıda yer alan ifadelerine yer verilmiştir:

“1973 den beri Selendi de oturuyorum 37 yıldır Selendi’de yaşıyorum. Birbirimize gelip giderdik, aile gibiydik. 2009 belediye seçimlerinden sonra ufak tefek sorunlar başladı. Kişisel kavgalarda bizi aşağılamaya başladılar. Olaydan iki ay önce Selendi’de devamlı gittiğimiz kahvelere giremezsiniz diye tepkiler başladı. Çavuşun kahvesinde Musa Yıldız (kahvenin sahibi) bizzat bana ve birçok arkadaşına ‘giremezsiniz’ dedi. Bu gelişme üzerine Savcı hanımla bizzat görüştük. Bize kahvede çay vermediklerini söyledik. Savcı hanım bu görüşmede bize ‘isterse verir, istemezse vermez’ dedi. Daha sonra avukat Nevzat Arı’ya olayı aktarıp bu ayrımcılığa dair dilekçe yazıp Savcıya götürdük. Kaleme gönderildik. Kalemde ifadelerimiz alındı. İfadeleri alınan Sevittin Uçkun, Erdal Çetin, Ali Rıza Güven Necdet Uçkun’un (vefat eden) başvurumuzdan 1 ay sonra Savcılıktan ‘kovuşturmaya gerek yoktur’ diye belge gönderildi...”²²⁰

Türk Ceza Kanunu'nun “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama” başlıklı 216. maddesi şu şekildedir:

- (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
- (2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
- (3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

216. maddenin 1. fıkrası bu madde kapsamında cezalandırma yapmayı “kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin” ortaya çıkmasına bağlamaktadır. Madde ile ilgili olarak IAOKK, Türkiye Raporu sonuç gözlemlerinde maddenin kısıtlayıcı niteliğine dikkat çekmiş ve kamu güvenliği açısından tehlike yaratmayan düşmanca eylemleri ve

²¹⁹ Bu olayla ilgili bkz. raporun Mal ve Hizmetlere Erişim bölümü. Ayrıca bkz. Turaç Top, a.g.e.

²²⁰ İnsan Hakları Derneği ve Çağdaş Hukukçular Derneği, *Manisa Selendi İlçesinde Roman Vatandaşların Yaşamış Olduğu Linç Girişimi ve Sonucunda İlçeden, Yetkili Makamlarca Başka Bir İlçeye Taşınması Olayına Dönük İnceleme ve Araştırma Raporu*, 15.01.2010, http://www.ihd.org.tr/index.php?view=article&catid=34%3Ael-raporlar&id=1824%3Ablon-el-rapor&format=pdf&option=com_content&Itemid=90 (erişim: 31.07.2010)

söylemlerin kapsam dışında kaldığına dikkat çekmiş ve 216. maddenin Sözleşme ile güvence altına alınan haklarını savunan kişilere karşı uygulanmasından kaygı duyduğunu vurgulamıştır.²²¹ Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) ise 3. Türkiye Raporu'nda 216. maddenin (eski TCK 312) azınlıkta bulunan grupları hedefleyen sözlü, yazılı ya da diğer eylemlere fiilen uygulanmadığı belirtmiştir.²²²

Maddenin uygulama pratikleri IAOKK ve ECRI tarafından yapılan tespitleri doğrular niteliktedir. Örneğin Ergenekon Yargılamaları sırasında sanıklardan Kemal Alemdaroğlu'nun avukatı Metin Çetinbaş, "en iyi Kürt ölü Kürt'tür" şeklindeki konuşmaların kişisel düşünce kapsamında olduğunu ileri sürerek, "Kürtlerin ölmesini temenni eden düşüncelerin neresi suçtur"²²³ diye sormuştur. Avukat Metin Çetinbaş'ın açıklaması ile ilgili soruşturma açılmadığı gibi İstanbul Barosu bu sözlerin ifade özgürlüğü kapsamında olduğu değerlendirmesini yapmıştır.²²⁴

Eskişehir'deki Osmangazi Kültür Dernekleri Federasyonu yönetimi ve üyeleri, 07.01.2009 tarihinde, "Bu Kapıdan Yahudiler ve Ermeniler Giremez", "Köpeklere Giriş Serbesttir" yazılı dövizlerle eylem yapmış ve bu haber birçok basın yayın organında yayınlanmış olmasına rağmen herhangi bir soruşturma ya da dava açılmamıştır.²²⁵ Yeni TCK'nın yürürlüğe girmesinden bu yana etnik azınlıkları aşağılayan birçok ifade basına da yansımaya rağmen, Ermeni, Kürt, Rum ya da başka herhangi bir etnik azınlığa yönelik bu ifadelerden dolayı hiç kimseye ceza verilmemiştir.²²⁶

Halen internet üzerinde birçok sitede özellikle Ermeni ve Kürtleri aşağılayan ifadelere yer veren birçok web sitesi, blog, mesaj grubu aktif olmasına rağmen herhangi bir önleyici işlem yapılmamaktadır. Kaldı ki EGM internet sitesinde bulunan "Azılı Haydut Hrisantos İhanetinin Bedelini Canıyla Ödedi" başlıklı yazıda Rumları, "Türk Polisi Ermenilerin Oyununu Bozdu" başlıklı yazıda Ermeni, Kürt, Çerkez ve Arapları, "Nemçe Kumpanyası" başlıklı yazıda tüm azınlıkları, "Başkomiserlik Yapan Kabadayı" başlıklı yazıda Rumları aşağılayan ve düşmanlık yaratıcı ifadelere yer verilmektedir.²²⁷

Kamu yöneticilerinin yıllardır yaşanmakta olan linç girişimlerini "vatandaş tepkisi" olarak algılayan ve sorunun ırkçı boyutunu yok sayan yaklaşımları artık adli vakaların bile etnik gerginliğe dönüştüğü bir ortam yaratmaktadır. Bazı linç olaylarında can kayıplarının yaşanmasına rağmen etkili soruşturmalar yürütülmemiştir. Hatay Valisi, Dört Yol'da yaşanan olaylarla ilgili ilk açıklamasında "vatandaşlarımızda oluşmuş infial anlayışla karşılanmalıdır" şeklindeki açıklaması devletin bu konudaki genel yaklaşımını yansıtmaktadır.²²⁸

IAOKK, Türkiye'nin sözleşme gereğince sunduğu taraf devlet raporunda ırk ayrımcılığı ile ilgili herhangi bir şikâyet ve mahkeme kararına yer verilmediğine dikkat

²²¹ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, a.g.e.

²²² ECRI, *Üçüncü Türkiye Raporu*, 15.02.2005, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/turkey/TUR-CbC-III-2005-5-TUR.pdf> (erişim: 31.07.2010)

²²³ Son Haberler, "En İyi Kürt Ölü Kürt'tür", 09.06.2009, www.sonhaberler.com/haber/en-iyi-kurt-olu-kurttur-21282.htm (erişim: 13.06.2010)

²²⁴ Ahmet Kekeç, *Baro değil, skandal derneği!*, Star Gazetesi, 28.01.2010, <http://www.stargazete.com/gazete/yazar/ahmet-kekec/baro-degil-skandal-dernegi-240347.htm> (erişim: 31.07.2010)

²²⁵ Kemal Atlan, *Köpekler giremiş, Yahudiler ve Ermeniler giremezmiş!*, Radikal, 07.01.2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=7.1.2009&ArticleID=915950> (erişim: 31.07.2010)

²²⁶ Google üzerinden yapılacak bir aramada etnik grupları aşağılayan ve hakaret eden yüzlerce kayıt çıkmaktadır.

²²⁷ Bkz. www.egm.gov.tr/egitim/dergi (erişim: 09.07.2010)

²²⁸ İnsan Hakları Derneği, *Hatay'ın Dört Yol İlçesi'nde Meydana Gelen Olaylara İlişkin Araştırma İnceleme Raporu*, 05.08.2010, http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2105:hatayin-dortyol-ilcesinde-meydana-gelen-olaylara-iliskin-arastirma-inceleme-raporu&catid=34:el-raporlar&Itemid=90 (erişim: 15.08.2010)

çekmektedir. Komite dünyada ırk ayrımcılığına rastlanmayan herhangi bir ülkenin olmadığını hatırlatarak Türkiye'ye konu ile ilgili ayrıntılı bir araştırma yapması tavsiyesinde bulunmuştur. Komite Türkiye'deki durumun mağdurların yeterli bilince sahip olmamasından, etkili hukuksal başvuru yollarının olmamasından veya kamu idarecilerinin konuya yeterli hassasiyeti göstermemesinden kaynaklanıyor olabileceğine vurgu yapmıştır.²²⁹

12.05.2010 tarihinde yayınlanan Gayrimüslim Azınlıklarla ilgili Başbakanlık Genelgesi'nde bu vatandaşların devlet önündeki iş ve işlemlerinde güçlük çıkarılmaması ve aşağıdakiler belirtilmiştir:

... Bu itibarla, kontrolü belediyelere geçmiş olan gayrimüslim mezarlıklarının korunma ve bakımı konularında gereken özenin gösterilmesi, gayrimüslim cemaat vakıfları lehine sonuçlanan mahkeme kararlarının tapu dairelerince hassasiyetle uygulanması, taviz bedeli ile ilgili uygulamalarda mağduriyetlere sebep olunmaması, T.C. vatandaşı gayrimüslim cemaat liderlerinin protokol uygulamalarında statülerine uygun bir şekilde konumlandırılmaları, gayrimüslim cemaatler aleyhine yapılan kin ve düşmanlığı teşvik edici yayınlara karşı gerekli yasal işlemlerin derhal başlatılması gibi uygulamalar örnek olmak üzere, gayrimüslim azınlıklarla ilgili tüm uygulamalarda yukarıda bahsedilen bilinçle hareket edilmesi gerekmektedir...²³⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu sözleşmelerdeki özellikle eğitim ve anadil ile ilgili maddelere azınlıklar yönünden koyduğu çekinceler ayrımcı uygulamalara zemin oluşturmaktadır. Araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar farklı etnik grupların eğitime erişimde dezavantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Varılan bu sonuçlarda etnik grupları yok sayan yasal düzenlemeler ve etnik kökene dayalı dışlayıcı ve ayrımcı uygulamaların önemli payı vardır.

Sadece Roman çocukların okudukları okullar ile Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı iller ve özellikle bu illerin kırsal alanlarındaki okulların eğitim olanaklarının mevcut durumu, eğitim bütçesinin eşitsiz dağılımını göstermektedir. Bu durum eğitimin kalitesi ve genel başarıyı da belirler durumdadır. Oysa ESKHK'nin 13 No'lu Genel Yorumu'nun 35. paragrafında "farklı coğrafi bölgelerde ikamet etmekte olan bireylerin farklı nitelikte eğitim almaları ile sonuçlanan keskin harcama politikası farklılıkları, Sözleşme çerçevesinde ayrımcılık teşkil edebilir" denilmektedir.²³¹

MEB'in gerek ilköğretim gerekse ortaöğretimde okul sistemine dâhil olamayanların etnik kimlikleri ile ilgili bir çalışmasına ulaşamamıştır. MEB tarafından yürütülen içerme politikaları cinsiyet ve bölgesel farklılıkların giderilmesine ilişkindir. Oysa okullaşma oranı ile ilgili istatistiki veriler etnik kökeni Roman ve Kürt olan kız çocuklarının çoklu temelde ayrımcılığa uğradığını göstermektedir.

ÇHS'nin 28. maddesinde devletlere çocukların okullara düzenli biçimde devamının sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alma yükümlülüğü getirilmektedir. Bu madde sözleşmelerin genel yaklaşımı ile birlikte değerlendirildiğinde devletlerin eğitim sistemine dâhil olamayan her farklı grup için özel içerme politikaları gerçekleştirmesini gerektirmektedir.

ECRI'nin Romanlar ile ilgili 3 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararında "Roman/Çingene çocuklara yönelik her türlü eğitimsel tecride karşı şiddetle mücadele etmek ve eğitimden eşit olarak yararlanma imkanının etkin bir şekilde kullanılabilmesini sağlamak"

²²⁹ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, a.g.e.

²³⁰ 2010/13 sayılı Başbakanlık Genelgesi, a.g.e.

²³¹ ESKHK 13 No'lu Genel Yorum. Türkçe çevirisi için bkz. İnsan Hakları Ortak Platformu, <http://www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG13.doc> (erişim: 31.07.2010)

tavsiye edilmektedir.²³² ECRI'nin ayrıca 10 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararı²³³ öğretmenler, aileler ve öğrencilerde bilinç ve duyarlılık geliştirici politikalar uygulanması gibi genel önermelerle birlikte, azınlık gruplarına mensup çocukların eğitim sistemi içinde karşılaştıkları olumsuzlukların belirlenmesini, okula devam ve tamamlama durumlarına ilişkin istatistiklerin toplanmasını ve ilgili tarafların katılımı ile önleyici politikaların belirlenmesini tavsiye etmektedir. ECRI bunun yanında eğitime erişimi olanaklı kılmak için azınlık mensubu çocuklara eğitim dilini öğrenmelerini sağlamak üzere hazırlık sınıflarının ve yine dil bilmeyen aileler için okullarla olan ilişkilerinde tercüman hizmetinin sağlanması veya dil kurslarının oluşturulmasını, azınlık gruplara mensup öğretmenlerin eğitimin her kademesinde görevlendirmelerinin sağlanmasını, eğitimde kullanılan ders materyallerinden ırkçılığı, hoşgörüsüzlüğü veya herhangi bir azınlık gruba karşı önyargıları körükleyici unsurların çıkarılmasını, ders kitapları ve materyallerin toplumdaki çeşitliliği yansıtacak şekilde ve ilgili tarafların katılımı ile düzenli olarak izlenmesi ve gözden geçirilmesini önermektedir.

Türkiye'de ders kitaplarının içeriğini insan hakları açısından taramasını yapan Tarih Vakfı'nın Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Projesi'nin sonunda yayınlanan tavsiyelerde şunlara değinilmektedir:

“Farklı olanı görmezden gelme, görünmez kılma”da, açık ya da örtük ayrımcılık kadar, bir insan hakları ihlalidir. Ders kitaplarında Anadolu'da yaşayan halklara ya hiç değinilmemekte ya da düşmanlaştıran/düşmanlık aşıl原因an ifadelerle yer verilmektedir. Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler gibi gayrimüslim halklara yönelik ayrımcı ifadeler ders kitaplarından tamamen temizlenmeli; Kürtler, Çerkezler, Lazlar, Aleviler, Araplar gibi Anadolu'da yaşayagelen farklı etnik ve dinsel toplulukların ‘yokmuş’ ya da ‘zararlıymış’ gibi sayılmalarına son verilmeli, onların farklı dil, din, inanış ve kültürleriyle Türkiye toplumunun ve kimliğinin ana bileşenleri oldukları gerçeğine ders kitaplarında da yer verilmelidir.²³⁴

Türkiye'de Kürtlerin ve Romanların bir kesimi kamu makamlarının uyguladığı politikalar nedeniyle yaşam alanlarından koparılmış durumdadır. Roman gruplar genellikle kentsel dönüşüm uygulamalarının mağduru olarak, Kürtler ise güvenlik politikaları nedeniyle yerinden edilmeye maruz kalmıştır.

BM Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler metninde (İlke 23)²³⁵ eğitim ve eğitime erişimi ülke içinde yerinden olan kişi ve çocukların ücretsiz ve zorunlu ilköğretim almalarının sağlanması ve eğitimin kültürel kimliklerine, dil ve dinlerine saygılı olması tavsiye edilmektedir.

Oysa MEB tarafından gerek Roman gerekse göç mağduru Kürt çocukların yeni yaşam alanlarındaki eğitime erişimi, okulun varlığı, derslik ve öğretmen sayısı, okulun makul mesafede olması, okula kayıtların sağlanması ve takibi, çocukların okullara, yeni sosyal ve fiziksel çevreye uyumunu sağlayıcı hiçbir çalışma yapılmamaktadır.

²³² 3 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı: Romanlar/Çingenelere Yönelik Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele, Türkçe çevirisi için bkz. ECRI,

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n3/REC3-1998-29-TUR.pdf (erişim: 31.07.2010)

²³³ 10 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı: Okul Eğitiminde Irkçılık ve Irk Ayrımcılığına Karşı Mücadele, Türkçe çevirisi için bkz. İnsan Hakları Ortak Platformu, http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/ecri/ECRI_10tr.pdf (erişim: 31.07.2010)

²³⁴ Tarih Vakfı ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Bulgular ve Tavsiyeler Raporu*, Ocak 2009, http://www.tarihvakfi.org.tr/dkih/download/bulgular_tavsiyeler_raporu.pdf (erişim: 31.07.2010)

²³⁵ İlkeler metninin Türkçe çevirisi için bkz. Kerem Altıparmak (çeviren), *BM Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*, Brookings Enstitüsü, Ankara: İmaj Yayınevi, 2005, <http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/resources/GPTurkish.pdf> (erişim: 31.07.2010)

AGİT, Ekim 1996 tarihli Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Notunda²³⁶ okul öncesi, anaokulu, ilköğretim ve ortaöğretimde anadilin müfredatın bir parçası olarak öğretilmesini önermektedir. Tavsiyelerde müfredat programının belirlenmesine azınlık mensuplarının katılımının sağlanmasının, programın azınlıkların tarihi, kültürü ve geleneklerinin öğretilmesini kapsamadığını toplumda hoşgörü ve çok kültürlülüğün gelişmesini güçlenmesine katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Tavsiyeler eğitim ve anadil ile ilgili insan hakları normlarına uygunluk için yol gösterici niteliktedir. Tavsiyelerde azınlıklara mensup kişilerin kendi kimliklerini sürdürme hakkının ancak eğitim sürecinde ana dillerinin doğru bilgisini kazanmalarıyla tam olarak gerçekleştirilebileceğine vurgu yapılmaktadır. Devletlere, eğitim politikalarının belirlenmesinde azınlık grupları temsilcilerinin ve anne babaların katılımının sağlanmasını teşvik edici önlemler alınmasını tavsiye edilmektedir. Anadilde eğitim ve öğretimin sağlanması için kaynaklarını maksimum düzeyde kullanmaları ve uluslararası işbirliğine açık olmak gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Türkiye'deki mevcut yasal düzenlemeler etnik grupların anadillerinde eğitim ve öğrenim haklarını yok saymaktadır. Anadili Türkçe olmayan çocuklar okulun ilk yıllarını Türkçe öğrenmek için kullanmaktadır. Eğitim sistemine dâhil edilen her çocuğun Türkçe bildiği varsayımı üzerinden hazırlanan müfredat programı anadili Türkçe olmayan çocukları dezavantajlı duruma düşürmektedir.

1930'lu yıllardan itibaren sistemli bir biçimde uygulanan etnik azınlıkları asimile etme politikası dil üzerinden yürütülmüştür. Bu politika etnik azınlıklar için “anadilini kullanmak dışlanma ve ayrımcılığa uğrama riskini artırır” anlamına gelmiştir. Anadilden kaçış beraberinde etnik kimlikten kaçışı da getirmiştir.

Farklı etnik kökene sahip gruplar “vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü” söylemi ile uygulanan psikolojik baskı dolayısıyla anadil taleplerini açıkça ifade etmeseler de dillerinin giderek yok olmasından endişe duymaktadırlar. 27.02.2009 tarihinde bir grup Laz aydın Başbakan R. Tayyip Erdoğan'a yazdığı mektupta Lazcanın yok olmakla karşı karşıya bulunduğunu belirterek şunlara değinmiştir:

... En temel insan haklarından biri olan anadil kullanmak ve geliştirmek anayasal koruma altına almak ülke demokrasisinin göstergesi olacaktır. Lazca ve Anadolu'da konuşulan diğer diller de anadil tanımına ve statüsüne alınıp evrensel normlara uygun hale kavuşturulmalıdır.

Yok olmakta olan dilleri koruma altına alacak eğitim programları geliştirilmelidir. İki dilli eğitimin mümkün olduğu alanlarda müfredatta iki dilde eğitime yer verilebilmeli, yerel dillerin yok olmaya yüz tuttuğu yerlerde ise en azından anadil dersi konulabilmelidir...²³⁷

Kürtlerin anadil eğitimi talepleri karşısında Başbakan Tayyip Erdoğan'ın “Sadece Kürt kökenli vatandaşlar yok. Çerkez, Lazlar var. Başkaları isteyince ne olacak?...”²³⁸ sorusu aslında Türkiye'nin etnik gruplara anadil ile ilgili haklarını tanıması ve anadil öğrenimi için gerekli olanakları sağlaması gerektiğini göstermektedir.

2010 yılının ilk yarısında MEB azınlık okullarındaki eğitimin iyileştirilmesi, Ermenice ders kitaplarının yenilenerek basılması ile ilgili olumlu olarak değerlendirilebilecek adımlar atmıştır. Hem okulların genel statüsü ile ilgili ayrımcı uygulamalar hem de Ermeni asıllı çocukların farklı okulları seçmesi ve bu okullarda Ermenice öğrenme olasılığının olmaması

²³⁶ Tavsiye metninin Türkçe çevirisi için bkz. <http://www.osce.org/tr/hcnm/30392> (erişim: 31.07.2010)

²³⁷ Kara Lahana, *Laz aydınlardan anadilde eğitim talebi*, www.karalahana.com/makaleler/haber/laz-aydinlar-anadilde-egitim.htm (erişim: 31.07.2010)

²³⁸ Tarhan Erdem, *Kürtçe eğitim*, Radikal, 07.01.2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=836534> (erişim: 31.07.2010).

nedeniyle Ermenice okuma yazma bilen kişi sayısının giderek azalması tehlikesi azınlık okullarına uygulanan farklı muameleler konusunun daha ciddi boyutta ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmaların sonuçları, yukarıda bahsi geçen genelge ve IAOKK'nın tavsiyeleri ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılık konusunda Türkiye'nin durumunu ortaya koymaktadır. Yapılan alan araştırmalarının sonuçlarına göre, sokaktaki insanlar, en yaygın ayrımcılık temellerinden biri olarak etnik ayrımcılığı göstermekte ve Başbakanlık gayrimüslim azınlıklara ayrımcı davranılmaması için genelge yayınlama ihtiyacı hissetmektedir. Bütün veriler ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın bir olgu olarak kamusal ve toplumsal ilişkilerin içine giderek daha fazla kök saldığını göstermektedir.

Türkiye'de etnik azınlıklara dair kamuoyuna açık resmi istatistikler bulunmamaktadır. Ancak kamuoyuna yansıyan bazı açıklamalar ile bazı kamu kurumu internet sitelerinde yer alan bilgiler devletin özellikle güvenlik kurumları vasıtasıyla etnik azınlıklara ilişkin veriler topladığına işaret etmektedir. Konya Emniyet Müdürlüğü internet sitesinde yer alan Köprübaşı Polis Merkezi tanıtım yazısında yer alan bilgiler buna bir örnektir:

Sorumluluk bölgemiz 69 Mahalleden ibaret olup 150.000 nüfusa sahiptir. Mıntıkamızda oturan halkın büyük çoğunluğu işçilikle diğer kısmı ise besicilikle ve esnaflıkla iştigal etmektedirler...

Sorumluluk bölgemizin sedirler semti olarak tabir edilen ve evre yoluna yakın mahallelerde doğu illerinden göç eden ve yerleşen kürt kökenli aileler oturmaktadır.bu aileler geçimlerini işçilik ve besicilikle temin etmektedir.yeni mahalle ve mezbaha mahallesinde ingeneler ikamet etmekte geçimlerini ise seyyar satıcılık ve sele-sepet satarak temin etmektedirler.

Gelenek görenekleri itibarı ile doğu illerinden girip sedirler semti olarak tabir edilen ve birbirlerine bağlı mahallelerde ikamet eden kürt kökenli aileler bir arada oturmayı tercih etmektedirler.bu aileler bütün yaşamlarını göç ettikleri yerlerdeki ananevi geleneklerine sürdürmektedirler.şu ana kadar belirli bir düşünceye sahip olmadıkları gözlenmiştir. Sorumluluk bölgemizde oturan halkın belirli bir siyasi-ideolojik amaç ve düşünceye sahip olmadıkları gözlenmektedir...

Sorumluluk bölgesinin Tatlıcak ve Sanayi bölgesini oluşturan insanların Sanayi ve iş sektöründe çalışan insanların oluşturduğu,yine ikamet bölgesinde oturanların ise doğu ve güneydoğudan gelen insanların ikamet ettikleri,Darp,Hırsızlık gibi suçlara karıştıkları tespit edilmiştir.²³⁹

Devletin hiçbir birimi Türkiye'de bulunan farklı ırk veya etnik kökenle ilgili kamuoyuna açık istatistiki veri tutmamakta, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın temellerini ortaya koyacak sistematik izleme ve araştırma yapmamaktadır. IAOKK başta olmak üzere, Türkiye'ye, taraf olduğu sözleşmeler gereğince konuya yeterli hassasiyeti göstermesi ve bu alanda ayrıntılı çalışmalar yapması ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. Hem bu grupların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve özel uygulama politikalarının geliştirilmesi hem de sonuçların izlenmesi açısından veri toplanması gerekmektedir.

Türkiye'de farklı etnik kökene sahip kişiler etkili yasal koruma mekanizmalarının yokluğu nedeniyle, kamusal ve özel alanda yaygın biçimde doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık uygulamalarına maruz kalmaktadır. Özellikle ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcı uygulamalara ilişkin başvuruda bulunulacak etkili idari yolların, eşitlik kurumu veya ombudsmanlık sisteminin bulunmaması, bu alandaki ihlallerin müeyyidesiz kalmasını, ayrımcılık bilincinin oluşmasını ve ayrımcılığın görünür kılınmasını engellemektedir.

²³⁹ Konya Emniyet Müdürlüğü Köprübaşı Polis Merkezi, www.konya.pol.tr/koprubasi.htm (erişim: 11.05.2010)

Yaşanmış deneyimler, Türkiye’de etnik ayrımcılık uygulamalarının; doğum yeri, ten rengi, ikamet edilen mahalle, uyruk, konuşulan dil, aksan, dini inanç ve kişinin ismi üzerinden yapıldığını göstermektedir. Uygulamada ayrımcılığı belgelemek neredeyse imkânsızdır. Etnik grupların uğradığı ayrımcı uygulamalara yönelik sistematik olarak izleme yapılması gerekmektedir.

ÖNERİLER

Ayrımcılığın önlenmesi sürecinde asıl yükümlülük sahibi olan devletlerdir. Ancak bu, diğer aktörlerin bilinç değişimi ve ayrımcılığı önleme süreçlerinde yer almaması anlamına gelmemektedir. Öneriler bu yaklaşımla yazılmıştır;

- 1- Devlet azınlıklara bakış açısını “güvenlik” ekseninden çıkarmalı, hak ve özgürlükler eksenini temel alan bir yaklaşımı benimsemelidir.
- 2- Türkiye uluslararası sözleşme ve ek protokollere koymuş olduğu çekinceleri kaldırmalı ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı’nı imzalamalıdır.
- 3- Türkiye, hukukundaki tüm ayrımcı düzenlemeleri kaldırmalıdır. İç hukukta ayrımcılık karşıtı düzenlemeler güçlendirilmeli, düzenlemelerde ayrımcılık tanımlarına, etkili ve erişilebilir yasal yollara ve yaptırımlara yer verilmelidir. Yasal araçlar dışında etkili idari başvuru mekanizmaları geliştirilmelidir.
- 4- Cumhuriyet savcılıkları etnik ayrımcılık iddiaları ile ilgili etkili soruşturma yürütmelidir. Basına yansıyan iddialar ile ilgili resen soruşturma açma yetkilerini daha etkin kullanmalıdır.
- 5- Kapsamlı bir ayrımcılığı önleme yasası hazırlanmalıdır. Yasa hazırlık süreçlerine dezavantajlı grupların etkin katılımı sağlamalıdır. BM Paris İlkeleri çerçevesinde bağımsız, yaptırım yetkisine sahip bir eşitlik kurumu oluşturulmalıdır.
- 6- Azınlık gruplarının yasal süreçlere, kamu politikalarının belirlenmesine ve hizmetlerin planlanmasına katılımını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- 7- Merkezi ve yerel kamu hizmetlerinin sunumu açısından ayrımcı olmayan kriterler belirlenmelidir. Tüm hizmetlerin sunum süreçlerinin izlenmesi yapılmalıdır. İzleme sürecine azınlık gruplarının temsilcileri dâhil edilmelidir.
- 8- Başta azınlık gruplarına hizmet vermekle yükümlü kamu personeli olmak üzere tüm personel hizmet içi eğitimden geçirilmelidir.
- 9- Farklı azınlık grupları için özel içerme politikaları belirlenmeli ve tüm uygulama süreçlerinde bu politikalara uyulmalıdır.
- 10- Kültür, gelenekler, yerleşik yargılar ve toplumsal algının değiştirilmesi için STÖ’ler ile birlikte kampanyalar planlanmalı, uygulanmalı ve yarattığı değişim izlenmelidir.
- 11- STÖ’ler toplum algısının değişimi sürecine katkı sağlamalı; kendi bünyelerinde ve hedef gruplarında farklı olanı yok sayan anlayışla mücadele etmelidir.
- 12- Yerel ve yaygın medya, ayrımcılığın önlenmesi ve yeni bir bilincin yaratılması süreçlerine katkı sağlamalıdır.
- 13- Üniversiteler, ayrımcılıkla ilgili alan araştırmalarına akademik personel ve bütçe ayırmalı, STÖ’lerin araştırmalarına akademik destek sağlamalıdır.
- 14- Yerel yönetimler, ayrımcılık karşıtı kampanya ve etkinliklere kaynak ve destek sağlamalıdır.
- 15- Siyasi partiler, programlarında ayrımcılıkla mücadeleye yer vermeli, buna dair politikalar oluşturmalı ve kamuoyunun tartışmasına açmalıdır.

- 16- İlköğretimde okullaşma oranları okul yaşındaki çocukların %2'lik kısmının okula erişemediğini göstermektedir. Bu gruba ilişkin ayrıntılı verilerin toplanması ve etnik köken ya da anadil faktörünün bu sonuçtaki payının belirlenmesi ve özel içerme politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.
- 17- MEB'in farklı etnik gruplar için, onların kültürel değerlerini, ekonomik ve sosyal koşullarını dikkate alan içerme politikalarını geliştirmesi ve eğitim müfredatının hazırlamasına farklı etnik grupların temsilcilerinin dâhil edilmesi gerekmektedir.
- 18- Türkiye'de ders kitapları ayrımcılığı normalleştiren ifadeler taşımaktadır. Ders kitapları ile yardımcı kitaplardan ayrımcı ve dışlayıcı ifadelerin temizlenmesi ve düzenli aralıklarla tarama yapılması gerekmektedir. Bu taramalara farklı etnik grupların temsilcilerinin katılımı sağlanmalıdır.
- 19- Etnik kökeni veya vatandaşlık açısından durumu ne olursa olsun isteyen her aile çocuğunu azınlık okullarının belirleyeceği kontenjanlar dâhilinde bu okullara da gönderebilmelidir.
- 20- Konut hakkının özellikle gelir düzeyi veya ekonomik kaynaklara erişim düzeyine bakılmaksızın herkes için güvence altına alınması zorunluluğunun mülteci ve sığınmacılar için de sağlanması gerekmektedir.
- 21- Sığınmacı, mülteci ve yasadışı göçmen olarak tabir edilen kişilerin her türlü iltica prosedüründen yararlanabilmeleri ve bu süre içinde yaşam hakları başta olmak üzere, uluslararası sözleşmeler ile güvence altına alınan tüm haklara erişimleri güvence altına alınmalıdır.
- 22- İstihdam alanında, özellikle işe alımlarda ayrımcılığı önleyici düzenleme ve denetleme mekanizmalarının yaratılması gerekmektedir.
- 23- STÖ'ler ayrımcı uygulamaları etkin bir biçimde izlemeli ve raporlamalıdır.

EK-1: Bilgi Edinme Başvuruları

Başvurulan Kurum	Başvuru Tarihi	Yanıt Durumu	Bilgi talebinin konusu
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	20.05.2010	Yanıtlanmadı	İş Kanunu 5. maddesi 2010 yılı
Çalışma ve Soysal Güvenlik Bakanlığı	20.05.2010	Yanıtlanmadı	İş Kanunu 5. maddesi 2009 yılı
Adalet Bakanlığı	20.05.2010	Yanıtlandı	TCK maddeleri gereğince açılan davalar
Başbakanlık	14.06.2010	Yanıtlandı	Ayrımcılık Genelgesi
Dışişleri Bakanlığı	14.07.2010	Yanıtlandı	Nahçıvan Antlaşması
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	03.06.2010	Yanıtlanmadı	Tekirdağ Tarım İl Müdürlüğü'ndeki ayrımcılık iddiası
Kültür ve Turizm Bakanlığı	12.07.2010	Yanıtlandı	2010 yılının ilk altı ayında faaliyetleri Bakanlık tarafından desteklenen STÖ'ler
Başbakanlık	09.07.2010	Yanıtlanmadı	Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu
Türkiye İstatistik Kurumu	03.06.2010	Yanıtlandı	Etnik köken verileri
Radyo Televizyon Üst Kurulu	18.05.2010	Yanıtlandı	Etnik ayrımcılık ile ilgili TV yayınları
Türkiye İstatistik Kurumu	03.06.2010	Yanıtlanmadı	Roman kökenli yurttaşlar
Türkiye Radyo Televizyon Kurumu	18.05.2010	Yanıtlandı	TRT'de yayımı yasaklanmış eserler
Giresun Valiliği	11.06.2010	Yanıtlandı	Mevsimlik tarım işçileri
Kars Emniyet Müdürlüğü	03.06.2010	Yanıtlandı	Kabahatler Kanunu uygulaması
İller İdaresi Genel Müdürlüğü	09.07.2010	Yanıtlanmadı	Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu
Başbakanlık	15.07.2010	Yanıtlanmadı	TÜRKSOY'a genel bütçeden ayrılan pay
Emniyet Genel Müdürlüğü	14.07.2010	Yanıtlandı	Mülteci ve sığınmacılara ilişkin istatistikler
İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü	16.07.2010	İlgili bulunmadığı için yanıtlanmadı	Çeçenlerin genel statüsü ve doğumla kazanılan vatandaşlık hakkına ilişkin bilgi
Emniyet Genel Müdürlüğü	16.07.2010	Yanıtlanmadı	İllerde bulunan Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulları
Yeldeğirmeni Çocuk ve Gençlik Merkezi	16.07.2010	Yanıtlanmadı	Merkezde kalan mülteci çocukların okula devam durumu
İçişleri Bakanlığı	21.07.2010	Yanıtlanmadı	Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu

EK-2: Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar

Kişi	Kurum / Temsiliyet	Konu	Yer	Tarih
Aris Nalcı	AGOS Gazetesi Yazı İşleri Sorumlusu	Ermeniler (Genel)	İstanbul	14.06.2010
*	Vakıflı Köyü Kalkındırma Vakfı Başkanı	Ermeniler (Anadolu Ermenileri)	İstanbul	20.07.2010
*	*	Rumlar	İstanbul	27.06.2010
*	*	Sığınmacı ve mülteciler		09.06.2010
K. Barsamyan	Pangaltı İlköğretim Okulu Müdürü	Azınlık okulları	İstanbul	29.07.2010
*	Mülteci İnisiyatifi Sözcüsü	İstanbul'da yaşayan Afrika kökenli sığınmacı ve mülteciler	İstanbul	29.07.2010
*	Kafkas Forumu Temsilcileri	Çeçenler: Türkiye'de ikamet izni haricinde herhangi bir statüye sahip olmayan gruplar	İstanbul, Ankara	Haziran/ Temmuz 2010
*	Fenerbahçe'de yaşayan Çeçenlerin Sözcüsü / diğer	Çeçenler: Fenerbahçe Kampı (genel)	İstanbul	01-20.06.2010
*	Biga Roman Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
*	Lapseki Roman Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
*	Bursa Roman Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
*	İznik Romanlar Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
*	Düzce Roman Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
*	Sakarya Romanlar Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
*	Edirne Romanlar Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
Selçuk Karadeniz	Roman Gençlik Derneği	Romanlar	Ankara	Haziran 2010
Hacer Foggo ve Elmas Arus	Sıfır Ayrımcılık Derneği	Romanlar, Sulukule	İstanbul	Mayıs 2010
Neşe Ozan	Sulukule Platformu Üyesi	Sulukule	İstanbul	Mayıs 2010
Fahri Huvaj	Avukat	Çerkezler	Ankara	Mayıs 2010

Cumhur Bal ve Betül Çetgin	Kafkas Dernekleri Federasyonu	Çerkezler	Ankara	Mayıs 2010
*	Sulukule sakini (kadın)	Sulukule ve Romanlar	İstanbul	Mayıs 2010
*	Sulukule sakini (kadın)	Sulukule ve Romanlar	İstanbul	Mayıs 2010

**) İstek doğrultusunda görüşme yapılan kişilerin ve/veya kurumlarının adları verilmemiştir.*

Kaynakça

Kitap, makale ve raporlar

- Ahmet İçduygu ve Şule Toktaş, “Yurtdışından Gelenlerin Nicelik ve Niteliklerinin Tespitinde Sorunlar”, *Türkiye Bilimler Akademisi Raporları*, Sayı:12, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2005
- Alin Ozinian, *Identifying the State of Armenian Migrants in Turkey: Sociological Qualitative Research*, Euroasia Partnership Foundation, 2009,
http://epfound.am/files/epf_migration_report_feb_2010_final_march_5.pdf (erişim: 31.07.2010)
- Ayhan Kaya, Emre Işık, Bahar Şahin, Esra Elmas, Basri Çağlayan ve Pelin Aksoy, *Türkiye’de İç Göçler Bütünleşme mi, Geri Dönüş mü? İstanbul, Diyarbakır, Mersin*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009
- Aykan Erdemir, Cahit Korkmaz, Halil Karaçalı, Muharrem Erdem, Theresa Weitzhofer ve Umur Beşpınar, *Alevi Bakış Açısıyla Türkiye’de Ayrımcılık*, Ankara: Alevi Kültür Dernekleri, 2010,
http://www.akdgenelmerkez.org/akd/index.php?option=com_content&view=section&id=7&Itemid=37 (erişim: 31.12.2010)
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, *Sığınmacı ve Mültecilere Ait Demografik Veriler: Ocak-Haziran 2010*
- Bülent Çiçekli (editör), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü, 2009,
http://www.turkey.iom.int/documents/goc_terimleri_sozlugu.pdf (erişim: 31.07.2010)
- Dilek Kurban, *Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye’de Azınlıklar*, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007, www.minorityrights.org/download.php?id=738 (erişim: 31.07.2010)
- Diyarbakır Barosu, *Kürt Meselesinin Çözümünde Öncelikli Yapılması Gereken Hukuk Reformu*, 2009
- Emine Aktaş, *Sığınmacı ve Mülteci Çocukların Okullarda Yaşadığı Problemler ve Çözüm Önerileri*, Kayseri, yayınlanmamış araştırma, 2010
- Eurobarometer, *AB’de Ayrımcılık: 2009*,
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_tr_tr1.pdf (erişim: 31.07.2010)
- Fatoş Gökşen, Zeynep Cemalcılar ve Can Fuat Gürlelel, *Türkiye’de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar: Yönetici Özeti*, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği ve Eğitim Reformu Girişimi, 2006
- Ferhat Kentel, Füsün Üstel, Günay Göksu Özdoğan ve Karin Karakaşlı, *Türkiye’de Ermeniler: Cemaat-Birey-Yurttaş*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009
- Helsinki Yurttaşlar Derneği, *İstenmeyen Misafirler: Türkiye’de “Yabancı Misafirhaneleri”nde Tutulan Mülteciler*, Kasım 2007,
http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/multeci_gozetim_raporu_tr.pdf (erişim: 31.07.2010)
- İhsan Dağı ve Metin Toprak, *Türkiye’de İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü*, Temmuz 2003, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu,
http://www.liberal.org.tr/upresimler/insan_haklari_ifade_ozgurlugu_24.pdf (erişim: 31.07.2010)
- İnsan Hakları Derneği ve Çağdaş Hukukçular Derneği, *Manisa Selendi İlçesinde Roman Vatandaşların Yaşamış Olduğu Linç Girişimi ve Sonucunda İlçeden, Yetkili Makamlarca Başka Bir İlçeye Taşınması Olayına Dönük İnceleme ve Araştırma*

- Raporu, 15.01.2010, http://www.ihd.org.tr/index.php?view=article&catid=34%3Ael-raporlar&id=1824%3Ablon-el-rapor&format=pdf&option=com_content&Itemid=90 (erişim: 31.07.2010)
- İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi ve British Council, *Risk Altındaki Çocuklar Eğitim Atölyesi Sonuçları*, 2005
- Mehmet Barut, *Zorunlu Göç Araştırması*, Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, 2002, <http://www.akdenizgocder.org/raporlar/992001MBarutrporu.doc> (erişim: 31.07.2010)
- Nurcan Kaya, *Unutmak mı Asimilasyon mu?: Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar*, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007, www.minorityrights.org/download.php?id=633 (erişim: 31.07.2010)
- Özge Karadağ ve Kerim Hakan Altıntaş, "Mülteciler ve Sağlık", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2010 9(1), <http://scopemed.org/fulltextpdf.php?mno=639> (erişim: 31.07.2010)
- Özlem Işığışık, "Küresel Gerçeklerle Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçi Sorunu: Boyutları ve Sonuçları", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı, Sayı 50, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005, <http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/253/246> (erişim: 31.07.2010)
- Samim Akgönül, *Türkiye Rumları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007
- Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve Diyarbakır Yerel Gündem 21, *Diyarbakır Kent Yoksulluk Haritası*, 2010, Diyarbakır, http://www.sarmasik.org/dosya/file/sarmasik_turkce.pdf (erişim: 31.07.2010)
- T24, *Roman Çalıştayı Raporu*, 01.03.2010, <http://80.93.210.124/content/newsdetail.aspx?cat=34&newscode=71526> (erişim: 31.07.2010)
- Tarih Vakfı ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Bulgular ve Tavsiyeler Raporu*, Ocak 2009, http://www.tarihvakfi.org.tr/dkih/download/bulgular_tavsiyeler_raporu.pdf (erişim: 31.07.2010)
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Türkiye'de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenlerin Sorunlarını İnceleme Raporu*, Ankara, 2010, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/gocmen_raporu.pdf (erişim: 31.07.2010)
- Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, *Uluslararası ve Ulusal Hukukta Azınlık Hakları*, İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İnsan Hakları Komisyonu, *Zorunlu Göç Raporu*, 08.04.2004, <http://www.mimarlarodasi.org.tr/index.cfm?sayfa=Belge&Sub=detail&RecID=61> (erişim 10.06.2010)
- Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Komisyon İnceleme Raporu*, 23.07.2010, www.van.gov.tr/ortak_icerik/van/insanhaklari/saglikkocaklari.doc (erişim: 31.07.2010)
- Van Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu, *Mülteci Sığınma Yerleri ve Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubede Yapılan İncelemeler: İnceleme Raporu*, Haziran 2010
- Viacheslav Chirikba, "Dünyada yok olma tehlikesi altındaki diller, bu dilleri korumaya yönelik politikalar, Adıge-Abhaz dillerinin durumu", *Yok Olma Tehlikesi Altındaki Diller ve Adıge-Abhaz Dillerinin Konumu* başlıklı konferansta sunduğu bildiri, Ankara: Kafkas Dernekleri Federasyonu, 2006, <http://www.kafkasfederasyonu.org/dosya/kitapcik.pdf> (erişim: 31.07.2010)

Uluslararası Belgeler

Birleşmiş Milletler Belgeleri

- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi
- İnsan Hakları Komitesi Genel Yorumları
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorumları
- Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Sonuç Gözlemleri: Türkiye (2009)
- Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- BMMYK Sığınmacıların Alıkonulması ile İlgili Uygulanacak Standartlar Hakkında Kılavuz
- Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi

AGİT Belgeleri

- Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not (Ekim 2009)
- Ulusal Azınlıkların Dilsel Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri (Şubat 1998)

Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Belgeleri

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 2000/43/EC sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi
- Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları (raporlama çalışmasının kapsadığı konulardaki Türkiye ile ilgili kararlar)
- ECRI Üçüncü Türkiye Raporu
- Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı

Gazeteler ve Haber Siteleri

AGOS, Birgün, Evrensel, Günlük, Haber Türk, Milliyet, Radikal, Star, Taraf, Vatan, Zaman

www.T24.com.tr

www.yeniozgurpolitika.org

www.ntv.com.tr

www.bianet.org

www.hurhaber.com

www.firatnews.org

www.aktifhaber.com

www.ensonhaber.com

www.cihan.com.tr

www.aa.com.tr

www.kocaeligazetesi.com.tr

www.tarafsizhaber.com

www.hakkarinews.com

www.giresunekspres.com
www.beyazgazete.com
www.ondergazetesi.com,
www.aknews.com,
www.midyathabur.com
www.trakyagazetesi.com.tr
www.gundem-online.net
www.radyoakdeniz.com
www.cumhuriyet.com.tr
www.turkhaberler.net
www.karalahana.com

Kurum ve Kuruluş Web Siteleri

- Türkiye Büyük Millet Meclisi: www.tbmm.gov.tr
- TC Başbakanlık: www.basbakanlik.gov.tr
- TC Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: www.ozida.gov.tr
- TC Milli Eğitim Bakanlığı: www.meb.gov.tr
- TC Sağlık Bakanlığı: www.saglik.gov.tr
- TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: www.csgb.gov.tr
- TC Anayasa Mahkemesi: www.anayasa.gov.tr
- Emniyet Genel Müdürlüğü: www.egm.gov.tr
- İnsan Hakları Ortak Platformu: www.ihop.org.tr
- Kafkasya Forumu: www.kafkasyaforumu.org
- Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr
- İnsan Hakları Derneği: www.ihd.org.tr
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı: www.thiv.org.tr
- TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı): www.turksoy.org.tr
- Kafkasya Formu: www.kafkasyaforumu.org
- Balkan Göçmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği: www.balgoc.org.tr
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası: www.egitimsen.org.tr
- Akdeniz'e Göç Edenler Bilim Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği: www.akdenizgocder.org